

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK MUSİKİSİ ANA SANAT DALI**

TÜRK GELENEĞİNDE KINA VE SİVAS YÖRESİNDE GELİNE KINA YAKMA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gülten BENLİ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. MESRUH SAVAŞ**

İstanbul - 2020

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK MUSİKİSİ ANA SANAT DALI**

**TÜRK GELENEĞİNDE KINA VE SİVAS YÖRESİNDE GELİNE
KINA YAKMA ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gülten BENLİ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. MESRUH SAVAŞ**

İstanbul - 2020

ÖZET

Bütün kültürel öğeler gibi “Kına Yakma” geleneği de köklü ve uzun bir geçmişe sahiptir. Gelenekler ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkinin bir sonucu da kültürel kimlik ve bellektir. Sosyal yaşama ihtiyaç duyan her toplum, sürekli değişen ihtiyaçlarını karşılamak ve varlığını sürdürmek için kültüre ihtiyaç duyar. Bu nedenle kültür-gelenek-toplum bağlamı birbirinden ayrılmaz bir bütündür.

Toplumların maddi ve manevi geçmişinin bir sonucu olan kültür, kodlar ve nesnelerle varlığını sürdürmektedir. Aynı zamanda kültürel kodlar, her toplumun kendi kimliğini kazanması açısından önemlidir. Bireyler, toplumla olan ilişkilerini kültürel kodlar üzerinden sağlamlaştırmaktadır. Bu nedenle kültür kavramı, önce düşünceden eyleme, sonra da geleneksel davranışa ve sembollere dönüşür. Zaman içerisinde o toplumun ortak belleği haline gelen kültürün devamı ise geleneklerle sağlanmaktadır. Gelenek, kuşaktan kuşağa aktarılan, zaman içerisinde değişen bütün imge, davranış ve düşüncenin tamamını kapsamaktadır. Genelde Kına Kültürü ve özelde Gelin Kınası, diğer bütün geleneksel öğeler gibi toplumun içinde var olup gelişen ve bugünlere gelebilen önemli bir ortak bellektir.

Sivas yöresi ise kültürel ve siyasi olarak çok köklü bir geçmişe sahiptir. Anadolu’nun merkezi konumunda olan Sivas, Selçuklulardan Osmanlılara, Bizans’tan Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına kadar neredeyse her dönemde önemli bir kent olma özelliğini sürdürmüştür. Kültürel bellek açısından kozmopolit bir yapıda olan kentte birçok farklı kültürün etkisini de görmek mümkündür.

Kına Yakma geleneği binlerce yıllık geçmişiyse hemen hemen her toplumda kutsallıkla anılmış, özel bir geleneksel öğedir. Gündelik yaşamdan özel günlere kadar hayatın bütün alanlarında var olan kınanın, kadın, aile ve toplum açısından önemli olan düğünlerde kullanılması yine uzun bir geçmişe sahiptir. Kına gecesinde yakılan gelin kınası, kutsanma ve ortak belleğin devamı açısından her toplum için vazgeçilmez bir gelenektir.

Henna in Turkish Tradition And An Example Of Burning Henna To The Bride In Sivas Region

ABSTRACT

Like all cultural elements, the "Burning henna" tradition has a long-established and long history. Cultural identity and memory are one of the results of the mutual relationship between the traditions and society. Every society that needs social life needs culture to meet its ever-changing needs and survive. Therefore, culture tradition – society context is an inseparable whole.

Culture which is a result of the material and spiritual past of societies, continues to exist with codes and objects. At the same time cultural codes are important for each society to gain its own identity. Individuals strengthen their relations with society through cultural codes. Therefore, the concept of culture first transforms from thought to action and then to traditional behavior and symbols. The continuation of the culture, which has become the common memory of that society in time, is ensured by traditions. The tradition encompasses all the images, behaviors and thoughts that are passed down from generation to generation, changing over time. Henna culture in general and Bridal Henna in particular is an important common memory that exists and develops in the society like all other traditional elements.

Sivas region has a culturally and politically rooted past. Sivas which is located in the center of Anatolia has continued to be an important city in almost every period from Seljuks to the Ottoman, from Byzantine until the establishment of the republic of Turkey.

It is possible to see the effects of many different cultures in the city, which has a cosmopolitan structure in terms of cultural memory. The tradition of burning henna is a special traditional element that has been remembered in almost every society with its thousands of years of history. The bride's henna, burned in henna night, is an indispensable tradition for every society in terms of blessing and continuation of common memory.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜRLER	
İÇİNDEKİLER.....	iii
RESİM LİSTESİ	v

1. BÖLÜM - YÖNTEM

1.1. Giriş	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi	4
1.3. Araştırmanın Evreni ve Veri Toplama	7

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kültür Kavramı.....	9
2.2. Gelenek Kavramı.....	16
2.3. Kına Kültürü	21
2.3.1. Kültür ve Ritüel Bağlamında Kına'nın Doğuşu ve Önemi	22
2.3.2. Küştürel Yapı İçerisinde Kınanın Uygulandığı Törenler	25
2.3.3. Türk Halk Müziğinde Kına Ağıtları	30

3. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. Sivas Kentinin Tarihi ve Kültürel Yapısı	33
3.2. Ritüel Kavramı Üzerinden Gelin Kınasının İncelenmesi	36
3.3. Gelin Kınası Ritüelinde Türk Halk Müziği Örneklemeleri	45
3.4. Gelin Kınasının Sivas Yöresi Üzerinden İncelenmesi	61
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ	

RESİM LİSTESİ

Resim 1. Kınanın Toz Hali ve Geleneksel Sunumu	38
Resim 2. Kentte Kına Gecesi	39
Resim 3. Kırsal Bölgedeki Kına Gecesi	39
Resim 4. Gelin Kınası Tepsisine Bir Örnek	41
Resim 5. Gelin Kınası yakılan genç kızın hüznü.....	42
Resim 6. Gelin Kınasının Uygulanmasına Bir Örnek.....	43
Resim 7. Anadolu’da Gösterişli Bir Gelin Kınası	44
Resim 8. Geline Bak Geline (Amasya) Notası	47
Resim 9. Gelin Oldum Gelinliğimi Bilmedim Notası	48
Resim 10. Biz Geline Gelmiş İdük Notası.....	50
Resim 11. Geline Bak Geline (Sivas) Notası.....	52
Resim 12. Kız Geldiler Seni Gelin Etmeye Notası.....	54
Resim 13. Halay Başı Kim Çeker Notası	56
Resim 14. Atladı Geçti Eşiği Notası.....	58
Resim 15. Anadolu’da Gelin Kınasının Yakılmasına Bir Örnek.....	61
Resim 16. Anadolu’da Gelin Başlığı Koleksiyonu – PTT Pul Arşivi	65
Resim 17. Sivas, 1920’lerde Gelin ve Damat Yöresel Kıyafetler	65
Resim 18. Sivas, 20. Yüzyıl Yöresel Gelin Kıyafetleri	66
Resim 19. Sivas Yöresi, “Kına Hamamı” için kazan	70
Resim 20. Sivas Yöresi, “Kına Hamamı” için hamam tası	70
Resim 21. Sivas Yöresi Geleneksel Bindallı Kıyafetleri.....	72
Resim 22. Sivas Yöresi Geleneksel Bindallı Kıyafetleri.....	72
Resim 23. Sivas Yöresi Gelin Kınası, 1974.....	73
Resim 24. Sivas Yöresi Gelin Kınası Yakma Anı, Günümüz	74

Resim 25. Sivas Yöresi Gelin Kınası Ağıt Söyleme	75
Resim 26. Sivas Yöresi Gelin Kınasında Toplanan Kadınlar.....	78

1.BÖLÜM – YÖNTEM

1.1. Giriş

Geleneksel ve kültürel bir miras olarak binlerce yıldır uygulanan kına yakma ve bu bağlamdaki törenler, o coğrafyaya ve zamana göre kendine has biçimler ve özellikler kazanmıştır. Sivas Yöresindeki Gelin Kınasının incelenmesinden önce, kuramsal bir çerçeve dahilinde kültür ve gelenek kavramlarının genel hatlarıyla incelenmesi önemlidir. Birbirini var eden ve besleyen bu iki kavramın, kına yakma eylemini nasıl etkilediği de bu açıklamalardan sonra daha destekleyici olacaktır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde kuramsal olarak tez çalışmasının temelini oluşturacak kavramlara ve bilgilere yer verilmiştir.

Binlerce yıllık sosyal ve kültürel dinamikler, her toplumda belirli bir geleneksel yapının doğmasına neden olmuştur. Kültürel bellek olarak da tanımlanan bu yapılar evlilik, cenaze, kutsal günler ve eğlenceler gibi ana başlıklar altında belirli bir ritüel bütünü oluşturmuştur. Bu ritüellerden bir tanesi de kına ve kına kültürünün yer aldığı ritüellerdir. Özellikle sosyoloji, psikoloji, epistemoloji ve sanatsal birçok alanda çalışmaların odağında olan bu kültürel bellek, belirli bir dönemde ve bölgedeki insan ya da gruplar hakkında sembolleşen bazı değerlerin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Zamanla kalıplaşan ve kendine has karakteristik özellikleri ile miras gibi nesilden nesle aktarılan tüm bu semboller, insanın, toplumsal düzendeki konumunu ve toplumla kurduğu ilişkiyi de gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda sembolleri içinde barındıran her ritüel ilgili zaman içerisinde bir köprü vazifesi de görmektedir.

Köklü bir toplumsal mirasın göstergesi olan kültürel bellek kavramı; sosyal, kolektif, tarihsel, kişisel alanları kapsayarak, bireyin değil bağlı olduğu bütün toplumun belleğine işaret eden bir kavramdır. Geçmiş ile şimdiyi, şuan yaşanan anı birleştiren bir köprü vazifesi olan kültürel bellek, özellikle toplumsal yaşamın ritüel olarak kalıplaşan davranış modellerinde kendisini göstermektedir. Birçok sembolün, türkünün, enstrümanın, giyim ve ortak davranış kurallarının dahil olmasıyla oluşan kültürel bellek, bir toplumsal sözleşme gibi doğumdan ölüme bireyi ve toplumu içine dahil etmektedir (Assman, 2015: 59-61).

Birbirine yakın gibi dursa da gelenek ve kültürel bellek kavramları da birbirini besleyen ancak birbirinden ayrı anlamları içeren kavramlardır. Gelenekler, kültürel bellek içinde yer alan davranışların göstergelerle ortaya konmasıdır. Bir bakıma bütün geleneksel yapı içerisinde yer alan törenler, adetler, davranışlar aslında bir kültürel bellektir. Genellikle halk bilim müzeleri, yapılan bilimsel incelemeler ve benzeri çalışmalar, kültürel belleğin yansımasıdır. Gelenekler, o toplum tarafından koşullanarak tekrar edilirken kültürel bellek, bu koşullu davranış modellerinin incelenmesi, sistemli bir şekilde ortaya konmasıdır.

Gelenek için bağlam, doğal bir ortamdır. Örneğin bir zamanlar, kahve aşksız, meddahsız, Ramazan geceleri Karagöz'süz, şenlik yerleri Pişekâr'sız; tekkeler ozansız, şiirsiz, deyişsiz; evlerin odaları masalsız, sokaklar bilmececi, manisiz olmazdı. Bununla birlikte gelenek, kültürel belleğe dönüştüğünde söz, zorlama sonucu ortamın bir parçası haline dönüşür. Kurgulanmışlık ve yapaylık onun karakteri haline gelir (Demir, 2012: 190).

Bir bakıma gelenekler, zamanla kültürel belleğin öğeleri, sembolleri haline dönüşmektedir. Geleneksel değerler ve ritüeller, yaşamdan kopuk değildir ve yaşamın içinde doğal bir şekilde var olur. Ancak kültürel bellek, artık geleneksel olan bütün değerlerin, yaşamın içinde değerlendirildiği, daha üst bir bakış imkânı sunmaktadır (Demir, 2012: 190).

Kültürel bellek, hızlı devinen ve bir yandan oluşadururken aynı zamanda da kesintisiz inşa olan, iletişimsel bir nitelik göstermektedir. Bu süreç, medya ve ulaşım teknolojileriyle birlikte ortaya çıkmış olan mekânsal ve zamansal olarak sınır ötesi etkileşim olanaklarıyla birlikte daha dikkat çekici bir dinamizme kavuşmaktadır (Depeli, 2010: 36)

Toplumsal bellek aynı zamanda bir toplumun geçmişe dair oluşturduğu ortaklıklar düşünsel veya imgesel düzlemde iken, bunun aktarılması ise bu soyut kavramlar somut bir hal kazanmaktadır. Ritüeller yoluyla tekrar edilen ve hatırlama yolu ile aktarılan bu değerler aynı zamanda o toplumu da bir arada tutmaktadır. Toplumsal bellek, temelde biyolojik bir aktarım olmadığı halde sözle, tekrarla, törenle somut bir hal almaktadır. Bu nedenle toplumsal bellek içerisindeki her türlü geleneksel motif, ritüeller ve anlatılar o toplumun varlığını somutlaştırması için oldukça önemlidir (Mürtezaoğlu, 2012: 345).

Kültürel belleğin mekan ve zaman olarak sınırsızlaşarak artık toplumun bir nesnesi haline gelmesinde şüphesiz gelenekler önemli rol oynamaktadır. Düğünler, festivaller, şenlikler, mevsimsel döngüde yer alan kutlamalar, tarım veya hayvancılıkla ilgili belli dönemler, ölüm ve düğün törenleri genel olarak geleneksel yapı içerisindeki temel ritüellerdir (Depeli, 2010: 36). Bu

ritüeller içinde önceleri bir sembol olan ancak zamanla başlı başına bir geleneksel yapı haline gelen bazı öğeler vardır. Kına kültürü ise bu öğelerden en güçlüsü ve en bilinenidir. Zamanla basit ritüellerin parçası olan kına, günümüzde bile mezuniyet kınası gibi şekilleriyle kendini güncellemekte ve toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmektedir.

Kına yakmak ve Kına için dilden dile aktarılan ağıtları söylemek basit bir alışkanlıktan çok binlerce yıllık bir kültürel mirasın belleğidir, denebilir. Aynı zamanda bir iletişim biçimi olan bellek, bireye ait olan bütün sosyal beceri ve alışkanlıkları, sözleri, ve davranışları içinde yaşadığı toplum tarafından edindiğini de ispat etmektedir. Çünkü toplumun belleği bireylere yansımaktadır ve toplumlar da belleklerini meydana getiren kültür sayesinde varlığını somut olarak sürdürür (Küçükbasmacı, 2016: 74). O halde kına, toplumsal bir bellek görevi görmektedir. Kınanın bir kutsanma veya değerli kılma işlevi olması, ait olduğu ritüelin de o toplum tarafından değerli olduğunu göstermektedir. Örneğin askere giderken kına yakılması veya kurban keserken o hayvanın kınalanması, dinsel ya da kültürel anlamda olsun, Türk geleneğinde değerli birer olgu olduğunun ispatıdır.

Türk geleneklerinde ve kültürel yapısında hiç şüphesiz önemli bir yere sahip olan “Kına”, birçok kültür ve coğrafyada binlerce yıldır sürdürülen bir ritüel, gelenek ve inanç sisteminin parçası olarak varlığını sürdürmektedir. Arapça “Hına” kelimesinden gelen Kına, İslam inancının Türkler tarafından kabul edilmesiyle birlikte dinsel bir öğe olarak da güçlü bir simgeye dönüşmüştür. Ancak Kına, sadece dinsel bir öğe olmanın ötesinde kültürel bir miras, ritüel kökenli bir kutsama biçimi ve müzikal zenginliği olan bir iletişim aracıdır. Düğünlerden dini ya da adaklık kurban kesmeye, askere uğurlamaktan kişisel bakıma ve sağlıktan sünnet törenlerine kadar hayatımızın önemli zaman dilimlerinde kına ile karşılaşırız.

Kınanın uygulandığı durumlar ve törenler temelde birer ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır. Asya’daki Türk topluluklarından günümüz Avrupa ve Asya’da yaşayan Türklere kadar Kınanın kendi başına bir ritüel olarak tekrarından doğan kültürel bir kimlik de vardır. Toplamların dokusunu, siyasi, ekonomik, dinsel ya da kültürel yapısını belirleyen kimlik olgusundan yola çıkarak kınanın bir adanma, kutsanma olduğu görölmektedir. İnsanlar veya topluluklar, önemli geçiş dönemlerinde, savaşlarda ya da doğum/ölüm gibi evrensel durumlarda bir adanma göstergesi olarak Kına’yı kullanmıştır. Türk Toplulukları ve Türk Geleneklerinde de kınanın bu anlamda bir

kutsama, adanma ve ödüllendirme biçimi olduğu, bereketin ve üremenin simgesi olan durumların toplumca onaylanması olarak görülmüştür.

Bir kültürel birikim ve geleneksel bir doku olan Kına imgesinin, Sivas ili yöresindeki gelin kınaları özelinden incelendiği bu tez çalışması, bilimsel bir araştırma yöntemi olarak durum çalışmasını kullanacaktır. Durum çalışması yönteminin bir alt sınıfı olan içerik analizi ise var olan model ve genel kuramsal çerçeve bağlamında, belli bir coğrafi bölgeye ve kültürel birikime odaklanarak detaylı bir analiz yapılmasında güçlü bir dayanak oluşturacaktır. Bu noktada, ilk olarak durum çalışması kavramı genel hatlarıyla aktarılacaktır. Daha sonra içerik analizinin yöntem ve veri analizi hakkında bir bilgilendirme yapılarak araştırmanın evreni ve veri toplama süreci, kuramsal yöntemle açıklanmış olacaktır.

1.2.Araştırmanın Yöntemi

Durum çalışması, özellikle sosyal bilimler alanında bir olgunun, olayın ya da örneklemelerin incelenmesinde kullanılan bir çalışmadır. “Vaka incelemesi” veya “örnek olay incelemesi” gibi isimlerle de anılan durum çalışması yaygın olarak 1980 yılından sonra kullanılmıştır. Ancak bilimsel bir yöntem olarak 1960 yılından sonra, özellikle eğitim araştırmalarının derinlemesine incelenmesi, yapılan incelemelerin analizi ve var olan sistemin açıklarını saptaması için geliştirilmiştir (Aytaçlı, 2012: 2).

Gerring (2007) açısından birden çok durumun, bir kültürel dinamiğin veya bir tarihsel olayın tek bir örnek üzerinden incelenmesi için durum incelemeleri uygun bir yöntemdir. Aynı olgu içerisindeki birden çok durumun ya da birden fazla örneği olan tek bir durumun incelenmesi, o durumun sosyolojik, kültürel, psikolojik katmanlarıyla incelenmesi anlamına gelmektedir. Kına kültürünün genel çerçevesinin, Sivas Yöresindeki gelin kınası örneğine odaklanması ve bu olgunun incelenmesi ise birden fazla örneği olan tek bir durumun incelenmesi kategorisinde yer almaktadır.

Bu noktada durum çalışmaları, ele aldığı konuya üç model üzerinden yaklaşabilmektedir. Bu yaklaşımlar; Keşfedici, Açıklayıcı ve Tanımlayıcı olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmaktadır. Bu başlıkların teorik altyapısını ise aşağıdaki bölümler oluşturmaktadır:

- 1.Bütüncül tek durum deseni
- 2.İç içe geçmiş tek durum deseni
- 3.Bütüncül çoklu durum deseni
- 4.İç içe geçmiş çoklu durum deseni

Bu alt katmanlardan birinin seçilmesi ve yapılan çalışmanın zenginleştirilmesi ile elde edilen desenlerin, bütüne dair bir fikir ve bulgu bütünlüğü sağlanması ise durum çalışmasının amaçları arasındadır. Bir durum çalışmasının sonucunda elde edilen veriler, daha sonraki benzer olgu çalışmalarında da bir değerlendirme modeli ve örneği olarak görülmektedir. Aynı zamanda nicel araştırma yöntemleri gibi kesinliğe dayalı bilgiler üretmek yerine yoruma ve genellemeye açık veriler üreterek yeni tartışmalar üretmeyi hedeflemektedir (Aytaçlı, 2012: 7-8). Bu tez çalışmasının kına kültürü ve Sivas yöresi gelin kınası örneği de bir durum analizi yaparak, kültürel bir olgunun incelenmesini hedeflemektedir.

Kına olgusu gibi uzun zamandır var olan bir kültürel dinamiğin incelenmesinde durum çalışmalarının alt modeli olan içerik analizi yöntemi de çalışmanın, odaklanarak derinleşmesinde etkili olacaktır. İçerik analizi genel hatlarıyla herhangi bir sembolik modelin, sistemsel ve niteliksel olarak incelenmesi, bu inceleme için elde edilen verilerin detaylı yorumu ve kuramsal bağlamının belirlenmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. İçerik çalışmalarının özellikle bir sistem ve bilimsel doküman üzerinden incelenmesi ise önemli bir özelliğidir. Çünkü bilimsel doküman elde etmek ve yorumlamak, var olan nitel çalışma yorumunu, sosyal bilimsel bir platforma taşımaktadır (Cartwright 1953: 421).

Bir durum modelinin içeriğinin analiz edilmesi, temel olarak görünen, algılanan ilk temalarının ve desenlerinin incelenmesini değil, o durumun arka planındaki bütün öğelerin kapsamlı bir şekilde analizini içermektedir. Yazılan her metin, tekrarlanan her geleneksel ritüel ve kullanılan bütün iletişim biçimleri, ürettiği sembollerle bir anlam bütünü içermekte ve bunun derinlemesine incelemesine olanak sağlamaktadır (Bilgin, 1999: 155-157).

Bu bağlamda içerik analizinin kapsamı da artmaktadır. Bir televizyon, dergi veya sinema ürünü olan eserlerden, reklam veya popüler imgelerin oluşturduğu anlatım diline, anket görüşmeleri sonucunda elde edilen tartışmalara, müzikten heykele birçok sanatsal üretimin

incelenmesinde ve belirli bir kültürel imgenin bulgularla yorumlanmasında içerik analizi yöntemi kullanılmaktadır (Mayring, 2001: 2-3).

İçerik analizi genellikle gözleme dayalı olan notlardan çok metin analizini ifade etmektedir. Fakat daha genel olarak, içerik analizi hacimli olan nitel materyali alarak temel tutarsızlıkları ve anlamları belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabası girişimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin, durum çalışmalarının içerik analizi yapılabilir. (Patton, 2014: 453)

İçerik analizi, yukarıdaki alıntıdan da yola çıkılarak görüldüğü üzere herhangi bir olgunun, durumun ya da kavramın derinlemesine incelenmesini temel amacı olarak benimsemiştir. Derinlemesine bir çalışmanın yürütülebilmesi için de ele alınan içeriğin, belirli çerçeveler dâhilinde, yoğun bir şekilde incelenmesini kapsamaktadır (Patton, 2014: 453). Bu incelemede ister nicel ister nitel veriler kullanılmakta, incelemenin nesnesi konumuna gelen semboller, detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Her sembol, ait olduğu içeriğin bir yansıması, mesajı ve çözümlenmesi gereken bir öğesidir (Alan - Tavşancıl, 2001: 22).

Genel olarak, durum çalışmalarının içinden gelişen içerik analizi yöntemi, 1960 yılından sonraki akademik çalışmalarda yaygınlaşmıştır. Kullanım alanı gittikçe yaygınlaşan içerik analizi, epistemolojik (bilim tarihi) olarak iki temel iletişim modelini benimsemiştir. Bu iletişim modelleri şu şekildedir:

- Araçsal Model
- Temsili Model

Araç Modeline göre, içerik analizinde ilk olarak içerikte var olan mesajın ne söylediğine değil, bu mesajın konumlandığı bağlam ve koşullar dikkate alınmalıdır. Her içerik, onu var eden koşulların, toplumsal dinamiklerin ve coğrafi koşulların başımsız bir parçası olarak düşünülemez. Temsili model ise direk olarak içeriğin verdiği mesaja odaklanmaktadır. Koşulların veya bağlamın ikinci plana konumlandırıldığı bu modelde önemli olan görünen, ortaya çıkmış mesajın kendisidir (Bilgin, 1988: 4).

Bu çalışmanın kına geleneği ve Sivas yöresi gelin kınası odağından hareketle yapılacak olan çalışmada Araç Modeli kullanılacaktır. Var olan kına kültürünün Sivas özelinde nasıl bir kullanım ve anlam dünyasına sahip olduğu incelenirken bağlam ve koşullar göz önünde tutulacaktır.

İçerik analizi, yöntembilim olarak da ele alındığında Nitel ve Nicel Araştırma olarak iki ana yöntemin de kullanım alanına dahil olmaktadır. Nicel Araştırma yönteminde elde edilen veriler, istatistiksel çalışmalar kullanılabildiği gibi Nitel Araştırmanın yorum ve veri analiz içeriği de kullanılmaktadır (Bilgin, 1988: 4). Yine bu çalışmada, nicel değil nitel analizin yöntembilimi kullanılacaktır.

1.3. Araştırmanın Evreni ve Veri Toplama

Yukarıda genel hatlarıyla değinilen durum çalışmaları ve alt kollarından birisi olan içerik analizi yöntemlerinden yola çıkılarak, bu bölümde çalışmanın evreni ve veri toplama çalışmaları hakkında bilgi verilecektir. Kuramsal çerçevenin oluşturulması, bağlamların belirlenmesi ve ana konunun detaylandırılmasındaki bütün süreçler, belirlenen evren, içerik ve durum analizi için bir çıkış noktası olacaktır.

Bu master çalışmasının amaçladığı çalışma evreni, öncelikle genel anlamda Kına Kültürü ve Geleneği başlığı altında incelenecektir. Kınanın hangi özellikleri taşıdığı, yüzlerce yıldır var olduğu bütün coğrafyalarda benzer parmak izlerine ve kendine has farklı motiflere sahip olmasının süreci anlatılacaktır. Araştırmanın genel evreni Kına ve Kınanın tarihsel süreci, türleri olarak çerçevelenmiştir. Sonraki aşamada çalışmanın evreni, kınanın türlerinden birisi olan Gelin Kınası odağına çekilecek ve Sivas yöresi üzerinden bir değerlendirmeye gidilecektir. Bu değerlendirme, araştırmanın evreninde bir yoğunlaşma ve odağı çözümleme esasını amaçlamaktadır.

Yıldırım ve Şimşek'in (2006) editörlüğünü yaptığı "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntem, Teknik ve Analizleri kitabında da altını çizdiği üzere, elde edilen verilerin yorumlanması ve içeriğindeki saklı gerçekleri ortaya çıkarılması, içerik analizinin temel amaçlarının başında yer almaktadır. Elde edilen bilgilerin, doküman ve belgelerin yorumlanması bu çalışmanın veri toplama yöntemidir.

Kına geleneği ve Sivas Yöresinde Gelin Kınası isimli bu çalışmanın verileri ise aşağıdaki gibidir;

- 1.Bağlam ve kuramsal çerçeve için gerekli kitaplar,
- 2.Bağlam ve kuramsal çerçeve için alanında yazılmış örnek makaleler,

- 3.Sivas yöresine dair belge ve bilgiler,
- 4.İnternet kaynaklarındaki haber ve bilgiler,
- 5.Belgesel ve belgesel niteliğindeki görüntüler.

Bu noktada, elde edilen bu bilgiler temelde nitel bir araç olup gözlem ve katılımcıların çalışmaya dâhil edilmesi ve var olan belgelerin incelenmesi olarak iki ana grupta şekillenmektedir. Var olan durumlar, süregelen kültürel davranış modelleri ve kuramsal çerçeve ile oluşturulan veri toplama sürecinin sonraki aşaması verilerin analiz edilmesidir (Patton, 2014: 9).

Yukarıdaki süreçlerin sonunda elde edilmiş, okunarak ve değerlendirilerek gruplandırılmış bilgilerden sonra, Sivas Yöresi ve bu yöredeki gelin kınası örneğinin veri analizine geçilecektir. Var olan örnekler üzerinden, kına geleneğinin nasıl bir etkiye sahip olduğu, yöresel ve kültürel dinamikleri hangi ölçüde içinde barındırdığı gibi analizler, durum çalışması ve içerik analizi yöntemleri doğrultusunda değerlendirilecektir. Bütün bu aşamaların sonunda, sonuç bölümünde ise elde edilen verilerden çıkarılan yorumlar, bulgular paylaşılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kültür Kavramı

Kültür, oldukça geniş bir tanımlamaya sahip, sosyolojik ve bireysel alanları kapsayan, toplumla ve doğal olarak insanla alakalı bir kavramdır. Kelimenin kökeni de insanlık tarihi kadar eskilere dayanmakla birlikte Latince'den türetilmiştir. “Cultura” olan Latince kökeninden ziyade Türkçe diline Fransızca orijinali olan “culture” den geçmiştir. Köken anlamı olarak da toprakla ilişkilendiren kültür kelimesi, toprağa tohum ekmek veya dönüştürmek için mayalamak gibi anlamlara gelmektedir (Aslantürk 1999: 194-195). Günümüzde ise oldukça önemli bir kavram olarak çeşitli bakış açılarıyla farklı tanımlamaları yapılmıştır.

Genel tanımıyla birlikte ve sosyal yaşama ihtiyaç duyan bir insan topluluğunun, sürekli değişen ve devinen ihtiyaçlarının sonucunda oluşturduğu teşkilatlı yapı kültür olarak tanımlanmıştır (Erkal 1992: 38). Bir başka genel tanımlama ise toplumdaki karmaşık ilişkiler bütünü içerisinde, toplumu oluşturan bireylerin tasarımıyla oluşan ve zamanla o toplumun alışkanlığı haline gelen ortak bir bellek kültürüdür. Temelde bütün kültürel kodlar ve nesneler önce düşünceyle başlamakta, devamında bu düşünce eyleme dönüşmekte ve son olarak tekrarlanarak toplumun karakteristik bir özelliği haline gelmektedir. Bu nedenle kültür kavramını düşünürken düşünceden eyleme ve ortak belleğe geçiş süresince değişimlerin ve farklılıkların olduğu unutulmamalıdır (Namenvvirth 1987: 7).

Toplumbilimci Bottomore'ye göre de kültür, toplumsal hayatın bireysel bazda bir düşünsel evrimidir ve bireyleri yakından ilgilendiren bir kavramdır. Bottomore gibi Türk düşünür Ziya Gökalp de kültürü, bireysel bir davranış bütünü olarak görmektedir ancak toplumsal bir kimliğinin olduğunu da vurgulamıştır. Gökalp'e göre kültür bir toplumun milli, dini, ahlaki, hukuki, estetik ve iktisadi bütünlüğüdür. Amiran Kurtkan ise kültürü toplumsal bir olgu olarak kabul etmekle

birlikte insan tarafından yaratılan ve yine insanlarca sürdürülen, benimsenen bir yapı olduğunun altını çizmiştir (Cantimur, 1996: 3-5).

Bir başka tanım ise kültürün maddi ve manevi olmak üzere iki boyutlu olduğunun altını çizmektedir. Her türlü davranış biçiminin, bireysel ya da toplumsal olarak kabullenışı ve sürdürülmesiyle paralel olarak gelişen kültür her türlü manevi durumu kapsamakla birlikte kına, düğün, hediye gibi maddi öğelerle de kendisini göstermektedir (Deneçli, 2013: 2). Görüldüğü üzere kültür kavramının kapsamı ve açıklanması oldukça geniş bir yelpazede yer almakla birlikte çok eski bir geçmişe de sahiptir.

Kültürün gelişimine bakıldığı zaman, bilimsel bir kavram olarak kullanılmasının 20. yüzyılda başladığı görülmektedir. Fransız ve İngiliz kuramcılar, bu kavram yerine uygarlık kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Uygarlık olarak kullanılan kültürel yapı, bir bakıma gelişmişliğin ve ileri toplumsal düzeyin de tanımlanması olarak ele alınmış, doğal olarak da barbarlığın ve geri toplumların karşısında yer almıştır. Sonuç olarak kültür kavramı, olumlu bir perspektif çizen uygarlığın alt başlıklarından birisi olarak görülmüştür. Ancak zamanla bu ayırımdan vazgeçilerek kültürün, bütün toplumları kapsadığı fikrinde uzlaşmıştır. Uygarlık ve kültür kavramları ise birbirinden ayrılmıştır. Kültürün, bir toplumdaki bireysel belleğin ve davranışların karşılıklı etkileşimi olarak değerlendirilirken uygarlık kelimesi birden çok toplumun, birbirine benzeyen ya da ayrılan özelliklerinin tanımlanması şeklinde tanımlanmıştır. Böylece barbarlık-geri toplumlar gibi ayırimlardan da vazgeçildiği görülmektedir (Cantimur, 1996: 3-4).

O halde kültürün bir toplumdaki bütün insanları kapsayan, dil, inanç, tören, hukuk, iktisat, sanat ve yönetim gibi etmenlerle birlikte düşünülen bir yapı olduğunu söylemek mümkündür. Tümüyle toplumsal bir ürün olan kültür, insanların arasındaki etkileşim olmadan kendisini var edemez. Böylece ileri veya gelişmiş karakteristik özelliği olmayan toplumlarda dahi güçlü kültürel kodlar olduğunu söylemek mümkündür (Deneçli, 2013: 2). Bütün bu süreçlerden ve tanımlardan sonra kültürü temel olarak şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

- Bir veya birden fazla toplumun birikimidir.
- Direkt olarak insanı ve toplumu ilgilendiren bir kuramdır.
- Bir süreçte gerçekleşen sosyal süreçlerin toplamıdır.

- Ait olduğu toplumun kimliğini yansıtmaktadır.
- Ait olduğu toplumun yeni kimlikler üretmesine de neden olmaktadır.

Günümüzde artık birçok sosyal bilimin alanında yer alan kültür kavramı, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, tarih ve etnoloji gibi alanların temelini oluşturmaktadır. Çünkü insana dair her araştırmanın ve analizin kökeninde kültürel kimliğin varlığı yadsınamaz. Özellikle batı dünyasında, yaşanan 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ciddiye alınan kültür kavramı, birçok saptamanın yanı sıra sorunların da çözümü için önemli veriler sunmaktadır (Raymond, 2017: 39).

Bir bakıma insanı, doğadaki diğer canlılardan ayıran kültür kavramı, içerisinde mantık barındıran ve düşünsel süreçlere ihtiyacı olduğunu da ispatlamaktadır. Böylelikle kültür, insanın sürekli değişiminin de göstergesidir. Çünkü bir miras gibi nesilden nesle, insandan insana aktarılan her kültürel kod, hayvanlar arasında rastlanan bir davranış biçimi değildir. Büyüme ve gelişme anlamını taşıyan kültür, bir başka bakış açısıyla kutsal bir yönü de beraberinde getirmektedir. Kültürün temel dinamiklerinden birisi olan kült kavramı, tören ve ayin gibi, güçlü eşikleri ifade etmektedir. Toplumsal yaşamda da kutsallık atfedilen törenler bulunmaktadır. Sadece dinsel değil toplumsal olarak da değerli olan bu törenler, kültürel kimliğin yansıması şeklindedir. Aynı zamanda kültürel aktiviteler, o toplum için bir arınma ve kendini yenileme, tekrarlayarak kendisinden sonraya aktarma gibi birçok işleve sahiptir (Tomlin, 1959: 32). O halde kültürün iyileştirici ve manevi yönünün de olduğunu söylemek mümkündür.

Kültür bütün bu özelliklerinin yanı sıra düzendeki kitlesel krizlerin tanımlanması ve daha önemlisi bu krizlerin aşılmasında bir rehber görevi görmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi ve Dünya Savaşları ile ciddi bir sınavdan geçen insanlık tarihi, bu süreçleri anlamlandırmak, çözmek ve yıkılan toplumları yeniden inşa edebilmek için kültürel kodlara başvurmuştur. Özellikle günümüzdeki küresel ve yeni sistemde, çok sayıda bireysel ya da toplumsal krizin nedenleri, sonuçları ve diğer krizlerle etkileşimleri kültürel incelemelerden faydalanarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde kültürün sadece bir kimlik değil aynı zamanda yaşanan kriz ve sorunların da reçetesi olduğu görülmektedir. Bilimsel olarak yapılan saptamalar da kültürel özellikler dikkate alarak incelenmektedir (Raymond, 2017: 18-19).

Kültür kavramı, kendisini oluşturan unsurlar açısından değerlendirildiği zaman birbirinden farklı sınıflandırılmalara rastlanmaktadır. Bu sınıflandırmalardan ilkinde göre kültür şu şekilde sınıflandırılmaktadır.

- Maddi boyutu olan kültürel unsurlar
- Manevi boyutu olan kültürel unsurlar,

Maddi boyutu olan kültür, gözle görünen ve fiziksel bir gerçekliğe sahip mimari, yol, teknik, giyim, yaşam alanı ve bilim gibi alanları kapsamaktadır. Manevi boyutta ise örf, adet, gelenek, şarkı, davranış, düşünce gibi soyut birikimler ortaya çıkmaktadır (Cantimur, 1996: 5). Bu sınıflandırmada görüldüğü üzere, gelin kınası manevi boyutu olan bir kültürel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürün bir diğer sınıflandırılması ise kültürü meydana getiren öğeler üzerinden yapılmaktadır ve şu şekilde alt başlıklara ayrılmıştır:

- Kuralsal Düzen Boyutunda Kültür
- Eylem Düzeni Üzerinden Kültür
- Simgeler Düzen Açısından Kültür

Bu sınıflandırma üzerinden kültürün öğeleri değerlendirildiği zaman kuralsal düzen de artık kalıplaşan, toplum tarafından kabul görülen öğeler yer almaktadır. Eylem düzeni üzerinden ise düzenli olarak tekrar eden öğeler, simgesel öğeler de ise kuralsal ve eylemsel öğelerin imgeleştirildiği durumdur. Simgeler düzeni, diğer kültür öğelerine ışık tutmakta ve onları yönlendirmektedir (Ozankaya, 1984: 114). Kültürün, toplumsal davranış biçimine uyum sürecinde bireye aktardıkları, sadece diğer kuşaklara aktarılması bakımından belirli bir dönemle sınırlı değildir. Bu aktarılan kültür öğeleri; toplumlarda yaşayan insanlar vasıtasıyla yaratılıp ortaklaşa paylaşıldıkları için özel anlamda toplumsallık, genel anlamda ise sosyallik içermektedir (Namenvvirth 1987: 12). Bütün bu sınıflandırmadan görüldüğü üzere kültür kavramı, insan ve toplumla bütünleşen bir yapıdadır.

Sosyal bilimlerdeki birçok anabilim dalının alt başlıklarından birisini oluşturan kültür kavramı zaman içerisinde belirli çeşitlemeler üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. 20.

yüzyıldan sonra Avrupa ve Amerika'daki kuramcılarının, sosyal bilimcilerin oluşturduğu kültür çeşitleri şu başlıklar altında toplanmaktadır:

- Yüksek Kültür – Aşağı Kültür
- Alt Kültür
- Karşıt Kültür
- Popüler Kültür – Kitle Kültürü

Yüksek ve Aşağı Kültür kavramları, 19. Yüzyıl Alman Romantizminin ve değişen toplumsal sınıfların etkisiyle oluşmuş bir kavramdır. Sanat alanındaki yorumların sonunda, topluma ait olan kültürel bütün öğelerin estetik ve bilimsel olarak gelişmiş olmasına yüksek kültür, bu süreçten etkilenmeyen ve estetik bir yönü bulunmayan öğelerin gelişmemesine ise aşağı kültür denilmiştir. Bu tanımlamanın en keskin nedeni, sanatsal anlamda bir kaygının taşınmasıdır. Eğer bir topluma ya da bireye ait kültürel bir öğe sanatsal açıdan bir değer ve güzellik taşımıyorsa o öğenin yüksek kültür olamayacağı öne sürülmüştür. 21. yüzyılda hala geçerli olan bu tanımlama, estetik kaygıları dikkate almaktadır. Aynı zamanda yüksek kültürün toplumsal sınıf olarak üst-burjuva kesimi kapsamaması ise tartışmalı bir konudur. Ancak bu iki kıyaslamalı kültür çeşidini belirleyen temel olarak sanatsal bakış açısının kültür içindeki konumudur. Bu duruma en iyi örnek müzik kültürüdür. Bazı toplumlarda veya insanlarda görülen müzik beğenisinin ve tüketiminin, müzikoloji alanında yetersiz bulunması aşağı müzik kültüründe yer almasına neden olmaktadır (Cantimur, 1996: 7).

Alt Kültür, en genel anlamıyla toplumdaki değişimlerin savunucuları olan egemen sınıfın içinden ayrılan bir azınlık, alt sınıfların oluşmasıdır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasındaki toplumsal dönüşüm ve yıkımdan sonra ortaya çıkan alt kültür kavramının ilk tanımı 1947 yılında M. Gordon tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre ülke, şehir, din gibi belirli toplumsal koşullara karşı etnik köken, dini görüş, ideoloji veya kırsal bölge kesiminden sınıfların aynı kültürel kodları benimsememesidir. Bütüncül bir yapı ortaya çıkmayan alt kültür kavramında, maddi ve manevi değerlerin uzlaşmaması temel ayırım noktasıdır (Elmacı-Oktan, 2018: 122-123).

Alt Kültürün oluşması ise egemen olan kültürel normlar, kendi toplumsal bellekleri içinde yaşayan bazı insanlar için uyumsuzluk yaratmasıyla oluşmaktadır. Ahlaki ve dini değerler, törenler,

iletişim biçimleri, eğence Şekilleri gibi nedenlerle oluşan yeni kültürel kodlara karşı çıkmaları ise 20. yüzyılın ikinci yarısında kendisini göstermiştir (Cantimur, 1996: 11). Alt kültürler de oluşum Őekillerine göre kendi içinde farklı gruplara ayrılmaktadır.

Kültür gibi bir olgunun keskin sınırlarla bölümlenmesi zor olsa da Downes gibi bazı sosyologlar alt kültürü egemen kültüre konumlanışına göre tasniflemişlerdir. Bu gruplardan ilki, egemen kültürden önce mi sonra mı olduğu tartışmalı göçmen grupların kültürü ya da onunla kaynaşan bölgesel alt kültürlerdir. İkincisi ise mesleki alt kültürler, yaş grubu alt kültürleri gibi egemen kültür bağlamının içinde gelişenler, toplumsal ve kültürel yapıların taleplerine verilen olumlu tepkide doğanlar ve suç alt kültürleri, dini mesihi uyanışa teşvik edici alt kültürlerdir (Elmacı-Oktan, 2018: 123).

Alt Kültürün içinde ele alındığı gibi kendi başına bir başlık olarak da değerlendirilen Karşıt Kültür ise en yalın anlamıyla egemen otoriteye yakın toplumların kültürel kodlarına isyan etmek Şeklinde tanımlanmaktadır. (Elmacı-Oktan, 2018: 138) Kalıplaşan ve giderek toplumun geneline hakim olan genel kültürel değerlerle uzlaşamayan bu gruplar zamanla kendi alanlarına doğru itilmektedir. Kendi varoluşunu ve değerler bütününü korumaya çalışan karşıt kültüre mensup kişilerin, egemen kültürle ilişkisi ise her daim problemlili bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Cantimur, 1996: 11).

Ancak karşıt kültürü her daim negatif, çatışan bir normda düşünmek de yanlış olabilir. Savunu Şekli nasıl olursa olsun karşıt kültürün varlığı, birçok açıdan toplumun değerlerini dinamik tutmaktadır. Özellikle 1960'lı yıllardaki savaş karşıtı görüşleriyle ve kendi yaşam modelleriyle ne çıkan karşıt gruplar zaman içerisinde kendi kültürel kodlarını oluşturmuştur (Elmacı-Oktan, 2018: 125).

Birbirine yakın ve benzer alanları kapsayan Kitle Kültürü ve Popüler Kültür, özellikle son yıllarda güçlenen küreselleşme olgusuyla yakından ilgilidir. Gelişen teknoloji ve iletişim trllerinin açır çeşitlenmesiyle birlikte dünyada, birbirinden uzak ya da birçok toplumun birbirine benzemesine neden olmaktadır. Popüler kültür ve kitleleri etkileyen kültür dinamikleri de bu manzara içerisinden kendine has bir kimlik oluşturmuştur (İçli, 2001: 163-164). Özellikle kitlelerin, küresel dünyada etkili olmaya başlaması da popüler kültürün doğmasında etkilidir.

Popüler veya kitle kültürünü belirleyen bir diğer önemli etmense tüketime dayalı olmasıdır. Kültürel bütün göstergelerin tüketimle doğru orantılı olarak ortaya çıkması ve talep görmesi,

zamanla bu göstergelerin gündelik yaşamda yer alması, popüler kültürün en güçlü ve en tartışılan yönlerinden birisidir. Aynı zamanda popüler kültür, toplumun yönlendirdiği ve belirlediği bir göstergeler bütününden ziyade tüketim ilişkilerinin yönlendirdiği bir yapıya da sahiptir. Aynı zamanda sürekli değişen, uzun vadeli bile olsa her an vazgeçilmeye hazır göstergeler kitleler tarafından bir kültür olarak algılanmakta, bu değişken durum da popüler kültürün kolay tüketilen bir olgu olarak eleştirilmesine de zemin hazırlamıştır (Cengiz, 2010: 7).

Kuşkusuz, popüler kültür kendiliğinden gelişen, bilinçdışı bir oluşum olarak kültürün her yönünü içinde barındıran, kendi estetik duyumunu, sanatını, müziğini yaratan; şimdiye ait olmasının yanı sıra kimi zaman geleneğe de göndermede bulunan bir kabullenmedir. Popüler kültür, yüksek kültürün karşısında, kendi beğeni ölçütünü yansıtan, sınıfsal bir niteliği olan, kimi zaman gelenekle bütünleşen bir özellik taşımaktadır (Cengiz, 2010: 8).

Genel olarak değerlendirildiğinde kültürün hangi çeşidinin olursa olsun, hepsinin toplumsal önemli olaylardan etkilendiği ve bu olaylar sonucunda oluştuğu da dikkat çekicidir. Aynı zamanda küreselleşme ve yerelleşmenin sürekli birbirini besleyen yapısı da kültür kavramı için çok daha devingen bir dönemin başladığını göstermektedir. Son noktada görüldüğü üzere, kültür artık küreselleşme içinde yer alan, onunla beslenen veya onu belirleyen de bir olgudur (İçli, 2001: 163-164).

Kültürel akışlar görüntüler, semboller aracılığıyla hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir ancak tek bir kültür biçiminde değil, farklı kültürler içinde gerçekleşmektedir. Yeni iletişim ağları bilgi ve görüntü akışları küreselleşme sürecinin belirleyicileridir. Gelişmiş iletişim olanakları farklı kültürlerin karşılaşmasına yan yana görüntülenmesine olanak sağlamaktadır. Medya, imaj ve simgeler için oldukça etkin bir dağıtım şebekesi oluşturmaktadır. (İçli, 2001: 166)

Kültür kavramı, çağdaş olarak artık yeni anlamlara ve kalıplara sahip olsa da tıpkı toplumlar ve insanlar gibi sürekli değişen, organik bir yapıdır. Kültürün, insandan ayrı bir olgu olarak düşünülmesi imkânsız olduğu için, uygarlık tarihi kadar da eski ve köklü bir yapıya sahiptir. Ayrıca kültüre ait bütün öğelerin binlerce yıldır en güçlü iletişim aracı bizzat insanın kendisidir. Sözlü kültür olarak görülen bu iletişim biçiminde insandan insana aktarılan bütün öğeler, kültürel belleğin bir parçasıdır (İçli, 2001: 166).

Bu araştırmanın ele aldığı kına yakma törenleri ve özelde Sivas Yöresi Gelin Kınası başlıkları ele alındığında da kınanın çok eski bir kültürel öge olduğu anlaşılmaktadır. Kültürün

manevi değerlerinden ve imgesel boyutunu kapsayan kına yakmanın, düğünlerde, asker uğurlamalarında ve benzeri birçok kutsal törende yer alması da aynı zamanda maddi ve kuralsal alanları kapsadığını göstermektedir. Kültürün doğası gibi kına yakma geleneği ve bu geleneğin sürdürüldüğü törenler de değişime açık olmakla birlikte, bağlı olduğu coğrafyanın, kitlelerin, insanların dünyası hakkında güçlü ipuçları vermektedir.

2.2. Gelenek Kavramı

Gelenek, kültürle iç içe olan ancak ondan farklı bir anlam bütünlüğüne sahiptir. Geleneğin temelinde kültürel birikimler ve kodlar olmakla birlikte daha çok bireyin özelinde bir davranış ve düşünce biçimidir. Bu bölümde geleneğin tanımı ve yakın diğer kavramlardan ayrılan yönleri ana hatlarıyla açıklanacaktır.

Birey ve toplum arasındaki güçlü ilişki, tek yönlü değildir. Bireye özgü olan bütün davranışlar değişime ve yeniliğe açık olmakla birlikte bu devingenlik, birlikte yaşadığı diğer insanları ve toplumu etkilemektedir. Öte yanda toplumun da, onu meydana getiren bireyleri etkileyen, standartları belirleyen yazılı olmayan kuralları vardır. Genel olarak değerler bütünü de denilen bu kurallar, insanın toplumu etkilemesi gibi toplumun da insanları etkilemesine neden olmaktadır (Tan, 1981: 37).

Gelenek kelimesi, Türkçe Sözlükte “Bir toplumda, toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup, kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre, davranışlar ve ananeler” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük 2005). Sosyal bilimcilerin tanımalarında ise gelenek çok daha tutucu, yaptırımları olan, değişime kapalı bir davranışlar bütünü olarak görülebildiği gibi bir süreç içinde ortaya çıkan teorisiz inançlar olarak da açıklanmaktadır (Varagnac 1938: 18).

Halk bilimciler açısından gelenek kavramı, çok eski dönemlerden beri devam eden, resmi bir hükmü olmasa da kuşaktan kuşağa aktarılan ve dönemin ihtiyaçlarına göre belirlenmiş, kutsallık atfedilen bütün imge, hareket ve düşünce şeklinde tanımlanmaktadır. Halk bilimciler açısından geleneğin oluşmasında bireyin yaratıcılığı, yaşamın değişim tutkusu yadsınamaz bir gerçekliktir (Ekici 2004: 17-19). Batı uygarlığı açısından geleneğin nasıl tanımlandığını da Oxford English

Dictionary açıklamasından görebilmek mümkündür. “Devredilen, özellikle sözlü kültürle kuşaktan kuşağa aktarılan ifade, davranış ya da inanç” şeklindeki yaklaşımdan da görüleceği üzere gelenekle ilgili vurgulanan en temel kelime “aktarımdır”. Bu durum yani sürekli aktarım hali, geleneğin aynı zamanda sürekli değişime ve yeniliğe açık olma durumunu da güçlendirmektedir (Mangion, 2015: 154).

Geleneğin tanımında sosyo-bilimsel olarak dikkat çeken bir diğer önemli vurgu da “yaratıcılıktır”. Toplumdaki genel yargıya göre geleneğin katı ve değişime kapalı bir olgu olduğu düşünülebilir ancak bu durum tam tersi bir yönde ilerlemektedir. Sürekli değişen ve kendi dönemine, bölgesine göre kendine has kodlarla, imgelerle yaşanan insanlar, bu ölçüde geleneklerin de değişiminde bireysel ya da toplumsal yaratıcılıklarını kullanmaktadırlar. Bu yaratıcılık her zaman olumlu ve zenginleştiren bir perspektifte olmayabilir ancak olumlu ya da olumsuz her geleneksel değer, değişmeye ve yaratıcılığını kullanan bireyler tarafından dönüştürülmeye açıktır (Ekici 2004: 22-23). Bazen dejenerasyon olarak da görülen olumsuz yaratıcılıklar her ne kadar onaylanmasa da var olduğunu gerçeğini unutmamak gerekmektedir. Olumlu ya da olumsuz her yaratıcılık, zorunlu ya da zorunlu olmayan her değişim geleneklerin ana hatlarını değiştirebilmektedir.

Toplumsal yaşamın değişmez parçası olan geleneğin tanımından sonra, bireyler ve yaşam üzerindeki etkileri de anlaşılması açısından önemlidir. Öncelikle genel olarak geleneklerin, toplumdaki tüm bireylere yaşamları boyunca takınacakları tutumlar ve deneyimler hakkında bir ön bilgi görevi vardır. Bireyler, yaşamları süresince karşılaştıkları sorunları ilk olarak tanımları gerekmektedir. Geleneğin kolektif belleği, bireye bu tanımayı getirmektedir. Daha sonra bireyin bu sorunla nasıl mücadele edeceği, çözüm yolları hakkında fikir vermektedir. Bundan dolayı geleneğin çok eskilere dayanan yapısı kadar bugünü de kapsayan bir yönü vardır. Bir bakıma geleneğin, gündelik yaşamda ya da özel zamanlarda bir referans olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü insanlar yaşamlarını kendi tecrübeleri kadar geçmişten aldıkları referanslarla da sürdürmektedir (Bayraktar, 2014: 21).

Bu durumda geleneğin toplumsal ve kültürel bellekle yakın ilişkisini açıklamakla birlikte sürdürülebilir yönünü de gözler önüne sermektedir. Ancak tartışılmaz olarak açıktır ki gelenekler insanlık tarihi eski bir geçmişe sahiptir.

Gelenekler varlıklarını bazen tarih öncesinden, doğum çağından, totemcilik devrinden alan, kamunun bilinçaltına bir kez yerleştikten sonra evrim boyunca toplumlarını kovalayan, sosyal tipten sosyal tipe değişmeyen çok eski kamusal kalıtlardır. (Baltacıoğlu, 1966: 12)

Bir hareketin, düşüncenin, imge ya da söylemin geleneksel bir değer olarak görülmesi için öncelikle zamanın sınamasını geçmelidir. Çünkü bir gelenek, onu sürdüren insanlar tarafından benimsenmeli, korunmalı ve sürdürme isteği uyandırmalıdır. Elbette her gelenek sonsuza kadar sürmez ve zaman içerisinde unutulup toplum belleğinden silinebilir. Ancak varlığını binlerce yıl boyunca sürdüren, güçlü geleneksel değerlerin olduğu da unutulmamalıdır (Mangion, 2015: 155).

Felsefi açıdan ele alındığında ise geleneğin bir bilgelik yönünün olduğu görülmektedir. Özellikle post-modern felsefede paramparça edilen insan düşüncesi ve toplumsal kimliğin karşısında Aristocu felsefe, insanın her ne kadar dağılmaya ve kendini parçaları üzerinden var etme çabasını normalleştirse de eninde sonunda özündeki geleneksel değerlere ihtiyaç duyacağını vurgulamaktadır. Özellikle insanların “büyük anlatı” dediği, yani varlığının temellerini sorguladığı hikayede, anlama ihtiyaç duyduğu anlarda geleneklerden yardım almaktadır. Geleneksel değerlerin, birey varlığında yadsınamaz bir yön bulma aracı olduğunu savunan klasik felsefe anlayışında toplumların da organik bir yapı olarak bu değerler ile varlığını sürdürdüğünü savunmaktadır (Karadeniz, 2007: 31-32).

İnsanın varlığında yer alan ve yeryüzündeki bütün sırlara sahip olma güdüsü, kaderinin de belirlenmesinde etkilidir. Ancak merakla gelen bu güdülerin de sınırlarını belirleyen bazı kültürel değerler, inanç sistemleri olmakla birlikte geleneksel değerler de bazı durumlarda bir engel olarak insanın karşısına çıkmaktadır. Diyalektik bir ilişkiye sahip olan bu yenilik ve değişmezlik içinde, gelenekler bir bakıma bu soruları yanıtlayabildiği sürece de varlığını sürdürür ya da yok olur (Karadeniz, 2007: 31-32). Sonuç olarak geleneğin bu felsefi tartışmasında bir sınır çizmesinden anlam getirmesine kadar geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda geleneğin bilinçli olarak algılamamanın çok modern bir düşünme biçimi olduğu unutulmamalıdır. Gelenek olarak tanımlanan şey, aslında modernizm içindeki bir kendini tanımlamadır. Aynı zamanda kendi kültürel kodlarını, yapısını ve insanın kendi varlığını tanımlaması için gelenek olarak tanımladığı kodların varlığına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, zaten toplumda doğal sürecinde var olan birçok davranışı, düşünceyi ve imgeleri tanımlayarak bir yapı meydana getirmiştir; yani geleneği modern bilim söylemi görünür kılmıştır (Karadeniz, 2007:

45), Bu durumun en temel amacı pozitif ve sosyal bilimlerin gelişmesiyle birlikte yaşamdaki insana dair her olgunun tanımlanma ihtiyacıdır.

İnsan ve toplum yaşamında, kültürel bir bellek olarak yer alan geleneklerin kendi içinde belli kalıpları oluşmuştur. Bu kalıplar üzerinden geleneksel öğelerin ayrışması ise şu başlıklar altındadır:

- Dinsel Gelenekler
- Dilsel Gelenekler
- Sanatsal Gelenekler
- Sözlü Gelenekler
- Törenselle Gelenekler

Dini inanışlar insanın yaşamı boyunca ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerden birisidir ve tek tanrılı dinlerden farklı olarak toplumlar da belirli dinsel gelenekler varlığını sürdürmektedir. Dini inançlardan kaynaklanan bazı ibadet, davranış ve düşünce biçimlerinin zamanla o dine inanan toplumlar da belirli kalıp düşüncelere neden olduğu görülmektedir. Temel inanç öğelerinden beslenen bu kalıplar, salt bir dini yaptırım şeklinde değil de geleneksel bir değer olarak o toplumlar da varlığını sürdürmektedir (Arıcan, 2011: 19). Özel günlerde yemek vermek, şerbet dağıtmak ve ibadet sonrasında yapılan kültürel etkinlikler gibi davranışlar dini inançlardan beslenen dinsel geleneklere örnek olarak gösterilebilir.

Dil ise bir toplumun kültürel yapısının en belirgin yansımalarından birisidir. Dünya üzerindeki bütün diller, toplumları birbirinden ayıran veya ortaklık kurduran özellik olarak dikkat çekmektedir. İnsanlığın evrimleşmesi kadar başlangıcı bilinmeyen dil olgusu, hem bireysel hem de toplumsaldır aynı zamanda. Sistemli seslerin birleşmesi ile oluşan bütün diller, iletişim kurmanın sonrasında ikinci adım olarak bir kültür yaratmaya ve geleneklerin de ifadesine aracı olmaktadır. Konuşma biçimleri, ağızlar, şiveler ve bu bağlamda türetilmiş olan türküler, şiirler ve maniler gibi bütün dile dayalı örnekler dilsel geleneklerin bir göstergesidir (Kaplan, 1983: 185-188).

Dil aynı zamanda insanların millet, ırk, din gibi temel ayrımlarının da belirleyicidir. Düşünsel ve toplumdaki yaşamla özdeşlik kurmanın bir sonucu olarak oluşan dil olgusu, birçok

geleneksel yapının ifadesinin de tarihsel arka planına ışık tutmaktadır. (Kaplan, 1983: 187-188). Bu nedenle dilsel gelenekler antropoloji, tarih, sosyoloji ve sosyal-psikoloji açısından da çok önemlidir. Bir toplum ve içindeki bireyler, dilsel gelenekleri ile bunu kullanmaları üzerinden kültürlerine dair önemli kanıtlar sunmaktadır.

Sanat doğası gereği eski olandan beslenerek ya da ona karşı çıkarak bir varlık sürdürmektedir. Ancak mimari, heykel, resim ve giyim-kuşam kadar birçok alanda sanatsal üretimlerin aynı zamanda bir geleneksel değer taşıması da kaçınılmazdır. Sanat, özellikle mimari ve gündelik yaşamda o toplumun geleneklerinden beslenerek kendi özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamdan yola çıkarak her toplumun belirli sanatsal gelenekleri olduğu ve bu geleneklerin estetik boyutunu oluşturduğunu söylemek mümkündür (Ökten, 2007: 131-132). Örnek vermek gerekirse Hindistan’da uygulanan kına modelleri, Osmanlı kültürüne uygun olarak gelişen minyatür eserler ile her toplumun kendine has mimari yapıları sanatsal geleneğin örneklerindendir.

Özellikle halk bilimciler açısından önemli bir kültürel miras olan sözlü gelenekler, özellikle doğu toplumlarının karakteristik özelliği olarak algılansa da aslında bütün dünya üzerinde etkili bir gelenek türüdür. Anonim olmasının yanı sıra kuşaktan kuşağa aktarılması da bir geleneğin sözlü kültürde yer alması için belirleyicidir. Törensel gelenekler de bu bakımdan sözlü gelenekler gibi anonimdir ve güçlü bir toplumsal miras olarak kuşaktan kuşağa aktarılmaktadırlar. Hem sözlü gelenekler hem de törensel gelenekler içinde gündelik yaşam kadar kutsal olanı da içinde barındırmaktadır (Işık, 2005: 90-91).

Gelenek kavramı, yukarıdaki bütün açıklama ve bilgilerden de anlaşılacağı üzere bir toplumun kültürel belleğinin en somut yansımasıdır. Genel olarak imgelerle bütünleşerek toplumdaki herkes için ortak bir hafızaya dönüşen gelenekler aynı zamanda bir toplumu, diğerinden ayırmak için de güçlü karakteristik özelliklere sahiptir.

2.3. Kına Kùltürü

Toplulukların ve Dünya üzerindeki bütün insanların sahip olduğu belirli kimlikler ve anonimleşen gelenekleri bulunmaktadır. Orta Asya kökenli olduğu düşünölen ve günümüzde dünyanın bütün kıtalarına yayılan Türk geleneklerinde de kına kùltürünün önemli bir yeri vardır. Kına sadece Türklerde değıl birçok farklı kùltür ve coğrafyada sürdürölen kùltürel bir mirastır.

Arapça “Hına” kelimesinden gelen Kına, İslam inancının Türkler tarafından kabul edilmesiyle birlikte öncelikle dinsel bir öge olarak toplumsal belleğe yerleşmiştir. Ancak zamanla kına kùltürü, sadece dinsel bir öge olmanın ötesinde kùltürel bir miras, ritüel kökenli bir kutsama biçimi ve müzikal zenginliğı olan bir iletişim aracına dönüşmüştür. Düğünlerden dini ya da adaklık kurban kesmeye, askere uğurlamaktan kişisel bakıma ve sağlıktan sünnet törenlerine kadar toplumsal yaşamın bütün önemli zamanlarında kına yakma törenleri uygulanmaktadır.

Birbirinden farklı özelliklere sahip olsa da kına törenlerinin uygulandığı durumlar temelde birer ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplamların dokusunu, siyasi, ekonomik, dinsel ya da kùltürel yapısını belirleyen kimlik olgusundan yola çıkarak kınanın bir adanma, kutsanma olduğu görölmektedir. İnsanlar veya topluluklar, önemli geçiş dönemlerinde, savaşlarda ya da doğum/ölüm gibi evrensel durumlarda bir adanma göstergesi olarak Kına’yı kullanmıştır. Türk Toplulukları ve Türk Geleneklerinde de kınanın bu anlamda bir kutsama, adanma ve ödüllendirme biçimi olduğu, bereketin ve üremenin simgesi olan durumların toplumca onaylanması olarak görölmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde kına törenlerinin özellikle kutsallık yönü ön plana alınarak ritüel bağlamında incelenmesine yer verilmiştir. Bu kutsallık durumu üzerinden kınanın doğuşu ve toplumlar açısından önemi, sonrasında da uygulandığı törenler ve bu törenlerdeki sözlü ve dilsel gelenek öğelerinden ağıtlar üzerinden kına geleneğı kapsamlı bir şekilde değıerlendirilecektir.

2.3.1. Kültür ve Ritüel Bağlamında Kına'nın Doğu  ve  nemi

Kına yakma törenlerinin nasıl oluştuğu, kökenleri ve Türk toplumundaki gelişimine değinmeden önce ritüel kavramına kısaca değinmek gerekmektedir. Ritüellerin toplumdaki geleneklerin harekete, dışa vuruma d n   mesi olarak düşünüldüğünde kına törenlerinin de ritüel kökenli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Kına, ritüelistik özelliği kadar aynı zamanda kültürel bir olgudur. Kültür ise bir coğrafyada yaşayan insanların Kına gibi olguları neden ürettiğini, nasıl kullandığını ve kullanacağını anlamak için önemlidir. Tarihsel bir süreçte, bir toplum tarafından yaratılan bütün değerlere, bu değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasının tanımı olan kültür açısından değerlendirildiğinde de kına törenleri önemli bir kültürel bellek olarak karşımıza çıkmaktadır (Gürbüz- ahin, 2012: 1640).

Toplumsal bir olgu olan ritüel, aynı zamanda bireysel duygu ve düşüncelerin katılımı, sağıltımı ve paylaşımı üzerine kuruludur. Ritüeller, bireyler veya topluluklar için kutsal olan değerlerin, önemli zamanlarda ve yerlerde, genellikle kalıpla an belirli devinimlerle kendini tekrar eden sembolik davranış biçimleri şeklinde tanımlanmaktadır. Ritüellerin dinsel amaçlar için yapıldığı bilinmekle birlikte din veya inanç kavramları olarak değil de bir kutsallık, kutsama imgesi üzerinden değerlendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü bazı ritüellerin, seksüel veya bireysel tarafları olduğu için genel toplumsal dini kurallara mal etmek de doğru olmayabilir. Bu nedenle ritüeller geniş bir toplumsal kültürü içine alan, anonim bir olgudur (Karaman, 2010: 229).

Kınanın kullanılması ve bir ritüelistik öğelerle bir törenle uygulanması birçok kültürde, oldukça eski zamanlara kadar dayanmaktadır. Türkler açısından ise kına,  amanizm ve Animizm gibi inançlar döneminden geleneklerine yerle mi  bir kavramdır. Özellikle kınanın kutsama ve kutsanma boyunu önemli görülerek anonim belleğe yerle mi tir. Bir bakıma adanmışlık ifadesi olan Kına, sembolik olarak bir dileğin gerçekleşmesi için kutsal bir güçle iletişime geçme, feda etme ve söz verme gibi alt anlamları da beraberinde getirmektedir. Özellikle ruhsal varlıklara inanan, öldükten sonra yaşamı kabul eden bütün toplumsal inanç sistemlerinde kutsal olan varlıklar ya da olaylar kına yakma gibi özel ritüellerle ayrıcalıklı bir konuma taşınmaktadır. Türkler de inandıkları Tanrılarını memnun etmek, gündelik ve ruhani yaşamlarını garantiye almak için kına gibi, ulaşabilecekleri kutsal nesnelere ihtiyaç duymuş ve bunu binlerce yıl boyunca uygulamışlardır

(Bayat, 2007: 234). İslam öncesindeki kına geleneği, çok daha paganizm kökenli bir yapıdadır, denebilir.

İslam dininin kabul edilmesinden sonra Türk Geleneklerinde dinsel bir anlam kazanmıştır. İslam'dan önceki dönemde bilinen en eski kullanımlarından birisi Arapların, saç ve sakallarını kına ile boyadıkları, bazı tıbbi amaçlar için kullandıkları yönündedir. İslam'ın kabul edilmesinden sonra da kına, yaratıcının kutsamasına işaret olarak daha değerli bir öneme sahip olmuştur. İbrahim Peygamber'in oğlu İsmail'i kurban edeceği sırada Allah tarafından gönderilen kurbanın kınalı bir koç olması, İslam'ı kabul eden Türklerde kına kültürünün nasıl yerleştiğini açıklamaktadır (Yılmaz, 2010: 15-16). O halde kınanın İslam öncesi ve sonrası dönemde birçok kültürde kullanıldığı görülmektedir, denebilir.

Şamanizm ve İslam kültürünün hüküm sürdüğü her iki dönemde de kına ile kurulan ilişki aynı zamanda bir kimlik inşası şeklindedir. Şamanizm inancında kendini doğaya ve tanrılara sunarak kutsanma, böylece toplumda kabullenilir olma şeklindedir. İslam inancında ise diğer inançlardan ayrılmak gibi amaçları vardır. Müslümanların, Yahudilerden ayrılması için saç ve sakallarındaki beyazları kına ile boyamaları bu duruma bir örnektir. Öte yanda kadınların da bir bakım ve kutsanma şekli olarak kınayı kullanılmasına değinen ayetler bulunmaktadır. (Yılmaz, 2010: 15-16).

Kına, dinsel bir öge olarak Türk geleneğine girmiş olsa da aynı zamanda kültürel bir olgudur. Kültür ise bir coğrafyada yaşayan insanların Kına gibi olguları neden ürettiğini, nasıl kullandığını ve kullanacağını anlamak için önemlidir. Tarihsel bir süreçte, bir toplum tarafından yaratılan bütün değerlere, bu değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına ve oluşan birikimin o toplum tarafından nasıl kullanıldığını gösteren verilere genel olarak kültür denmektedir (Gülbüz-Şahin, 2012: 1640).

Başka bir tanımlamayla da kültür, bir toplumun bütün üyeleri tarafından kabul gören ve paylaşılan, bir davranış ve düşünce biçimi olarak yerleşmiş kodlarıdır. Yaşamı, değerli kılan bir dayanak olarak da görülen kültür; bilgisel birikimi, sanatı, ahlaki kuralları, dini inançları, gelenek ve görenekleri de kapsayan geniş bir yelpazeye sahiptir (Büyükyıldız, 2015: 23).

Kınanın her toplumdaki kullanım amacı, aynı zamanda o toplumun karakteristik özelliklerinden de beslenmektedir. Türkler, savaşçı bir toplum oldukları için, özellikle bir erkeğin

-eski dönemlerde kadınların- savaşmak veya ait olduğu toplumun güvenliğini korumak için askerlik görevini yapıyor olmasının değerli olması, kına ile kutsanmasının da bir koşuludur. Öte yanda dini inanış olarak Müslümanlığa geçişlerinden sonra da Türk toplumlarındaki kurban kesmenin bir tören gibi kutsanması ve bunun kına ile bütünleştirilmesi bir kültürel kod olarak yer almıştır (Çetin, 2008: 112).

Toplumsal belleğin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ritüeller önemli bir araçtır. Tanımlarda, ritüellerin toplumlarda kalıplaşmış olduğu, simgesel anlamları olduğu, geleneklerin sürmesini ve böylece bütünleşmeyi sağladığı, sözleri ve eylemleri kapsadığı görülmektedir (Küçükbasmacı, 2016: 75)

Bu noktada ritüel kavramı da Kına olgusunu anlamlandırmak ve kültürdeki karşılığını bulabilmek için önemlidir. Evlilik, bayram, kurban kesme, askere gönderme gibi törenler temel olarak ritüel kavramının kapsamına girmektedir. Bir ritüelin temelindeki asıl amaç, insanların doğada, korku ve saygı duydukları bütün mistik güçleri büyü yoluyla etkilemek istemesidir. Özellikle daha eski toplumlarda mevsimlerin dönüşümü önemli bir hayati mesele olarak görülmüştür. Besin ihtiyacını karşılamak, avlanmak ve barınmak gibi hayatta kalmaya ve soyun devamını sağlamaya çalışmak gibi çok önemli durumlar, mevsimlerle ilişkilendirilmiştir. Düzenli ve kusuruz bir ritüel ile işte bu hayati önem taşıyan durumların sistematik bir şekilde ilerlemesini amaçlayan toplumlar Dünya'nın her yerinde olduğu gibi Anadolu coğrafyasında da neredeyse benzer özellikler göstermektedir (Çetin, 2008: 112). Örneğin Anadolu'da geçmişten günümüze bir evlilik ritüelinin süreçleri aşağıdaki gibidir;

Ritüelin tören aşamaları Anadolu ve çevresindeki bütün uygarlıklarda, törensel sıralamadaki küçük farklılıklar dışında, hemen hemen aynıdır. Ritüel, kutsal bir su kaynağından getirilen bir suyla arınmayı içeren bir törenle başlar. Kurban-sunu ve geçit töreninin ardından, kutsal birleşimin bir tiyatro oyunu gibi canlandırılması ile devam eder ve bu birleşimin doğuracağı bereketin kutlandığı, toplu yenilen bir yemeği de içeren, müzik eşliğinde eğlenilen bir törenle sona erer (Çetin, 2008: 113).

Özellikle toprakla uğraşan toplumlarda, bereketin Kına gibi bir ağacın meyvesi olan malzemenin kutsanması tesadüf değildir. O halde kınanın bir ritüel olarak erginlenme, evlilik ya da doğum/ölüm gibi özel günlerde kullanılmaya başlandığını, bu özel günün kutsanması için kınanın bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Zamanla, özellikle Asya kökenli Türk topluluklarında bu ritüeller birer alışkanlık, sonrasında da kültür olarak yerini almıştır, diyebiliriz.

Kına geleneğinin bir ritüel olarak toplumsal bazı işlevlere sahip olması gerekmektedir. Bu işlevler kınanın, kutsal ve kültürel bir olgu olduğunun saptanması kadar kınanın tanımlanması ve toplum açısından önemi için de önemlidir. Öncelikle her ritüel, bireyler için hayata ve ait oldukları toplumlara hazırlamak, o toplumun yaşam dinamiklerine bağlamak için önemlidir. Kına törenlerindeki adanma, kutsal olana kendini koşulsuz teslim etme ve bunun her toplumun kendi dinamiğine göre işlemesi, kınanın bir ritüel olarak varlığını göstermektedir. Ritüellerin bir diğer işlevi bireyleri bir araya getirmesi ve birey ile toplum arasındaki bağları güçlendirmesidir. Örneğin askere giderken yakılan kına, o kişiyi toplumla bütünlerken ve kutsarken gelin kınasındaki birlikte olma duygusu da aynı şekilde kişileri birbirleriyle ve toplumla ilişkilendirmektedir (Mürtezaoglu, 2012: 346).

İşlevsel olarak ritüellerin inançları tazelemesi, değerler bütününe bireylere aktarması ve bu yolla toplumdaki kültürel belleği taze tutması bir diğer yönünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda ritüelin tekrarı bireyi onurlandıran, mutlu eden ve onu ait hissettiren bir olgu olmalıdır. Kına yakma törenlerindeki kutsanma, özel hissettirme duygusunun ve toplumdaki diğer bireylerin de bunu kabul etmesi ritüelistik olarak kınanın bir kültürel bellek oluşturduğunu göstermektedir (Mürtezaoglu, 2012: 346).

Toplumsal belleğin tamamlayıcı ve devam ettiricisi olan ritüellerin, kültürel bir miras olarak gerek bireyin gerekse bütün toplulukların devamı, güçlenmesi ve gelişmesi için çok önemlidir. Kına geleneği ise bu bağlamda ele alındığında, kültür, kültürel bellek ve ritüelistik katmanları ile birçok topluluk açısından önemlidir. İlkel formlarından günümüzdeki farklı kullanım alanlarına kadar kınanın, Türk ve diğer farklı topluluklar, medeniyetler için önemli olduğu görülmektedir.

2.3.2. Kültürel Yapı İçerisinde Kına'nın Uygulandığı Törenler

Kına geleneğinin genelde Türk toplumu ve özelde Sivas Yöresindeki uygulamasının incelendiği bu çalışmada, bir diğer önemli konu da kınanın türleri ve kullanım alanlarıdır. Birçok kültürde olduğu gibi Türk geleneklerinde de doğumdan ölüme kadar yaşamın birçok önemli noktasında kına geleneğinin varlığı görülmektedir.

İnsan hayatındaki önemli geçiş dönemlerinin bir kutsanma ve kutsama aracı olarak da kullanılan kına geleneği, aynı zamanda kutsal olana adanmış olma düşüncesi de kınanın uygulanma sebeplerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kınanın Türk geleneklerinde kullanıldığı yerleri ise şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Doğum ve Ölüm Törenlerinde
- Evlilik Törenlerinde (Kına gecesi ve geline dair ritüellerde)
- Asker Uğurlamasında
- Savaş ve Fetih Durumlarında
- Hayvan Kurban Törenlerinde
- Dini ve Milli Günlerde, Bayramlarda
- Kişisel Bakım ve Hijyende
- Sağlık Sorunlarında

Bu kadar köklü ve kutsal bir kültürel tören haline gelen kına yakma, uygulandığı anı, kişiyi ve o ana tanıklık edenleri sıradan olandan ayırmaktadır. Kına yakılma anındaki bütün kişi ve gruplar, bu anın özel olduğuna, kutsandığına ve anlam olarak artık o topluma ait olanı kabul ettiklerine bir işarettir. (Küçükbasmacı, 2016: 75-76)

Türk halkı kına yakma geleneği ile İslâmiyet'i seçtiği yıllarda tanışmış ve kendine göre uyarlamıştır. Zira o dönemlerde Arapların sadece saçlarındaki beyazları kapatmak için kullandıkları kına, Türkler tarafından Araplardan alınarak vatana kurban olsun diye “asker adayına”, Allah'a kurban olsun diye “kurbanlık koçlara”, eşine kurban olsun diye de “gelinlere” yakılmaya başlanmıştır. Böylece Türk kültüründe kınaya “kurban”, “fedakârlık” ve “adanmışlık” anlamları yüklenmiştir (Yılmaz, 2010: 13).

Gelin kinası olarak da tanımlanan ve günümüzde en yaygın olarak düğün törenlerindeki kına geceleri aile kurumunu, kadını ve evliliği kutsaması açısından önemlidir. Düğün törenleri, Asya ve Anadolu'da yaşayan Türk halkı için, kuralları ve işleyişi toplum tarafından nesilden nesle aktarılarak devam ettirilen bir törendir. Özellikle toprakla ve tarımla uğraşan toplumlarda olduğu gibi Türk toplumlarında da kına, su ve toprakla bütünlük göstermektedir. Toprak bereketi, su ise

arınmayı temsil eder. Birçok kına töreninde, kına yakılan insanların su ile yıkıldığı veya toprakla çeşitli ufak ritüeller gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bununla birlikte bir genç kadın ile genç adamın hayatlarını birleştirmek, ailelerin ise artık bir kan ve soy birliği oluşturduğunu kutsamak için düzenlenen düğün törenlerindeki Kına yakma geleneği bu özel güne daha fazla anlam katma amacındadır. (Çetin, 2008: 113).

Kına yakma ritüelinin en zengin şekilde karşımıza çıktığı yer kına gecesi, kına, el kınası, has kına, gelini kınaya çekme, kına düğünü, kına basma, kına yakmak, kına vurmak gibi adlarla adlandırılan törenlerdir. Bazı yörelerde damada da kına yakılmaktadır. Kınaya katılan özellikle yaşlı kadınlar ve genç kızlar da kına yakarlar. Kınanın eşleri birbirine sevgili yapmak amacıyla yakıldığı, aynı zamanda koruyucu bir işlevi olduğu görülmekte; gelin ve davetlilerin ellerine yakılarak, evliliğin kutlanıp kutsanması sağlanmaktadır (Küçükbasmacı, 2016: 76).

Kutsanma ve adanma ruhunu beraberinde getiren kına, düğün törenlerindeki kullanımı açısından bekareti ve namusu da sembolize etmektedir. Gelinin düğünden hemen önce, ailesinin evinden çıkmadan kına yakılarak kutsanması ve hemen sonrasında erkek evine götürülmesi, evlenecek genç kızın, verildiği aileye adanmışlığını göstermenin bir başka yoludur. Binlerce yıldır, farklı uygulamalarla karşılaşılsa da Kına yakmak, günümüzde bile bir düğün törenindeki en önemli törenlerden birisidir (Yılmaz, 2010: 20-21). Böylece sadece evlenen kişinin değil ailelerin ve hatta onları çevreleyen toplumun da birlikteliği ve aynı kültürel belleğe hizmet ettiği görülmektedir.

Binlerce yıllık tarihinde savaşın ve askerliğin kutsallığına atıf yapan Türk toplumlarında askere uğurlama törenleri önem kazanmaktadır. Günümüzde bile hala devam ettirilen kına yakma törenleri, yazılı olmayan ancak toplumdaki herkes için vazgeçilmez bir gelenektir. Savaş ve milli değerlere oldukça önem veren Türk topluluklarında genç bir erkeğin askere gitmesi, onun hem erginlenmesi yani yeni bir döneme başlamasını temsil ederken hem de askerlik görevi sırasında gerekirse vatanına kurban olması gibi oldukça ciddi bir anlam da taşımaktadır. Öte yanda ritüelin, bireyin bağlılığını arttırması ve bundan mutlu olması işlevinden yola çıkarak genç erkeğin, kendisine yakılması ile bu işlevlerin varlığını kabul ettiğini göstermektedir. Bu durum da askere giden genç erkek ile topluluğunu birbirine bağlayan bir kültürel dinamiktir (Yılmaz, 2010: 21).

Askerlik ve savaş figürlerinin içinde karşılaşılan Kına yakma kültürü, aynı zamanda kan arasındaki renk benzerliği üzerine kurgulanan bir düşünceden de beslenmektedir. Gerek Asya kökenli Türk topluluklarında gerek Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki toplumsal ve askeri

yaşamda gerekse günümüzde kınanın aynı zamanda “fetih ve zafer” coşkusunun müjdeleyicisi ve uğuru olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Savaşa giden bir askerin ellerine, ayaklarına, kılıcına, atına ya da kıyafetlerine kına sürmesi, askerin her türlü olumsuz ve kötü durumdan korunmasını; ölüm, yaralanma veya esir düşme halinde de onu yaratan Tanrı figürüne ve yaşadığı topluma kurban edilmesini göstermektedir (Tanrıbuyurdu: 2016: 111).

Bu bağlamda, dönemin kültüründen beslenerek, gerek Osmanlı sosyal yaşamına gerekse tarihine dair vesikalar sunan klâsik şiirimizde işaret edilen, düşmanla savaşa giden gazilerin atlarının ayaklarına kına yakılması geleneği öyle anlaşıyor ki kınaya, girilen işin hayırla sonuçlanması adına uygulanan koruyucu bir tılsım misyonu da yüklemektedir. (Tanrıbuyurdu, 2016: 111).

Toplumdaki bireylerin aktif olarak katılımının sağlandığı ve değişimi vurgulayan bir diğer önemli ritüel sünnet törenleridir. Erkek çocuklarına kına yakılan bu sünnet törenlerinde dini ve toplumsal anlamda bir erkeğin, çocukluktan çıkıp yetişkinliğe adım atmasının temsiliyeti söz konusudur. Kültürel bellek açısından da sünnet törenlerinin ve bu törenlerde kına yakma geleneğinin geçmişten günümüze kadar var olduğunu görmek mümkündür. Hayatının bundan sonraki döneminde genç erkeğin ailesine, topluluğuna ve kendisine uğur getirmesini, güçlü olmasını kutsallaştırmak için yakılan kınanın bir diğer anlamı da sünnet olan çocuğun ailesinin duyduğu gururu göstermektedir. Askerlik ve sünnet töreni gibi Türk geleneğinde oldukça önemli bir yere sahip olan bu ritüellerde kınanın kullanılması genel anlamda da bir güç ve bağlılık ifadesi olarak da kullanılmaktadır (Yılmaz, 2010: 21).

Dini anlamda, bir hayvanı kutsal bir görev için yaratıcıya adama kültüründen gelen kurban kesme törenleri de kınanın kullandığı alanlardan bir başkasıdır. İslamiyet’in kabul edilmesinden önceki Türk topluluklarında Yer ve Gök Tanrı için kurban edilen hayvanların kına gibi belli özel boyalarla boyandığı bilinmektedir. İslam’ı kabul ettikten sonra da Müslüman bir topluluk olan Türkler, İbrahim Peygamber hikayesindeki kınalı koç mitinden yola çıkarak kınayı kullanmaya başlamışlardır. Kurban edilecek hayvanın kına ile kutsanması aynı zamanda bir neşe, sevinç göstergesi olarak da kullanılmaktadır. Kına yakılan hayvanın hem o topluluk hem de yaratıcı için önemi vurgulanırken, ahiret inancında da bu hayvanların kına ile diğer hayvanlardan ayrılacağına dair güçlü bir inanış bulunmaktadır (Yılmaz, 2010: 22).

Kırsal ve köy yaşamından, kent ve büyük şehirlerde yaşamaya doğru hızlı bir geçiş süreci yaşayan Türk geleneklerinde Kınanın yeni ve farklı kullanım alanları da ortaya çıkmaktadır. Mezuniyet kınası, kent yaşamı kökenli eğlenceden doğan kına törenlerinin en iyi örneğidir. Genellikle kadınların katılımı ya da organizasyonu olarak karşımıza çıkan Mezuniyet Kına törenleri Gelin Kinasını veya Askerlik Kinasını andırmaktadır. Üniversiteyi bitiren gençlerin, yaşamlarının önemli bir bölümünü sona erdirerek artık yepyeni bir hayata başlayacaklarını gösteren Mezuniyet kınaları yeni yaşamın uğur getirmesi, bolluk ve bereket içinde geçmesini istedikleri yeni yaşamlarını kutsama amacı gütmektedir. (Küçükbasmacı, 2016: 76).

Kutsal olan yönlerinin yanı sıra bireysel olarak kişinin güzellik ve sağlık gibi konularda da kınayı kullanması söz konusudur. Bir kişisel bakım ürünü olarak kullanılmasında içeriğindeki “lavson” isimli kimyasal içeriğin etkisi vardır. Bu içerik, kınanın turuncu-kırmızı renkte bir boya gibi kullanılmasına olanak sağlarken çok sayıda koruyucu ve onarıcı etkisi de vardır. Çok eski zamanlardan beri Türk topluluklarında kınanın kadınlarda ve erkeklerde birçok alanda kullanıldığı görülmektedir. El ve ayakları korumak için boyamak, güzel görünmek için kına ile yapılan desenli boyamalar, saçların ve sakalların rengini değiştirmek, beyazları kapatmak, savaş aracı olan kılıç, ok gibi objeleri boyamak gibi oldukça geniş bir alanda kullanılmaktadır. Günümüzde ise kınanın, daha doğal ve dinsel ayrıcalığı sayesinde saç boyası şeklinde, kına gecelerinde özel desenli boyamalarda yer aldığını görmek mümkündür (Karaca-Şar, 2016: 33-34).

Yaşamın içindeki özel durumlar dışında, bir yaşamın sona ermesi yani ölüm de önemli bir insani ve toplumsal durumdur. Özellikle yaşlı insanların, ölüm zamanına yaklaştıkları düşüncesinden yola çıkarak el, ayak ve saçlarına kına yakmaktadırlar. İslam dini tarafından kabul edildiğine inanılan kınanın bir “cennet toprağı” olduğuna inanılması özellikle yaşlı insanların günümüzde bile hala kınayı kullandıklarını göstermektedir (Yılmaz, 2010: 22). Bu durum, ritüellerin yaşamsal önemli durumlar kadar ölüm gibi doğal bir süreç için de önemli olduğunu göstermektedir.

Sosyolojik boyutunun yanı sıra tıp bilimi açısından da kına maddesinin bir ilaç ve şifa olarak köklü bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Türk tıp tarihinde kullanılan kına, veba gibi ölümcül hastalıklarda, bronşit, baş ağrısı, nezle, çiçek hastalığı ve ateşli hastalıklar gibi diğer önemli hastalıklar da kullanılmışlardır. Ayrıca el ve ayak gibi korunması güç uzuvlar ile vücudun bazı bölgelerindeki yara ve deformelerin de yine kına ile korunduğu görülmektedir. Günümüzde hala

birçok kırsal kesimde kınanın asal bir tedavi malzemesi olarak kullanıldığı bilinmekle birlikte modern tıbbın da kınadan faydalandığına dair bilgiler mevcuttur. Özellikle mide ya da bağırsakta oluşan birçok kanser türünün tedavisindeki kınanın içindeki bazı maddelerin kullanıldığına dair bilgiler bulunmaktadır (Karaca-Şar, 2016: 34-36). Kınanın sadece görsel ve kutsal yönünden farklı olarak bilimsel anlamda da Türk toplumunda ve Dünyanın birçok ülkesinde kullanıldığı görülmektedir.

Görüldüğü üzere kına törenlerinin çok sayıda farklı kullanım alanı vardır. Askerlik, düğün, sünnet, ölüm ya da doğum gibi özel zamanlarda kınanın yer almasının yanı sıra kişisel bakım, sağlık ve güzellik gibi alanlarda da, bilinen, binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Bütün bu kapsam ve kullanım alanları düşünüldüğünde kına geleneğinin güçlü bir ritüel öge olduğu, toplumsal belleğin devamında ve değişerek güçlenmesinde yer aldığını söylemek mümkündür.

2.3.3. Türk Halk Müziğinde Kına Ağıtları

Halk müziği veya geleneksel müzik olarak da adlandırılan, bir topluma ait kültürel özellikleri içinde barındıran ve o toplumun yaratıcılığını yansıtan ezgiler bu başlık altında toplanmaktadır. Genellikle anonim bir kimliğe sahip olan yani ilk çıkış noktasının pek bilinmediği Halk Müziği ezgileri, o toplumun asırlardan beri süregelen ruhundan, özelliklerinden beslenmektedir. Toplumun düşünce yapısının ve geleneklerinin dışı vurumu olarak görülen halk müziği ezgileri, kendine özgü kuralları ve içeriği ile de öznel bir forma sahiptir (Özarslan, 2016, 111).

Türk geleneğinin müzikal anlamdaki en önemli belleğini Türk Halk Müziği eserleri oluşturmaktadır. Türk toplumunun destansı olaylarını, mutluluklarını, kederlerini, coşkusunu, kızgınlığını ve daha birçok duygusunu dile getirme biçimi olan halk müziği, adından da anlaşılacağı üzere o halkın içinden çıkmış, o halkı anlatan ve tanımlayan önemli bir araçtır (Gürbüz-Şahin, 2012: 1635). Halk müziği aynı zamanda bir sözlü kültür mirasıdır. Toplumsal belleğin en güçlü göstergelerinden birisi olan sözlü kültür, geçmişle-bugünün ve toplumların arasındaki en etkili iletişim araçlarından birisidir. Yazılı metinlere sahip olmayan sözlü kültürün, saklanması ve iletilmesinde türkülerin, ezgilerin yani kısaca müziğin etkisi ise büyüktür (Büyükyıldız, 2015: 29).

Bir ezginin halk müziği olabilmesi için halkın duygularını ve düşüncelerini (acı, sevinç, coşkunluk, gurbet, öğüt, sevgi, vb), ortak uğraşlarını ve geçim yollarını (iş alanları, tarım, teknik, hayvancılık vb), uğradıkları ortak sıkıntıları ve kazandıkları başarıları (yangın, sel, deprem, tutsaklık, yengi, yenilgi, bayram vb), ortak kahramanlarını (toplum önderleri, destan erleri, kaçaklar vb), doğanın kendisini ve kimi doğa olaylarını (kar, kış, bahar, yayla, dağ, ırmak, yağmur vb), kimi hayvanlarla ilişkilerini (at, kedi, köpek, horoz vb övme, gülmece doğuran yerme yoluyla) ele alan sözlerle donanmış yalın, ancak içten gelen ezgiler ve bu ezgi ve sözlerin yaratının ürünü (anonimlik) olması gerekmektedir (Gülbüz-Şahin, 2012: 1635).

Toplumsal bellekten günümüze yansıyan halk müziği eserleri içinde kına için söylenen, kına yakma törenlerinde yer etmiş çok sayıda ağıt ve ezgiye rastlamak mümkündür. Ritüellerin önemli bir parçası olan müzik, ritim ve kafiyeli sözler ile bütünleşen kına yakma törenlerinde söylenen türküler bir müzikal miras olmakla birlikte Türk geleneğindeki kınanın köklü yerine de işaret etmektedir. Türk toplulukları ister mutlu ister mutsuz olaylar olsun, kendileri için özel saydıkları birçok durumu kına ile kutsamış ve bunu bir müzikal halk eseriyle de sözlü belleğe taşımıştır. (Büyükyıldız, 2015: 185).

Belirli bir hece ölçüsüyle, belirli bir ezgiyle söylenen şiirler genellikle türküler olarak adlandırılır. Her türkünün yapısı, ezgisi, motifleri ve konusu kendi içinde türlerine göre ayrılmıştır ve hepsinin kendine has özellikleri vardır. (Özarslan, 2016: 115-116). Bu özellikler üzerinden yapılan sınıflandırma ise şu şekildedir.

- Ezgilerine Göre Türküler
- Konularına Göre Türküler
- Yapılarına Göre Türküler

Bu sınıflandıra üzerinden bakıldığı zaman “ağıtlar” genel olarak Konularına Göre Türküler grubunda yer almakla birlikte yapı ve ezgi bakımında da diğer sınıflandırmalar içinde yer almaktadır. Kına yakma törenleri sırasında söylenen türküler genellikle “ağıt” olarak tanımlanmaktadır. Bir adanma, kutsama biçimi olan kınanın ağıtla özdeşleşmiş olması, bir ölüm ya da yeniden doğuşun simgesi olarak görülen durumlarda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle evlilik törenlerinde, asker uğurlamalarında veya sünnet törenlerinde kına yakılırken söylenen ağıtlar, hayatında yeni bir döneme başlayacak ya da kurban edilme mitiyle yaratıcıya

adanacak olma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Temel olarak ağıtın, bir olumsuzluk taşıdığı düşünülse de temeldeki işlevi kutsanmayı ve adanmışlığı göstermesinden kaynaklanmaktadır. (Göde, 2010: 164-165).

Kına geleneğinin önemli bir yapı taşı olan ağıtlar ve genel tanımıyla Halk Türklüleri, kültürel bellek ve sözlü kültür açısından oldukça değerlidir. Her toplum ve zaman için kendine has özellikleri, icra edilme şekilleri olsa da bütün ağıtlar ve kına gibi geleneksel imgeler, o toplumun karakteristiğini yansıtmaktadır.

3. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Tez Çalışmasının bu bölümü, daha önce elde edilen kuramsal bilgilerin yeni bilgilerle birlikte değerlendirilmesi ve yorumlanması açısından önemlidir. Gelenek ve kültür kavramları ile kına geleneğinin derinlemesine incelendiği önceki bölümle birlikte artık gelin kınasının Sivas yöresindeki incelenmesi kapsamlı bir şekilde analiz edilebilir. Eldeki bulguların yazılması ve yorumlanması aşamasında öncelikle Sivas kentinin tarihine değinilecek, kültürel ve tarihsel olarak nasıl bir geçmişe sahip olduğu, bugünden bir değerlendirmeye ele alınacaktır. Daha sonra gelin kınasının kentteki ve ritüel olarak uygulanma şekli değerlendirilecektir.

3.1. Sivas Kentinin Tarihi ve Kültürel Yapısı

Anadolu'nun en köklü ve tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahip şehirlerinden birisi olan Sivas, bugün de önemli bir yerleşim merkezidir. Tarihin ilk dönemlerinden bugüne kadar birçok farklı medeniyetin ve devletin hakimiyetinde bulunmuştur. Özellikle ilk çağlardan kalan eser ve fosillerin bulunması, Sivas'ın çok eski zamanlardan beri bir yerleşim yeri olarak kullanıldığını göstermektedir. Elde edilen bilgilere göre Hititler, Romalılar ve Bizanslılar ile son olarak Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde yer almıştır. Bu süreçlerde bazı devletlerin egemenliğine giren Sivas, bu devletlerin başkenti olmuş ya da askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan önemli görülmüştür (Ökmen, 2001: 240-241).

Tarihsel olarak birbirinden farklı ve önemli devletlerin merkezi konumunda yer alması aynı zamanda Sivas kentinin kültürel olarak da farklı dokulara sahip olduğunun göstergesidir. Gerek etnik gerekse dinsel kimlik açısından Sivas'ın kozmopolit yapısı kültürel açıdan da bu kentin önemini arttırmaktadır (Ökmen, 2001: 241).

Coğrafi konum olarak değerlendirilecek olursa Sivas kenti, İç Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Toprakları içerisinde Kızılırmak, Yeşilirmak ve Fırat havzaları bulunmaktadır ve bu nedenle bereketli bir coğrafyaya sahiptir. 28.488 kilometrekarelik yüzölçümü ile de toprak bakımından Konya'dan sonraki Türkiye'nin en büyük ikinci ilidir. Yüksek dağlar ve dağların

ortasındaki geniş vadilere sahip kent coğrafyası, Karadeniz'e de yakınlığı ile dikkat çekmektedir (Sıyas Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6836).

Sivas, coğrafi konumu ile çok eski çağlardan itibaren bir cazibe merkezi olmuştur. Daha M.Ö. V. yy'da Perslerin yaptığı, Pers başkenti Susa'dan başlayarak Anadolu'dan geçip Selçuk (Efes)'ta son bulan ünlü Kral Yolu, yine Çin içlerinden başlayarak Orta Asya'yı baştan başa geçip Anadolu'dan ve Karadeniz üzerinden Avrupa'ya uzanan İpek Yolu ve özellikle Selçuklular döneminde Anadolu ticaretinin gerçekleştiği iki ana yol olan doğu-batı, kuzey-güney ticaret yolları hep Sivas şehrinden geçmekteydi (Turan, 2000: 148).

Kentlerin isimleri de o kentlerin kültürel ve tarihi dokusuna dair ipuçları vermektedir. Bu doğrultuda Sivas isminin Roma döneminde kullanılan Sebastia'dan geldiği düşünülmektedir. Bir diğer görüş ise “üç göz” anlamına gelen Sipas kelimesinden türediği yönündedir. Sivas'ın eski zamanlarda merkezinde bulunan ve altında üç su kaynağının olduğu çınar ağacının bu isme öncül olduğu savunulmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetine girmeden önce de Sivas'ın birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapıldığı düşünülürse tarihsel olarak birçok isme sahip olduğu görülmektedir. Bu isimler şu şekildedir: Sebasteia, Sebas, Sipas, Sibasip, Sibir (Sivir), Sevaste, Dikapolis (Diospolis), Kabeira (Karama), Megolopolis, Danişmend ili ve Dâr ul-'alâ'dır (Turan, 2004, 697).

Bizans İmparatorluğu döneminde önemli bir ticari merkez olan Sivas kentinde özellikle savaşlarla yıkılan surlar ve kale çevresi tamir edilmemiştir. Bu durum Sivas'ın açık kent konumuna geçmesine ve surların dışına yayılmasına neden olmuştur. Ancak Asya'dan başlayan ve Anadolu'ya yönelen Türk-Selçuklu akınlarının sonucunda 1175 yılında fethedilen Sivas, Selçuklu Devletine bağlanmıştır. Önceki yıllardan ve son savaşlardan sonra yıkılan kale tamir edilmiş ve surlar yenilenmiştir. Böylece kent yeniden kapalı kent konumuna geçmiş ve surlar içine çekilmiştir. Şehrin çevre illerle ve geçişlerle olan bağlantısı ise geniş kale surları içindeki kapılarla sağlanmıştır. Bu durum kentteki iç içe yapıyı ve kültür alış verişini de zenginleştirmiştir (Kalender – Demiroğlu, 2011: 356).

Anadolu'yu doğudan batıya ve kuzeyden güneye geçen yolların kavşağında bulunan Sivas, daha Roma ve Bizans'tan beri çeşitli kültürlerin karşılaştığı zengin ve hareketli bir şehir olma niteliğini taşıyordu. Bizans devletinin uçlardaki hâkimiyetinin zayıflaması üzerine şehir uzun süre mahalli prenslikler tarafından yönetilmiş, 7. yüzyılın başlarında Sasani orduları tarafından işgale uğramış ve bu yüzyılın ortalarından itibaren Malatya'yı üs haline

getiren İslâm ordularının sürekli akınlarına maruz kalmıştır. Merkezi otoritenin çözülmesiyle, XI. yüzyılın başlarına kadar düzenli bir yönetimden mahrum kalan şehir, ticaret yollarının güvensizliği yüzünden eski canlılığından çok şey kaybetmiştir (Acun, 1988: 183)

Selçuklu Devleti himayesinde uzun süre kalan Sivas, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesiyle birlikte zaman içerisinde Osmanlı vilayeti olmuştur. 1864 yılında vilayet unvanı alan kent, çevresindeki Amasya, Şebinkarahisar ve Tokat gibi sancaklarında bağlı olduğu merkezi bir konuma geçmiştir. Zaman içerisinde sancak, ilçe ve benzeri yerleşim yerlerinin de bağlanmasıyla bir eyalet merkezi konumuna yükselen Sivas, giderek büyüyen, devasa bir kente dönüşmüştür. O tarihlerdeki kent kapsamının 60.000 kilometreden büyük olduğu tahmin edilmektedir (Ökmen, 2001: 241). Osmanlı Dönemi içerisinde Sivas kentinin güçlü bir merkez olmasına rağmen zaman içerisinde kentin bu dokusu bozulmaya başlayacak ve Sivas farklı bir kimliğe bürünecektir.

17. yüzyılda, o döneme kadar refah ve bir merkez konumunda gözde konumda olan Sivas kenti yaşanan siyasal ve sosyal sorunlardan ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Özellikle Celali isyanlarında kentin merkez konumda olması o coğrafyadaki bütün dengeleri değiştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi sorunların bir sonucu olarak yaşanan merkezi otorite kaybı ile saray ve Sivas yerel güçleri arasında birçok sorun yaşanmıştır. Geline nokta silahlı çatışmalar yaşanmış ve şehir ciddi anlamda zarar görmüştür. Çatışmaların yıkıcı sonuçları ve merkezi yönetimden destek almamak kentin yaşam kalitesini ciddi anlamda etkilemiştir. 19. Yüzyılda yeniden merkez otoritenin güçlenmesi ve desteği ile kentin hem görünümü hem de ekonomik düzeyi yeniden eski dönemlerine kavuşmuştur (Acun, 1988: 185).

Oldukça büyük bir coğrafyaya sahip Sivas eyaleti, 19. yüzyıla kadar bu yapıda devam etmiş, Osmanlı ve Ruslar arasındaki 93 Harbi ile kültürel konumunu genişletmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre boyunca Sivas kentinin önemli bir göç merkezi olduğu görülmektedir. Bu göçler sonucunda Asya, Anadolu ve bazı diğer bölgelerden alınan göçlerle kentin kültürel yapısı, kimlik çeşitliliği de orantılı olarak artmıştır (Ökmen, 2001: 241-242).

Kentin belki de siyasi ve kültürel tarihindeki en önemli atılımı Kurtuluş Savaşı yıllarında olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminin önemli dönemlerinden olan savaş

yıllarında, Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'da düzenlediği kongreler günümüze kadar sürecek bir Sivas kent algısının temellerini de atmıştır. 4 Eylül 1919 yılında düzenlenen Sivas Kongresi, Atatürk'ün de dediği gibi “Cumhuriyetin temellerinin atıldığı yer” olarak tarihe geçmiştir. Bir devrimin düşünsel merkezlerinden birisi olan Sivas, bu tarihten sonra önemini korumuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından bu kimliğini de sürdürmüştür (Acun, 1988: 185).

Cumhuriyet yıllarının başlamasıyla birlikte Sivas kentinin planlı bir yapıya kavuşması ve sanayi yatırımları ile kalkınması gündeme gelmiştir. Eskiye nazaran çok daha modern bir görünüme sahip olmaya başlayan Sivas, batılı kent modeli olan meydanlar ve özenli yollar ile dikkat çekmektedir (Acun, 1988: 185). Ancak kentin binlerce yıllık güçlü tarihinin bir yansıması olarak kentin günümüzdeki meydanı sadece Cumhuriyet döneminin değil bölgede hüküm sürmüş olan Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin de izlerini taşımaktadır. Önemli tarihi dokularla iç içe olan kentin meydanı, bütün yolların birleşim noktası olmuştur. Cumhuriyet Meydanı ismi verilen bu meydan tarihteki mühim durumlara tanıklık etmiş ve ‘Hükümet Meydanı’, ‘Saray Önü’ olarak da adlandırılmıştır (Kalender – Demiroğlu, 2011: 356-357).

Cumhuriyetin ilanından sonra 1922 yılına kadar büyük bir vilayet görevi üstlenen Sivas'ın, bu tarihten sonra kendine bağlı olan bölgeleri kaybettiği görülmektedir. Fiziki açıdan eski dönemlerdeki geniş yüz ölçümü artık değişmiş ve 1922 yılından sonra 28 bin kilometrekarelik bir alan kentin dâhilinde yer almıştır (Ökmen, 2001: 241-242).

Kültürel ve siyasi anlamda çok katmanlı bir geçmişe sahip olan Sivas kenti, günümüz dokusu ve toplumsal yaşamı olarak hala bu kozmopolit yapıyı sürdürmektedir. Sonuç olarak kentin geleneksel ve kültürel dokusu da bu güçlü geçmişin izlerini taşımaktadır.

3.2. Ritüel Kavramı Üzerinden Gelin Kınasının incelenmesi

Gelin kınasının Sivas yöresi üzerinden incelenmesini kapsayan bu bölümde kınanın ritüel ve yöreye özgü kültürel özellikleri üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. İlk olarak ritüel yani kutsallık atfedilen kına törenlerinden birisi olan gelin kınasının temel özelliklerine değinilecek ve ardından yöredeki uygulamaları incelenecektir.

Kına yakma ritüelleri birbirinden farklı biçimlerde ve özelliklerde karşımıza çıkmaktadır. Gündelik ve özel günlerin kutsanması gibi temel amaçlarının yanı sıra birey ve toplum arasında bağ kurulmasının, aidiyet hissinin yaratılmasında da temel işlevi olan kınanın en zengin şekilde karşımıza çıktığı yer kına geceleridir. Bir diğer ifadeyle gelin kınası olarak da tanımlanan bu törenler ayrıca “el kınası, has kına, gelini kınaya çekme, kına düğünü, kına basma, kına yakmak, kına vurmak” gibi adlarla da tanımlanan törenlerdir (Eker, 1998: 25-26).

Kına geleneği, uygulandığı toplum açısından geçmişe referans verilen, kültürel belleğin yansıdığı bir uygulamadır. Hangi sebeple yakılırsa yakılsın sosyokültürel ve toplumsal bir gelenek olarak görülmektedir. İlk çıkış noktası olarak ritüelistik etkileri olan kına geleneği, sözlü ve maddi kültür ögesi olarak tanımlanabilir (Demir, 2017: 202). Gelin kınası ise direkt olarak aile ve eril yapıyla ilişkilendirilir gibi görünse de temelde kadın ve kadının toplumdaki konumuyla da doğrudan ilişkilidir.

Kadının kına ile olan ilişkisi güzellik ve süslenmenin ötesinde doğurganlık, ayrılık, adanmışlık, kader-baht ve bağlılık olarak okunmalıdır. Bunun yanı sıra sosyal dayanışma ve hediyeleşme bu törenlerin alt metnine yerleşmiştir. Her biçimde bir töreni olan kına yakma eylemi, kadını düzen bağının ona getirecekleri yolunda eğitir, eğer acı çekecekse buna hazırlanmasını sağlamaktadır. Gelin olacağı evin erk statüsüne bağlı olacağının, doğurganlığı ile geleneklerin sürmesine, bağların güçlenmesine, törelerin kökleşmesine katkıda bulunacağının yani bu yolda kendini adayacağının işaretidir. Kınalanmak, aynı zamanda mutluluk verici aitlik duygusudur, kınalı kadın dengeleri tazeleyen evlenme ve üreme eyleminin anahtarıdır. (Demir, 2017: 202).

Ritüelistik etkileri dikkate alındığında, geçmişten günümüze gelin kınası geleneği, düğünlerden öncesi bir gecede, gelin tarafınca düzenlenen özel gecelerdir. Günümüzde erkeklerin de dahil olduğu modelleri olsa da genelde kına geceleri kadınlara özgüdür. Özellikle gelinin kendi evinden, baba ocağından ayrılıp yeni evine gitmesini kutsamak amacıyla düzenlenmektedir. İslami veya dini kökenli bir uygulama temelinde, Anadolu’nun birçok yöresinde hala kına geceleri, perşembeyi cuma gününe bağlayan gece yapılmakla birlikte şehirlerde ve güncel uygulamalarda farklı günlerde de yapılabilmektedir. Anadolu’nun geniş bir kozmopolit yelpazeye sahip olduğu düşünülürse şehirlerde, kasabalarda ve köylerde birbirinden farklı uygulamalar, yöresel ezgiler veya yerel kültürel etkiler görülmektedir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, kına gecelerinin ve gelin kınası ritüelinin bazı temel dinamikleri aynıdır (TRT Belgesel, Üç Eşik: Doğum, Düğün,

Ölüm, 2017). Farklılıklar veya benzerlikler olsa da temeldeki kutsallık ilkesi bütün kına geleneklerinde aynıdır.

Resim 1. Kınanın Toz Hali ve Geleneksel Sunumu

Temelde evliliğin kutsanması amacını taşıyan gelin kınasının bazı yörelerde damada da yakıldığı görülmektedir. Böylece eşlerin birbirine “yaren, sevgili” olması özel bir mühürle çifte uygulanmış gibi düşünülmektedir. Ayrıca hemen hemen bütün yörelerde yaşlı kadınların ve genç kızların kına yakma anında yer aldığı, ellerine ve hatta ayak, saç, kol gibi farklı vücut kısımlarına da kına yaktıkları görülmektedir (Küçükbasmacı, 2016: 76).

Kınanın neden düğünlerde yakıldığı sorusunun temelde net bir cevabı olmamakla birlikte kültürel bellekte referans gösterilen kaynak, adetlerdir. Dinsel ya da toplumsal, ilkel ya da modern dönemlerden fark etmeden kına yakmanın temel sebebi kutsanmış bir “geleneksel alışkanlık” yani adet olarak gösterilmektedir. Dinsel ve İslami açıdan değerlendirildiğinde de kına ağıtlarından daha ilahi formundaki ezgilerden birisinde “Fatma Anamızdan adet kalan” cümlesi geçmektedir. Bir bakıma geçmişin ve kültürel bellekteki mirasın yeniden canlandırılması, geçmişte yaşamış büyüklerin anılması gibi temel anlamların da olduğunu söylemek mümkündür. Daha da özel anlamında geçmişteki imgelerin ve ritüellerin, uygulamalarla yeni nesilleri aktarılması olarak da kına yakma geleneğinin nedeni açıklanabilmektedir. Kına yakma geleneğinin güncel bir versiyonu olan mezuniyet veya bekarlık kutlaması gibi törenlerde de tıpkı gelin kınasındaki gibi duvak formunda aksesuarların kullanıldığı görülmektedir. Bu güncel pratiklerin temelinde de binlerce yıllık gelin kınasının yarattığı imgesel miras bulunmaktadır (Küçükbasmacı, 2016: 76).

Birçok gelenekte olduğu gibi kına yakma ve gelin kinası geleneğinde de kırsal ve kent ile geçmiş ve günümüz arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin gelin kinasının kırsal bölgelerde hala İslami açıdan Perşembe geceleri düzenlemesine karşılık kentlerde veya daha büyük şehirlerde hafta sonları ya da çalışma-aile düzenine uygun günler seçilmektedir. Bir diğer önemli fark ise kırsal kesimlerde kına gecelerinin, genç kızın baba evinde düzenlenmesine karşılık kentlerde, özel mekânların, sokakların ya da otel gibi yapıların uygun salonlarında düzenlendikleri görülmektedir. Bu durumun temel sebeplerinden bir tanesi kent yaşamının yarattığı koşullardır (TRT Belgesel, Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm, 2017). Aşağıdaki görsel iki gelin kinası arasındaki temel farklılıklara genel bir örnek olarak düşünülebilir. Modern gelin kinasındaki organizasyon dikkat çekerken, kırsal bölgedeki tören daha yaşamsal bir formdadır.

Resim 2. Kentte Kına Gecesi

Resim 3. Kırsal Bölgedeki Kına Gecesi

Ayrıca geleneksel anlamda daha katı olan ve kırsal kesimlerde düzenlenen gelin kına gecelerinde, hüznü ve vedayı anımsatan bir hava hakimken kentlerde bu durum tam tersidir. Günümüzde ve kent yaşamında kına gecelerinin artık salt bir eğlence geceleri olarak algılandığı görülmektedir. Kırsal kesimde özellikle genç kızın evden tümüyle ayrılması, son bir veda ve erkek evine teslimiyeti gibi bir duygu yaşanmaktadır. Kentlerde ise kına gecelerine hâkim olan bu duygu artık gözlenmemektedir. Ek olarak kentlerde yapılan kına gecelerinde organizasyon firmaları tarafından özel kıyafetler, dansçılar ve aksesuarlar temin edilirken geleneksel formda bunlar genç kızın çeyizi gibidir ve kına anındaki bütün kişiler arkadaş, akraba gibi kişilerden seçilmektedir (TRT Belgesel, Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm, 2017).

Sivas Yöresindeki gelin kinasının özelliklerinden ve incelenmesinden önce genel bir kına törenindeki adımlar bu aşamada önemlidir. Kentlerde giderek formunun değiştiği gelin kinasının

yapıldığı özel gecelerden ziyade geleneksel formdaki bir kına gecesinin adımları, özellikleri ve eylemlerin amaçları değerlendirilecektir. Bu aşamada birçok belgesel ve anlatıdan yararlanılsa da temel olarak baz alınan anlatı formu, TRT'nin “Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm” belgeseli üzerinden ele alınmıştır.

Gelin kinasının yapıldığı geleneksel kına geceleri, düğün gününden önce, mümkünse Perşembe gecesini cumaya başlayan gece düzenlenmektedir. Ayrıca kırsal ve soğuk iklime sahip bölgelerde ise düğünler genel olarak yaz aylarında yapıldığı için kına gecelerinin mekânı da kız evinin bahçesi, köy meydanı, kasabanın uygun sokağı gibi alanlardan seçilmektedir. Anadolu'nun birçok bölgesinde, tıpkı asker uğurlaması ya da sünnet düğünlerinde olduğu gibi kına gecelerinden önce de genç kızın evine Türk Bayrağı'nın asılması gibi bir adet bulunmaktadır.

Kına gecesinin düzenleneceği alana, geleneksel olarak düzenlenen törenlerde genç kızın çok yakın akrabaları ve arkadaşları katılmaktadır. Gelinin kinası ise mutlaka özel bir törenle genç kızın evine, erkek tarafından gönderilmektedir. Bazı bölgelerde gelinin kinasını kız tarafı gidip alırken bazı bölgelerde, erkek evi, bir gece önceden özel hediyeler, tepsiler ya da çerezlerle genç kızın evine kınayı göndermektedir. Yine bazı bölgelerde erkek evinde, o evin özellikle yaşlı kadınları tarafından hazırlanan kına ve aksesuarlar özel ağıtlarla, türkülerle kutsandıktan sonra kız evine gönderilmektedir (TRT Belgesel, Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm, 2017).

Resim 4. Gelin Kinası Tepsisine Bir Örnek

Günümüzde, kentsel yaşamda bu özelliklerin çok fazla uygulandığı görülmesine de özellikle kınanın erkek evinden gönderilmesi kırsal bölgelerde çok önemlidir. Bu aşamada kınanın koyulduğu tepsi, yani kına tepsisi de özel bir anlama sahip olmaktadır. Bu tepsiye genç kıza

hediyeler, çerezler, tatlılar, çörekler veya helva konulurken bazı bölgelerde altınlar ya da değerli ziynet eşyaları da eklenmektedir.

Hazırlanan kına tepsisi, erkek evindeki kadınların ve damadın dahil olduğu bir grupla genç kız evine ulaştırılır. Bu yolculuk sırasında erkek tarafının davul-zurna ya da yöresel enstrümanlar kullanarak gitmesi, kurban kesmesi veya özel olarak hazırlanmış atla gitmeleri gibi çeşitlendirmeleri bulunmaktadır.

Gelin evinde ise kına gecesi öncesinde bütün aile, bu gece için hazırlanmaktadır. Gelin ve damat tarafının buluşması ile kına gecesi de başlamış olur. Karşılama, eğlenme, tanışma gibi aşamaların hepsinde evlenecek olan genç kız, özel ve şık bir elbise veya yöresel kıyafetler ile hazır beklemektedir. Gelin kinasının yakılacağı ana kadar, tarafların sohbet etmesi, varsa düğün hakkında isteklerin dile getirilmesi gibi sözel bölümlerin yanı sıra özellikle iki tarafın yaşlı kadınları türkülerle ya da ağıtlarla bu atmosferi desteklemektedir.

Resim 5. Gelin Kinası yakılan genç kızın hüznü

Kına gecelerinin dini yönü ağır basan uygulamalarında ise müzik ve dans gibi karşılama, tanışma aşamaları yer almamaktadır. Bunun yerine ilahiler, dualar kullanılırken bazı ailelerde mevlit okutma gibi ritüeller kullanılmaktadır. Ancak ister İslami kurallara uygun formda olsun, isterse daha eğlenceli ve müzikli olsun geleneksel kına gecelerinin neredeyse tamamında hüznü bir hava ortama hâkimdir. Özellikle gelin tarafının, kızlarından ayrılması ve erkek evine gönderilmesi ile yaşanacak duygusal veda, atmosferde hissedilmektedir.

Kına merasimine geçilmeden hemen önce gelin olacak genç kız, geleneksel bir kıyafet olan “bindallıyı” giyinir. Bu kıyafet kırmızı duvak ve kına tepsisi kadar gelin kınası ile özdeşleşmiş bir giysidir. Güncel ya da geleneksel olsun, bütün gelin kınası törenlerinde genç kızların bindallı giyindikleri görülmektedir. Genellikle kadifeden ya da kaliteli bir kumaştan yapılan, kaftan şeklindeki bu kıyafet, işlemlerle ve süslemelerle zenginleştirilmektedir. Anadolu’da genel olarak kırmızı, turuncu ya da turuncuya yakın sarı tonlarda kullanılan bindallının giyilmesiyle gelin alana getirilir ve kına yakma töreni de bu şekilde başlamış olur. Daha önce kına gecesinin yapılacağı alanın ortasına konulmuş olan sandalyeye oturan gelinin başına da kırmızı, tül den veya kumaştan bir örtü örtülmektedir. Bu, tıpkı kına geleneğindeki kutsanma ve adanma gibi bir anlama sahip olan, genç kızın hem kınayla mühürlenmesi hem de dişil gücü temsil etmesi gibi önemli bir geleneksel imgedir. Zaten kırmızı rengin sadece gelin duvağında ve bindallısında değil, erkek tarafından gelen erkeklerin boyunlarında, varsa atın ya da arabaların üstünde, genç kızın arkadaşlarının omuzlarında da kullanılan bir renktir. Kırmızı rengin çağrıştırdığı imgesellik kan, üreme, kutsanma gibi anlamlara sahiptir (TRT Belgesel, Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm, 2017).

Resim 6. Gelin Kınasının Uygulanmasına Bir Örnek

Gelin kınası yakılacak olan genç kızın yerine geçmesinin ardından türküler veya ağıt eşliğinde gümüş ya da bakır, gösterişli bir tasın içinde kına karılmaya başlanır. Bu işlemi yapan kişinin de aileden bir kadın olması ve “Başı Bütün” denilen, tercihen başından ayrılık geçmemiş olması beklenmektedir. Karılan kınanın içine ayrıca, ailelerin maddi gücüyle orantılı olarak bozuk

para veya altın atılmaktadır. Ritüelistik bir anlamı olan bu para/altın atma işleminin temelinde ise bereket ve baht açıklığı temennisi bulunmaktadır. Kültürel belleğin bir karşılığı olarak da düğün, ölüm ve doğum gibi anlarda para/altın kullanılmasının, ait olduğu toplumun bireyi desteklemesi ve güçlendirmesi isteği ile eski toplumlarda yer alan “paylaşma” özelliğinden gelmektedir (Geçer – Kartopu, 2017: 682).

Özellikle modern öncesi toplumlarda karşılaşılan ve “potlaç” olarak tanımlanan bir kültürün yansımalarıdır bunlar. Hem kültürel belleğin hem de toplumsal düzenin getirisi olan potlaçta, esas olan dağıtmak ve o topluluk içinde zenginliğin paylaşması esasıdır. Bir diğer değişle kendi topluluğunda olan başka bir bireyi beslemek, ona hediye vermek temelde bir zenginleşme düşüncesidir. Modern öncesi toplumlardaki zenginlik, paylaşılması gereken bir unsur olarak görülmektedir. Kişiler, harcayarak ve vererek daha çok zengin olacaklarına inanmaktadırlar. Ölüm, doğum, savaş, düğün gibi bireyin toplumla ilişkisini içeren her türlü etkinlik ise potlacın uygulanması için en uygun ortamlardır (Geçer – Kartopu, 2017: 682)

Günümüzde düğünlerde, cenazelerde hala potlacın izlerini görebiliriz. “Mesela köy düğünlerinde üç varsa beş harcanır ve bir gövde gösterisi yapılır.” Bu bir zenginlik gösterisidir. Ancak para ortadan yok olmamakta, sadece bir el değişimi gerçekleşmektedir. (Geçer – Kartopu, 2017: 679)

Hediyeleşme ve kurban, en ilkel toplumlardan günümüz modern toplumlarına kadar varlığını devam ettirebilmiş iki kavramdır. Tüketimin bir araç olmaktan çıkıp amaca dönüştüğü günümüz modern sonrası dönem içinde rasyonel anlamda kurban ve armağan ekonomisi, karşılığını almak üzere vermek ilkesinden yola çıkarak, varlığını hala devam ettirmektedir. (Geçer – Kartopu, 2017: 679)

Potlaç kültürünün günümüzdeki yansımalarından birisi de işte gelin kınası yapılırken kınanın içine, tepsie ve geline verilen bazı değerli eşyalardır. Bu durum sadece geline değil, gelinin yakın olduğu bekar arkadaşlarına veya aileden kişilere karşı da yapılmaktadır. Damat tarafının ailesi üzerinden yapılan bu tip harcamalar aslında, kız tarafının da güçlenmesi, zenginleşmesi ve artık bir bütün olan iki ailenin bu zenginliği paylaşması esasına dayanmaktadır. Örneğin düğün, kına, sünnet gibi törenlerde bazı hayvanların kurban edilmesi esası da yine bu potlaç kültürüne dayanmaktadır. Kurban, aynı zamanda kına ya da özel günün “itibarını” arttıran bir etkinliktir (Özbudun ve Uysal, 2013: 39-42). Bütün bunlar sonucunda görüldüğü üzere kına

gecesi içerisindeki gelin kına gecesi adanan ve verilen bütün değerli/işlevsel hediyelerin temelinde de güçlü bir geleneksel miras ve kültürel bellek yatmaktadır.

Resim 7. Anadolu’da Gösterişli Bir Gelin Kınası

Kına karıldıktan ve gelin hazırlandıktan sonra, kına gecesine katılan ve genellikle evlenmemiş genç kızların ellerine birer mum verilir. Önlerinde, gelin kınasının tepsisini elinde tutan, evli ve ayrılmamış bir kadının arkasından ellerinde mumlarla genç kızlar alana gelirler. Burada, bir eğlence ve mutluluk havasından ziyade, özellikle gelinin gözyaşı dökmesine yönelik amaç ön plandadır (TRT Belgesel, Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm, 2017).

Gelin kınası içerisindeki bu ezgi ve ağıtların genellikle kadınlar tarafından söylenmesi de önemlidir. Tümüyle kadınlara özgü olan gelin kınasının uygulamasındaki bu kadın ağzı türküleri, THM içinde de önemlidir.

3.3. Gelin Kınası Ritüelinde Türk Halk Müziği Örneklemeleri

YÖRE
AMASYA

KAYNAK KİŞİ
NACİYE PERİN

SÜRE:

GELİNE BAKIN GELİNE "Kına havası"

DERLEYEN
ANKARA DEVLET
KONSERVATUVARI

DERLEME TARİHİ
06.07.1943

NOTALAYAN
ALTAN DEMİREL

GE LI NE BA KIN GE LI NE KI NA LAR YAK MI ŞE LI NE
TUZ KA BI NI TUZ SUZ KO YAN A NA SI NI KIZ SIZ KO YAN
GÖ REN MA ŞAL LAH DE SİN NA ZAR DEĞ ME SİN GE LI NE
TUZ KA BI NI TUZ SUZ KO YAN A NA SI NI KIZ SIZ KO YAN
Bİ NE RA TIN İ Yİ Sİ NE Gİ DER YO LUN KI Yİ Sİ NA
KI ZA NA Sİ KI ZA NA Sİ HA Nİ BU NUN Ö ZA NA Sİ
KO CA E Vİ İS SİZ KO YAN KI ZİM KI NAN KUT LU OL SUN
SE LA ME DİN DA Yİ Sİ NA Xİ ZİM KI NAN KUT LU OL SUN
BAK KI ZİN GE Lİ NO LU YOR GE LAĞ LA KI Zİ NA NA Sİ

GELİNE BAKIN GELİNE
"Kına havası"
- 2 -

GELİNE BAKIN GELİNE
KİNA LAR YA KİN E Lİ NE
GELİNE BAKIN GELİNE KİNA LAR YA KİN E Lİ NE
GELİNE BAKIN GELİNE KİNA LAR YA KİN E Lİ NE

GÖREN MAŞALLAH DESİN
GÖREN MAŞALLAH DESİN
GÖREN MAŞALLAH DESİN

NAZAR DEĞMESİN GELİNE
NAZAR DEĞMESİN GELİNE
NAZAR DEĞMESİN GELİNE

Özgür

Bağlantı:
GELİNE BAKIN GELİNE
KİNA LAR YAKMIŞ ELINE
GÖREN MAŞALLAH DESİN
NAZAR DEĞMESİN GELİNE

TUZ KABINI TUZSUZ KOYAN
ANASINI KIZSIZ KOYAN
KOCA EVİ İSSİZ KOYAN
KIZIM KINAN KUTLU OLSUN

BAĞLANTI
BİNER ATIN İYİSİNE
GİDER YOLUN KIYISINA
SELAM EDİN DAYISINA
KIZIM KINAN KUTLU OLSUN

BAĞLANTI
KIZ ANASI KIZ ANASI
HANİ BUNUN ÖZ ANASI
BAK KIZIN GELİN OLUYOR
GEL AĞLA KIZIN ANASI

BAĞLANTI

Resim 8. Geline Bak Geline (Amasya) Notası

GELİNE BAK GELİNE ADLI (AMASYA) ESERİN MÜZİKAL ÖZELLİKLERİ

Dizisi: Müstezat Dizisi/Çargâh Makamı

Karar Sesi: Do

Kuallarılan Değiştirme İşaretleri: Mi b Fa#

Ölçüsü: 9/8, 2+2+2+3 hali

Ses Aralığı: 1 (Bir) Oktav

Seyri: Çıkıcı ve inici

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No : 3098
İNCELEME TARİHİ :

YÖRESİ
ELAZIĞ. HARPUT

KİMDEN ALINDIĞI
HARPUTLU SUNDÜZ

SÜRESİ :

DERLEYEN
ANK. DEV. KONS.

DERLEME TARİHİ
29.8.1937

NOTAYA ALAN
SABRİ UYSAL

GELİN OLDUM GELİNLİĞİM BİLMEDİM

GE LİN OL DUM GE Lİ N Lİ ĞİM Bİ L ME DİM A MAN AM MAN
AL Lİ DA PUL LU PA Y TON LA RA BİN ME Dİ M
AL Lİ DA PUL LU PA Y TON LA RA BİN ME Dİ M
VE FA SİZ DÜN YA DA MU RA DAL MA DİM A MAN AM MAN
AL MA DA DAL GAM A L MA TA ZE GE Lİ Nİ
BA LİK LA RA VE R DİM NA ZİK CA Nİ Mİ uysal

- 2 -

GELİN OLDUM GELİNLİĞİM BİLMEDİM
ALLI DA PULLU PAYTONLARA BİNMEDİM
VEFASIZ DÜNYADA MURAD ALMADIM
ALMA DALGAM ALMA, TAZE GELİNİ
BALIKLARA VERDİM NAZİK CANIMI.

- 2 -

GELİN OLDUM GİNASIN CAMUR ETTİLER
GÖZÜMÜN SÜRMESİN KÖMÜR ETTİLER
ÇAYDA BALIKLARA YAR MI ETTİLER AMAN AMMAN
ALMA DALGAM ALMA TAZE GELİNİ
BALIKLARA VERDİM TAZE TENİMİ
(NAZİK CANIMI)

Resim 9. Gelin Oldum Gelinliğimi Bilmedim Notası

GELİN OLDUM GELİNLİĞİMİ BİLMEDİM ADLI ESERİN MÜZİKAL ÖZELLİKLERİ

Dizisi: Muhalif Ayağı Makamı, Mahur Makamı seyrinde gösterir

Karar Sesi: Si

Kuallanılan Değişirme İşaretleri: Fa#

Ölçüsü: 2/4

Ses Aralığı: 1 Oktav

Seyri:

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA NO:3730
İNCELEME TARİHİ: 12.3.1992

YÖRESİ
ERZİNCAN-REFAHİYE
ÇATALÇAM KÖYÜ

KİMDEN ALINDIĞI
VESİLE KÖSTEK
GÜLSEREN ŞAHİN

BİZ GELİNE GELMİŞ İDÜK (Gelin alma türküsü)

DERLEYEN
SONER ÖZBİLEN

DERLEME TARİHİ
11.10.1978

NOTAYA ALAN
SONER ÖZBİLEN

SÜRESİ: ♩ = 76

1
BİZ GELİNE GELMİŞ İDÜK
ALMAYINCA DÖNERMİYÜK
AĞLAMA GELİN AĞLAMA
KAYNIN GETİRİR BİLEZÜK
—BAĞLANTI—

2
DAĞDAN İNDİRDİM ELİMİ
HANİ GELİNİN KİLİMİ
AĞLAMA GELİN AĞLAMA
KAYNIN GETİRİR KİLİMİ
—BAĞLANTI—

3
DAĞDAN İNDİRDİM URGANI
HANİ GELİNİN YORGANI
AĞLAMA GELİN AĞLAMA
KAYNIN GETİRİR YORGANI
—BAĞLANTI—

4
DALDAN İNDİRDİM ÇEVİZİ
HANİ GELİNİN ÇEVİZİ
AĞLAMA GELİN AĞLAMA
KAYNIN GETİRİR ÇEVİZİ
—BAĞLANTI—

—BAĞLANTI—
VERİN GELİNİ GELİNİ
EVİN GÜLÜNÜ GÜLÜNÜ

Resim 10. Biz Geline Gelmiş İdük Notası

BİZ GELİNE GELMİŞ İDÜK ADLI ESERİN MÜZİKAL ÖZELLİKLERİ

Dizisi: Kerem Ayağı Uşşak Makamı

Karar Sesi: La

Kuallanılan Değişirme İşaretleri: Si b2, Fa#

Ölçüsü: 6/8, 3+3

Ses Aralığı: 1 Oktav

Seyri: Çıkıcı

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 215-4/5/1973

YÖRESİ
SİVAS

KİMDEN ALINDIĞI
M. SARISOZEN

SÜRE

DERLEYEN
M. SARISOZEN

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
M. SARISOZEN

GELİNE BAK GELİNE

GE Lİ NE BAK GE Lİ NE GE Lİ NE BAK GE Lİ NE
Kİ NA YAK MIŞ E Lİ NE YA RI HAY DA HAL DAN BİL MEZ
NE FAY DA SÖZ AN LA MA Zİ NE ÇE RE YA ZIK OL
MUŞ GE Lİ NE YA ZIK OL MUŞ GE Lİ NE
DÜŞ MÜŞ SAR HOŞ E Lİ NE YA RI HAY DA
HAL DAN BİL MEZ NE FAY DA SÖZ AN LA MA Zİ NE ÇA RE

(2)
Köprüden geçti gelin
Saç bağı düştü gelin
Bağlantı

Eğildim su içmeye
Aklıma düştü gelin
Bağlantı

(3)
Köprü'nün altı diken
Yaktın beni gül iken
Bağlantı

Allahta seni yaksın
Üç günlük gelin iken

Bağlantı { Yar hayda
Halden bilmez ne fayda
Söz anlamaz ne çare

Resim 11. Geline Bak Geline (Sivas) Notası

GELİNE BAK GELİNE (SİVAS) ADLI ESERİN MÜZİKAL ÖZELLİKLERİ

Dizisi: Kerem ayağı uşşak makamı

Karar Sesi: La

Kuallanılan Değiştirme İşaretleri: Si b2 Fa#

Ölçüsü: 2/4

Ses Aralığı: 1 Oktav

Seyri: Çıkıcı

KIZ GELDİLER SENİ GELİN ETMEYE
(KADIN KINA TÜRKÜSÜ)

Kız gel di ler se ni ge lın et me
Ah tı mol sun kı na ya kam e li

ye a man ca nım Al ye şil gey dır di ler
ne a man ca nım Ma i lo! dum ya rın

a lıp get me ye a man ca nım a lıp get me
tat lı dı il ne a man ca nım tat lı dı il

ye Saz Sen gi der sen be ni
ne Al tın ke mer ta kam

kım ler ey le ye a man ca nım Söy le dok tor
in ce be li ne a man ca nım

söy le der dı mı söy le a man ca nım

Al nı ma ya zıl mış ka de rım böy

1. le Saz 2. le

Resim 12. Kız Geldiler Seni Gelin Etmeye Notası

KIZ GELDİLER SENİ GELİN ETMEYE ADLI ESERİN MÜZİKAL ÖZELLİKLERİ

Dizisi: Kerem Ayağı Uşşak Makamı

Karar Sesi: La

Kuallanılan Değişirme İşaretleri: Si b2 Fa#

Ölçüsü: 9/8, 2+2+2+3

Ses Aralığı: 1 Oktav

Seyri: Çıkıcı

DERLEYEN
MUSTAFA ÖZGÜL

YÖRESİ
SİVAS

KİMDEN ALINDIĞI
ALİ BAŞUĞ

SÜRESİ :
♩ = 56

HALAY BAŞI KİM ÇEKER
— HALAY —

DERLEME TARİHİ
28_3_1975

NOTAYA ALAN
MUSTAFA ÖZGÜL

HA LA YI BA SI KİM CE KER HA LA YI BA SI KİM CE KER
HA LA YI DA Sİ GÖR DÜM SE Nİ NE HA LA YI DA Sİ GÖR DÜM SE Nİ NE
Gİ DE RİM BÖY LE Sİ

BİR E DA LI KIZ CE KER BİR E DA LI KIZ CE KER
ŞE HİT LER DER Nİ NA ŞE HİT LER DER Nİ NA
DİM SE Nİ NA

O KI Zİ YO LU SA SİR MİŞ O KI Zİ YO LU SA SİR MİŞ
ÖP ME YE KI YA MAZ KEN ÖP ME YE KI YA MAZ KEN
ŞE HİT — LER KO NUP GİT MİŞ

İN SAL LAH Bİ ZE Gİ DER İN SAL LAH Bİ ZE Gİ DER
EL LE RE RI DIM SE Nİ RA EL LE RE RI DIM SE Nİ RA
Gİ DE Rİ MAR DI Sİ RA

HA LA YI LI YAR HA LA YI LI HA LA YI LI YAR HA LA YI LI
..
..

MAŞ RA BA SI KA LAY LI MAŞ RA BA SI KA LAY LI
..
..

-1-

HALAY BAŞI KİM ÇEKER,
BİR EDALİ KIZ ÇEKER,
O KIZ YOLU SAŞIRMIS,
İNŞALLAH BİZE GİDER.
Bağlantı — HALAYLI YAR HALAYLI.
MAŞRABASI KALAYLI.

—2—

HALAYDA GÖRDÜM SENİ,
GÜLİKEN DİRDİM SENİ,
ÖPMİYE KİYAMAZKEN,
ELLERE VERDİM SENİ.
Bağlantı.....

— 3 —

GİDERİM BÖYLESİNE,
ŞEHİTLER YAYLASINA,
ŞEHİTLER KONUP GİTMİŞ,
GİDERİM ARDISIRA.
Bağlantı.....

Resim 13. Halay Başı Kim Çeker Notası

HALAY BAŞI KİM ÇEKER ADLI ESERİN MÜZİKAL ÖZELLİKLERİ

Dizisi: Kerem Ayağı Uşşak Makamı

Karar Sesi: La

Kuallanılan Değıştirme İşaretleri: Si b2 Fa#

Ölçüsü: 4/4

Ses Aralığı: 1 Oktav

Seyri: Çıkıcı

TRT. MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM. NO: 319 - 9. 6. 1973

DERLEYEN
M. SARISÖZEN

DERLEME TARİHİ

YÖRESİ
SİVAS

KİMDEN ALINDIĞI
YAŞAR MORAL
SÜRE

ATLADI GEÇTİ EŞİĞİ (GELİN AĞLATMA HAVASI)

NOTAYA ALAN
M. SARISÖZEN

AT LA DI AT LA DI GEÇ Tİ E Şİ
O CA ĞA KOY DU LAR YU HA SA CI
Ğİ Nİ SOF RA DA SOF RA DA
BA Şİ MA KOY DU LAR
KAL DI KA Şİ Ğİ MEH LE NİN
KA HIR TA CI Nİ A RA --- N
MEH LE NİN BİR YA KI Şİ Ğİ
BA BA --- N ÇEK SİN A CI Nİ
ŞEN A NAM ŞEN BA BAM E VİN ŞEN OL
SUN İŞ TE BEN Gİ Dİ YO' RUM DA
YE RİN GEN OL SUN

1
ATLADI GEÇTİ EŞİĞİ
SOFRADA KALDI KAŞIĞI
MEHLENİN BİR YAKIŞIĞI

Bağlantı: ŞEN ANAM ŞEN BABAM
EVİN ŞEN OLSUN
İŞTE BEN GİDİYORUM DA
YERİN GEN OLSUN

2
OCAĞA KOYDULAR YUHA SACINI
BAŞIMA KOYDULAR KAHIR TACINI
ANAN BABAN ÇEK SİN ACINI

Bağlantı:

NOT: YUHA = YUFKA

Resim 14. Atladı Geçti Eşiği Notası

ATLADI GEÇTİ EŞİĞİ ADLI ESERİN MÜZİKAL ÖZELLİKLERİ

Dizisi: Kerem Ayağı Uşşak Makamı

Karar Sesi: La

Kuallanılan Değişirme İşaretleri: Si b2 Mi b#

Ölçüsü: 9/8, 2+2+2+3

Ses Aralığı: 1 Oktav

Seyri: Çıkıcı

Gelin kinasının bir örneğine <https://youtu.be/ouBc9tgp2Hw> linkinden ulaşmak mümkündür.

Türk Halk Müziği, halk kültürünün güçlü bir parçası olarak Anadolu'nun geleneksel mozaiklerinden birisidir. Maddi ve manevi öğeleriyle nesilden nesle aktarılan bu türküler içinde yer alan ve kadınlara özgü olan türküler genellikle Kadın Ağzı Türküleri olarak tanımlanmaktadır. Kadının, toplumdaki kültürel yapının yaratıcısı, koruyucusu ve aktarıcısı olarak görüldüğü Anadolu, Asya gibi Doğu toplumlarında, kimliğinden ürettiği bütün simgeler önemlidir. Bir kadının yaşamındaki evlilik, doğum, annelik ve adet görme gibi dönemler aynı zamanda çok eski dönemlerdeki doğa-insan uzlaşmasının kilit noktasındadır. İşte bu noktada da kadınların yaktığı türküler ölüm, doğum, düğün gibi anlarda daha da önem kazanmaktadır (Erdal, 2020: 217).

Anadolu Halk Kültüründe Kadın kimliğini yansıtan ifade biçimlerini; Düğün geleneğinde kına ritüeli ve kına ezgileri, boğaz çalma geleneği ve boğaz ninni söyleme ritüeli ve ninni ezgileri ve sözlü kadın oyun ezgileri olarak belirtmektedir. (Erdal, 2020: 219)

Kadın ağzı türküler ve ağıtların en güçlü örneklerinin yer aldığı gelin kinasında, genç kızı ağlatma ise temelde daha sonraki yaşamında mutlu olmasına dair bir inancın yansıması gibidir. Bu nedenle ellerinde mumlarla gelen genç kızlar ve orada olan bütün kadınlar, hüznü ağıtlarla, türkülerle gelini ağlatana kadar bu ritüelistik eylemi sürdürürler. “Baş övme, gelin okşama, gelin yakma” gibi isimlerle anılan bu süreçte gelinin ağlamaması ise genellikle ayıplanan, hoş görülme bir eylemdir. Hem genç kızın çok gönüllü görünmemesi hem de sonraki yaşamında mutlu olması için ağlamak önemli bir kültürel unsurdur (TRT Belgesel, Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm, 2017).

Gelinin ağlamasından sonra genç kızlar oturur ya da çevresine dizilirler. Kına gecesine katılan yaşlı kadınların da gelmesiyle artık gelin kinasının yakılmasına başlanır. Ancak burada da yine gelin olan kızın elini vermemesi önemli bir unsurdur. “Gelin elini açmıyor” denmesiyle birlikte erkek tarafından, özellikle damadın annesi olan kişi gelerek, genç kızın iki eline ya da tek eline altın koyarak gelinin gönlünü alır. Bu noktadan sonra kınayla birlikte gelinin avucuna yakılan kına, özel eldivenlerle kapatılır ve gelinin kinası yakılmış olur (TRT Belgesel, Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm, 2017).

Bütün bu gelin kinası ritüelinin kına yakma aşamasında, bazı yörelerde damadın da katıldığı ve damada da kına yakıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle günümüzde, kentlerde düzenlenen kına

gecelelerinde damadın katılımına daha çok önem verilmektedir. Ancak damada yakılan kınada, gelin gibi bütün eline ya da avucuna değil genelde parmağına yakılacak şekilde uygulanmaktadır.

Kına yakma sürecindeki bütün bu adetlerin uygulanmasında hata yapılmamasına özellikle dikkat edilmektedir. Evlenmiş bir kadının kına tepsisini tutması ve yine bu kişinin kına yakmasının istenmesinin de sebebi budur. Bütün bu işlemler bittikten sonra gelinin başındaki örtü/duvak açılır. Türkülerle ve eğlencelerle kına gecesi tamamlanır (TRT Belgesel, Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm, 2017).

Resim 15. Anadolu’da Gelin Kınasının Yakılmasına Bir Örnek

Genel olarak değerlendirildiği zaman gelin kınasının geleneksel ve kültürel bir miras olarak belirli ritüellerle gerçekleşmesi önemli bir etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü üzere gelin kınası içerisinde birçok sembol ve sembolleşen davranış biçimi yer almaktadır. Bu sembollerin kültür, inanç, düşünce gibi sistemlerin güçlü yansımaları olduğu ve geleneksel yapının korunması için gerekliliği görülmektedir (Çetinkaya, 2015: 96). Böylece düğün gibi, bir kadının hayatındaki önemli bir dönüm noktası tamamlanırken aynı zamanda o kadının topluluğa dahil olması sağlanmaktadır. Ayrıca kültürel belleğin taşıyıcısı ve koruyucusu olan kadının da bu ritüellerle kutsanması önemlidir. Bu noktada gelin kınası, ritüelistik kökenleri bakımından bir toplumdaki önemli geleneklerden birisidir.

3.4. Gelin Kınasının Sivas Yöresi Üzerinden İncelenmesi

Uygarlık tarihi boyunca önemli bir bölge olan Anadolu coğrafyasında, kadın ile kına kültürü iç içe geçmiştir. Özellikle gelin kınası, bir kadının hayatındaki en önemli evrelerden bir tanesinin simgesi haline gelmiştir. Sivas Yöresi ise oldukça eski tarihine ve farklı kültürlerle ev sahipliği yapmasından dolayı kına gibi eski bir kültürü de yerleşik belleğine dahil etmiştir. Çalışmanın bu bölümü, kına geleneğinin Sivas Yöresi özelindeki uygulamalarına ve bunun temelindeki öğelere odaklanmıştır.

Öncelikle Sivas Yöresi olarak değerlendirildiğinde coğrafya üzerinde dini kimlik olarak iki önemli başlık karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Alevilik ve Sünni mezhebindeki İslam inancıdır. Bu iki mezhep farklılığının dini ritüeller kadar evlenme, ölüm gibi yaşamsal geleneklerde farklı simgesel yapıları ve anlamları bulunmaktadır. Mezhepler tarihi İslam dini kadar birçok din için hala iç içe geçmiş, birbirini etkileyen öğelerin ayrımı zor bir olgudur. Özellikle gerçek dini belgelere dayalı bir mezhep kültür tanımlamasının zorluğu dikkate alınırsa bu bağlamda yapılan araştırmalar da gündelik, sözlü tarih içinde ayrışmalarda zorlanacaktır. *Mezhepler Tarihi araştırmacıları tarihsel sürecini tamamlamış ve geçmişte kalmış dinsel kökenli hareketleri incelerken bu hareketlerin kendi temel kaynaklarını referans alarak incelemelerde bulunurlar.* (Bozkuş, 2006: 6-7) Günümüzde varlığını sürdüren ve zamanın değişim şartlarından çok fazla etkilenen, geniş coğrafyalarda hüküm süren sosyolojik durumların araştırılması bu bağlamda zordur.

Sivas'ta yaşayan Alevi ve Sünni halkın yüzyıllardır iç içe yaşaması, doğum, ölüm, ad koyma, ölü gömme, düğün ve kına gibi birçok gelenekte benzer/farklı durumların oluşmasına neden olmaktadır. İnsan yaşamındaki temel evrelerden olan bu önemli günlerde her iki mezhep içinde gerçek olduğu kadar çok sayıda batıl inanç da yer bulmuştur (Bozkuş, 2006: 291) Bu tez çalışmasının temel amacının “Kına Geleneğinin” incelenmesi olduğundan mezhepler tarihinin benzerlikleri veya farklılıkları üzerinden bir değerlendirmeden çok kesiştikleri ortak noktalar dikkate alınarak incelenmiştir. Bazı dini ya da kültürel farklılıklara dikkat çekilse de her iki dini mezhebin yöreye özgü temel kültürel kodları kullanılmıştır.

İlk olarak gelin kınasının ele alındığı bu çalışmada da görüleceği üzere buradaki temel unsurlardan bir tanesi “kadın” imgesidir. Anadolu kültüründe, kadın ve kına arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Sivas Yöresinde de kına yakılan

ya da kına yakan kadın, bir kutsanmanın beraberinde sosyal anlamda da bir statüye erişmeyi veya zaten o statüde olduğunu göstermektedir. Gerek Alevilik gerekse Sünni inancında gelin kınasında, geline kına yakan “kadın” önemlidir. Yöredeki birçok bölgede bu kadınlara “Kına Yengesi” denmektedir. Bu kadın, gelinin yakın bir akrabası olabileceği gibi bazı durumlarda komşu, tanıdık, arkadaş da olabilmektedir. Kına yengesi olan kadın, gelinin sadece kına gecesinde değil, düğün ritüeli boyunca bütün evrelerinde aktif olarak yer almaktadır (Demir, 2017: 203).

Gelin kınasında özellikle gelin olacak genç kızın nasıl davranacağı, hangi ritüellere uyacağı önemlidir. Kına yengesi olan kişi bu konuda geline yön gösteren kişi olarak onun nasıl davranacağına, törenin nasıl ilerleyeceğine karar verir. Özellikle yöredeki kına tası, kına ezmesi, kına bohçası ve kına aşı gibi uygulamalarda kına yengesinin idaresi söz konusudur. Burada genç kızın artık evlenerek başka bir eve gitmesinden ziyade ileride “anne” olma durumu da kutsanmaktadır. Doğurganlığın, Anadolu kültüründe kutsandığı bir geleneksel yapıda kına törenleri de baba evinden koca evine gidişi yani önemli bir geçişi sembolize etmektedir. Bu aşamada kına yakılması ise bu kutsal metaforun göstergesidir. “Yersiz ve yurtsuz olma” durumunun yeniden “yer-yurt içine dahil olma” döngüsüyle tamamlanması yani evcil mutluluğun sembolleşmesi kına töreni ile işlevsel hale gelmektedir (Demir, 2017: 203).

Dini kimlik üzerinden değil de ırksal olarak değerlendirildiği zaman Türk kültüründeki kadın imgesi aynı derecede önemlidir. Sivas yöresinin tarihinde de görüldüğü üzere özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde merkezi bir vilayet olan bu bölge, Asya ve Mezapotamya coğrafyalarından önemli bir Türk göçü almıştır. Bu bağlamdan yol çıkıldığında ise “Türk Gelininin” yaratılış mitolojisinde de genç bir kadının ilk defa yeryüzüne inişini temsil ettiği görülmektedir (Ergun, 2010: 278).

Türk mitolojisi üzerinden Sivas yöresindeki bulgular ele alındığında kainatı ayakta tutan “Hayat Ağacı” imgesi, Türk gelini ile özdeşleşmiştir. Gelinin, kutsal olan Tanrılar katından yeryüzüne indirilmesi sırasında hayat ağacının sembollerini de beraberinde getirmiştir. Bu noktada özellikle yöredeki düğün ve kına törenlerinde ağaçların, ağaç işlemeli, desenli kıyafetlerin kullanılması bu kültürle belleğe dayanmaktadır (Ergun, 2010: 278-279).

Bu yolculukta kavak-hayat ağacı da büyük rol oynamaktadır. Kâinatı ayakta tutan hayat ağacını sembolize eden ve yaratılışın başında Umay’la birlikte cennetten gönderilen ağaçlar, gelin göçünde, çeşitli şekillerde sembolize edilmektedir. Oklava, kepçe, gelin

otağını oluşturan ağaçlar vb. ile ilgili uygulamalar, düğün davulu, ağaç başışı gibi gelenekler, gelinin kaynanaya hediyesi olan ağaç motifli oyalı yazmalar, düğün türküleri, hayat ağacının ve Tanrı kutunun bakiyeleri olarak rehberlik etmektedir. Destan kahramanlarından Oğuz Han'ın kutlu gelini ağaç vasıtasıyla gelmiştir (Ergun, 2010: 278).

Sivas yöresindeki kent merkezi ve kırsal kesimlerdeki kına tepsisinin damat evinden gelmesi, gelinin evden çıkması ve kına gecesinde duvak kapama ile davul veya benzeri ağaç unsurları görmek mümkündür (Özkan, 2017, Sivas Yöresi Kına Baş Övme Havası - TRT Belgesel (2017). “Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm”).

Bu iki temel sembolün bağlı olduğu kültürel bellekte de dini etkiler kadar Türk geleneğinden gelen mitolojik faktörler de vardır. Gelinin başına, ana-baba evinden çıkarken örtülen duvak, neredeyse damat evine gidene kadar açılmamaktadır. Türk mitolojisindeki gelin imgesinde de duvak ve ağaç imgeleri, kutsanma işaretidir. Mitolojik bir yolculuk olarak görülen bu durumlarda, gelinin geldiği yolu görmesi engellenmekte ve bir bakıma gerçeklikten koparılmaktadır. Böylece ana-baba evine geri dönme isteği yok edilerek gelinin kına-düğün için kutsal yolculuğu tamamlaması beklenmektedir (Ergun, 2010: 278-279).

Duvak imgesinin yanı sıra kuşak, gelin teli, ayna gibi semboller de yine Türk kültüründen ve geleneksel mirasından gelmektedir. Özellikle Türk mitolojisinde al kuşak ve al duvak, doğurganlığı temsil eden gelinin yeryüzüne inişini, bekaretini ve yeni bir yuva kurma süreçlerini temsil etmektedir. Gelin teli denen simli veya gösterişli aksesuarlar, başlıklar ve duvaktaki ya da kına tepsisindeki bu ip detayları da Türk mitolojisindeki Umay tanrısının saçları olarak ifade edilmektedir (Çelik 1995: 104).

Kına yakılacak gelinin taşıdığı bu simgesel anlamlar ve bu simgelerin kostümler, aksesuarlar üzerindeki yansımaları yine Türk mitolojisindeki kaynaklara dayanmaktadır. Özellikle kına gecelerinde karşılaşılan ve Gelin Başlığı olarak adlandırılan, renkli, işlemeli bu aksesuar gelinin temel unsurlarından birisidir. Günümüzde hala Sivas yöresindeki bazı kırsal düğünlerde karşılaşılan bu başlık imgesi, 20. Yüzyıldaki bazı araştırmalarda da görülmektedir. Aşağıdaki pul koleksiyonundaki gelin başlığı imgeleri ile 1920 yılındaki Sivas Gelin-Damat yöresel kıyafetlerinde de (Özcan, 2016: 20) başlık, duvak gibi benzerlikler görülmektedir.

Resim 16. Anadolu'da Gelin Başlığı Koleksiyonu – PTT Pul Arşivi

Resim 17. Sivas, 1920'lerde Gelin ve Damat Yöresel Kıyafetler

Resim 18. Sivas, 20. Yüzyıl Yöresel Gelin Kıyafetleri

Sivas yöresindeki kadın imgesinin incelenebileceği Alevilik inancında ise genel olarak Anşa bacı olarak bilinen ilk kadın önder önemli bir yer tutmaktadır. Kurdoğlu Veli olarak bilinen Veli Baba'nın eşi olan Anşa Bacı, 1864 yılında eşinin ölümünden sonra yöredeki halkın lideri ve koruyucusu konumuna gelir (Yılmaz-Karşıcı, 2013: 26). Böylece Alevilik kültürü içinde de günümüze uzanan geleneksel yapı içerisinde kadın, toplumdaki önemli bir figürdür.

Sivas'ın Beydili Köyü üzerine yapılan bir çalışmada da görüldüğü üzere Alevi inancının hüküm sürdüğü bu bölgede, kadın ve erkek gibi bir cinsiyet ayrımı olmamaktadır. İbadet, gündelik hayat, düğün, ölüm gibi önemli günlerde, kadınların ve erkeklerin ayrı olması durumu genellikle söz konusu değildir. Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip bu köyde bütün kadınlar, yaşamın her alanında yer almaktadır. Genellikle “ana” ya da “bacı” gibi sıfatlarla anılan bu kişilerden yaşı büyük olanlara ana, daha yaşıtlı ve genç olanlara ise bacı denmektedir. (Yılmaz-Karşıcı, 2013: 28)

Gelin kınası, temelde başından sonuna kadar “düğün” olarak adlandırılan süreçte gerçekleşen bir tören olmakla beraber Sivas yöresinde çok önemsenmektedir. Hatta neredeyse düğün töreni kadar kapsamlı ve önemli görülen bu ritüelin, yöreye özgü kuralları da bulunmaktadır.

“Beşik-Eşik-Keşik” olarak Sivas Yöresinde adlandırılan bu üçleme, doğumu, evlenmeyi ve ölümü simgelemektedir (Subaşı, 2019: 37). Kına geleneğinin uygulandığı Gelin Kinası, aynı zamanda Sivas düğünlerinin de önemli bir parçasıdır.

Geniş bir fiziki coğrafyaya, köklü geleneklere ve renkli bir etnik kimliğe sahip olan Sivas kentinde, özellikle ilçe ve köylerindeki düğünler genellikle evde yapılmaktadır. Düğünden bir gün ya da birkaç gün önce bazı bölgelerde Kına Hamamı/Gelin Hamamı yapılırken bazı bölgelerde düğün yemeği olarak bilinen şenlikli toplanma da yapılmaktadır. Düğün Yemeği, standart bir yemekten farklı olarak daha özenli, çeşitli ve belli kurallara uygundur. Yöreye özgü olan pancar ya da peskütan çorba, soğanlı et/doğrama, nohutlu pirinç pilavı, çir/ekşi kayısı kurusu hoşafı, helva gibi bir menü ile davetliler kız evinde toplanmaktadır. Yemeğin yapılmadığı durumlarda ise kayınvalide hariç, damat tarafından kadınlar gelinin evine giderek hazırlıklar için yardımda bulunurlar. Gelin ve damat tarafının bulunduğu bu ön görüşmede genç kızlar “oyun çıkarma” dedikleri halay ve oyun havaları ile eğlenirken erkek tarafı da “Dansı Bulaşsın” diyerek gelinin başından para ya da altın saçarlar (Demren, 2011: 616).

Sivas bölgesindeki çoğu köyde ve ilçede, gelin kinasının yanı sıra “Oğlan Kinası” olarak bilinen, damat evinde de yapılan bir kına merasimi vardır. Kız evinde “Başı bozulmamış”, “Başı Bütün” veya “Gelin Yengesi” olarak bilinen kadın kına yakarken damadın evinde de ailenin ileri gelen kadınları damada kına yakarlar. Her iki kına ritüeli de damat ve kız evlerinde ayrı ayrı yapılmaktadır (Demren, 2011: 616).

Kına Hamamı, Kına ve Düğün gibi törenlerin birkaç güne yayıldığı bazı köy ve ilçelerde ise düğün zamanlarında köy seyirlik tarzında oyunlar oynanmaktadır. Genellikle köyden gençlerin, gelinin ve damadın arkadaşlarının katıldığı bu oyunlarda, gençlerin artık yeni büründükleri rolleri öğrenmeleri için kıssadan hisseler verilir. Geline tatlı dilli ve yumuşak huylu olması tembihlenirken damada ise merhametli, çalışkan ve cesur olması tembihlenir (Naskali, Güneş, 2019: 332-333).

Kınanın önceki gününden düğünün bitimine kadar Sivas yöresindeki en temel uygulamalardan birisi sürekli söylenen türkülerdir. Bazen davul, zurna, bağlama eşliğinde söylenen türkülerin yanı sıra ağıt, ezgi gibi türküler bir saza ihtiyaç duymadan toplu halde söylenir. Ancak dikkat çeken en önemli noktalardan bir tanesi, Sivas türkülerinin konularının, diğer bölgelere oranla çok geniş bir repertuara ve konuya sahip olmasıdır. Özellikle kına yakılırken ve

eğlencesinde söylenen türkülerin, çok belirgin bir zenginliğe sahip olmasının yanı sıra bu, o coğrafyadaki sözlü kültürün hala çok iyi işlediğini de göstermektedir (Naskali, Güneş, 2019: 332-333). Kına geceleri odağında ele alındığında Sivas Düğünlerindeki türkülerin konularını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Dengini bulma arzusu
- Sevdiğine kavuşma arzusu
- Asker yolu gözleyen gelin/anne
- Sevenlerin gizlice buluşması
- Gurbete gelin gidenin yaşadığı korku
- Evliliğin zorluğu ve bunun kabullenilmesi gerektiği
- Düğün ve Kına Gecesi gelenkleri
- Ayrılma/Başka bir aileye gitme/Statü değiştirme
- Güzel yerlere layık olma isteği
- Evliliğin herkes için uğur getirmesi
- Gelinin güzel ve süslü olması
- Gelinin gideceği yere kurban edilmesi
- Gelinin anne ve babasıyla vedalaşması
- Genç kızın kendini aile dışına itilmiş hissetmesi
- Alinyazısı ve bu fikri kabul etme/ettirme
- Ağlamanın kutsanması ve gelinin ağlaması gerektiği
- Eşik atlama

Sivas Yöresinde “Beşik-Eşik-Keşik” olarak adlandırılan ve doğumu, evlenmeyi, ölümü simgeleyen ritüelistik yapı, sadece kentin değil Anadolu’nun da kültürel belleğinde önemli bir yere

sahiptir. İnsan yaşamındaki bu üç önemli aşamadan birisi olan düğünde ise Sivas Yöresinde karşımıza çıkan ve kına ile ilgili en temel ritüel Kına Hamamı ve Gelin Hamamıdır (Subaşı, 2019: 37).

Sivas yöresindeki birçok bölgede çok uzun zamandan beri uygulanan “Kına Hamamı”, genellikle kına gecesinin olacağı gecenin gündüzünde yapılmaktadır. Sırf bu hamam için kullanılacak bohça, kız evinin yanı sıra gelinin kayınvalidesi tarafından da hazırlanmaktadır. “Gelin bohçası” denen bu hamam aksesuarlarının olduğu bohçada peştamal, havlu, tül bent, hamam tası gibi eşyalar bulunmaktadır. Ailelerin ekonomik durumuna göre bu bohçaların içeriği değişmektedir. Aynı zamanda hamam tası, hamam kazanı gibi eşyaların bakır, gümüş veya daha değerli/değersiz malzemelerden olması da yine ailelerin ekonomik durumuna göre seçilmektedir. Bunların yanı sıra isteğe göre özel bir takı, süslü eşyalar veya tarak gibi alternatifler de bu bohçaya eklenmektedir (Subaşı, 2019: 37).

Elbette bu adetlerin içerikleri ve uygulanma şekilleri de yöredeki bölgelere, ailelere, dini ve ırki kökenlere göre bazı farklılıklar göstermektedir. Ancak Kına Hamamı ve Gelin Hamamı genel olarak bölgede uygulanmaktadır.

Düğün sırasında ve düğün sonrasında yapılması gerekli görülen törensel etkinliklerden biri olan ve özellikle kadınlar arasında düzenlenen “Gelin Hamamı” geleneği, Anadolu’nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Sivas’ta da evlenme adetlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Gelin ve damat ailelerinin anlaşması ve rızası ile düğün tarihi yaklaştıkça hız kazanan hazırlıkların her birinin farklı adları bulunmaktadır. (Subaşı, 2019: 38)

Kına Hamamı, kız tarafından kişilerin ve erkek tarafından anne, kardeş gibi kişilerin katılımıyla sağlanmaktadır. Günümüzde çok nadiren devam etmekle birlikte eskiden genellikle “okuyucu” denen kişiler, kına hamamı için gelecek kişileri, gelin evi adına davet eder. Bu sırada davet edilenlere kokulu sabunlar hediye edilir ve sabunu kabul eden kişi, hamam davetini kabul etmiş sayılmaktadır. Sivas’ın bazı bölgelerinde ise sabun yerine leblebi, üzüm gibi kuruyemişlerin de dağıtıldığı görülmektedir. Okuyucunun genellikle küçük bir kız olmasına özen gösterilir ve davetliler, kapılarına gelen bu çocuğa bazı hediye, para gibi eşyalar verebilir; bu eşyalar sonunda maddi durumu kötü olan birine bağışlanmaktadır (Demir, 2013: 51). Günümüzde ise bu davetler genellikle telefonla ya da davetiye ile yapılmaktadır.

Gelin Hamamı için kiralanan hamamda gelin odası olarak özel bir oda ayrılır, gelinin hamamdan önce burada hazırlanması istenirdi. Gelen davetli sayısına göre kurna ya da yer ayrılır, bütün bu giderler ise genellikle gelinin ailesi/annesi tarafından karşılanır. Ayrıca davetliler için özel olarak hazırlanmış yiyecek ve içecekler de gelinin annesi/akrabaları tarafından karşılanmaktadır (Subaşı, 2019: 38-39).

Resim 19 - 20. Sivas Yöresi, “Kına Hamamı” için kazan ve hamam taşı

Kına Hamamı, tıpkı kına gecesi için Sivas Yöresinde önemli bir ritüeldir. Kına yakılma anında, gelin olacak genç kızın beden ve ruhen temizlenmesi, kınanın kutsanma ve adanma simgeleriyle örtüşmektedir. Kına Hamamı sırasında ailelerin isteğine göre bu etkinlikler müzikli ve eğlenceli geçerken bazı aileler için çok daha sade geçmektedir. Ancak hamam süresince özellikle yöresel yemeklerin hazırlanması, ikramı ve gelinin özel bir ritüelle yıkanması esastır (Demir, 2013: 52-53).

Hamama girilir girilmez hamam hizmetlisi kadın, konukları karşılar, ardından gelinin bohçasını alarak ılık banyo bölümünde seki üzerine eşyalarını hazırlar. Gelinin bohçası diğer davetlilerin bohçasından ayırt edilecek derecede süslü ve göz alıcı olur. İçerisinde kanaviçe işlemeli, etrafı dantelle çevrili, patiskadan yapılmış hamam yaygısı, ipek peştamal, havlu takımı, etrafı gümüş veya altın pullu beyaz tül bent, üzeri gümüş süslemeli kemik tarak, hamam taşı, kıldan (gildan, sabunluk), hamam kazanı, sedef kakmalı veya gümüş süslemeli nalınlar (nalın), gümüş mücevher kutusu yer alır. (Subaşı, 2019: 38)

Düğünden birkaç gün önce ya da “Kına Gecesi” eğlencesinin gündüzünde yapılan “Kına Hamamı” ritüelistik olarak da önemlidir. Düğün haftasında yapılan bu hamam geleneklerinin temelinde gelin olacak genç kızın hem beden hem de ruhen arınmasıdır. Bedeniyle birlikte ruhunu da temizleyen gelin aday artık evliliğe hazırdır (Subaşı, 2019: 38).

Kına Hamamı bittikten sonra gelin ve gelinin bütün akrabaları artık yıkanma faslını sonlandırır ve soğukluk denen bölüme geçerler. Burada sağdıç ve diğer aile büyüklerinin eli öpülerek, dua ve hediye gibi ritüeller tamamlanmaktadır. Ardından ana-baba evine getirilen gelin artık kına gecesi için hazırlanmaya başlar. “Üç Etek Bindallı” olarak bilinen özel kıyafet giydirilen gelinin beline kemer, başına başlık, ayaklarına da özel ayakkabı ve çorapları giydirilir (Subaşı, 2019: 38).

Ayrıca kına gelinine takılan kemer ve başlık/duvak üstündeki süslemeler, altın ve benzeri takılar da ailenin durumuna göre çok daha zengin ya da sade olabilmektedir. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra gelini başına örtülen kırmızı, büyük bir duvak ile gelin artık kına gecesi için hazırdır (TRT Belgesel (1978). “Sivas Yöresi Kına Gecesi”).

Yine Sivas Yöresindeki bazı eski geleneklerde kına gecesinden önce, Zülûf Kesilme denen bir uygulama vardır. Kınadan önce ya da o gün, zülûf yani kâkül kesilmeyen gelinler nikahsız sayılır, gelinin diğer genç kızlardan ayrılması sağlanırmış. Yine yöredeki bir diğer gelin kınası ritüeli ise bolluk ve bereket getirmesi için genç kızın başının üstünde doğranan ekmektir. Ayrıca kına gecesinde çok çerez yiyen gelinin çok sayıda, sağlıklı çocuğunun olacağına inanılmaktadır. Gelinin kınaya çıkmadan önce çorabının ya da ayakkabısının içine konan altın ya da para da yine bolluk ve bereket uygulanan gelenekler arasındadır (Karaca, 2016: 128).

Resim 21 - 22. Sivas Yöresi Geleneksel Bindallı Kıyafetleri

Kırsal kesimlerde ve özellikle eski dönemlerde kına geceleri, gelinin evinde ya da evinin bahçesinde, köy meydanında yapılırken günümüzde artık özel mekanlar tercih edilmektedir. Ancak hala gelin kinasının kız evinde yapılması uygulanan güçlü bir gelenektir. Kına için hazırlanan gelin beklerken damat evinden gelen misafirler karşılanır. Bütün konuklar kına yerine geldiğinde, bir bakıma daire biçiminde bir çerçeve ile oturtulmaktadır. Gelinin, bu dairenin içinde, ortasında olması ve bütün eğlencenin, ritüel ve uygulamaların da herkesin görebileceği daire içinde yapılmaktadır. (TRT Belgesel (1978). “Sivas Yöresi Kına Gecesi”)

Resim 23. Sivas Yöresi Gelin Kınası, 1974

Gelinin gelmesinden önce bazı konuklar, Sivas Yöresine özgü özel deyim ve sözlerle birbirine atışmalarda bulunmaktadır. Bunlardan bazıları (Karaca, 2016: 130):

- Ağacı da süslesen gelin olur.
- Akşama kadar ör gelin, sabaha kadar sök gelin.
- Ellerin kapısı, kahir kapısı...
- Allah bir kızı yazdı ise; kendi ay gibi evi saray gibi görünür.
- Almışlar yüzü güzeli, istemişler huyu güzeli.
- Ananın yazısı kızınındır.
- Analar çeker zahmeti, kaynanalar döker günahı.
- Beşik, eşik, keşik...
- Bir evde tek gelin, keklik gibi sek gelin.
- Bir kız on beşinde ya erde, ya yerde.
- Bir evin bir kızını alma, bir evin bir oğluna varma.
- Bir evde beş kız, oraya buraya koş kız. (Gelin içinde söylenir.)
- Bizim gelin bizden kaçır, tutar ele başın açır.
- Cumanın gelini (Çok taze gelin).

Gelin gelmeden önce, bazı durumlarda nazlanması için biraz geç çıkarılabilmektedir. Genç kızı bekleyen kadınlar kendi aralarında türküler söyleyip yemek yer, oyunlar, maniler ve çeşitli eğlencelerle zamanını geçirir. Daha sonra gelinin gelmesiyle bir bakıma eğlenceli hava yerini daha hüzünlü ve durgun bir atmosfere bırakır. Başındaki kırmızı örtüyle getirilen gelinin çevresinde çarşaf tutan kadınlar, bu çarşafı sallamaya başlarlar. Bayraktar denen bir kişi bu çarşaf sallanırken yörede “salâvatlama” olarak bilinen sözlü bir maniye başlar. Bu çoğu zaman dini kökenli, kutsanmayı onaylayan sözlerdir. (Kaya, 2011: 182) Salavatlamaya bir örnek aşağıdaki gibidir:

Gökten indi bir kırat
Kanatları kat kat
Kim Hakk’ı sever ise
Verelim Muhammed Mustafa’ya salâvat

Gökten indi bir kuzu
Kanatları kırmızı
Kim Hakk’ı sever ise
Verelim Muhammed Mustafa’ya salâvat

Resim 24. Sivas Yöresi Gelin Kınası Yakma Anı, Günümüz

Kınanın yakıldığı bölümler yani gelin kınasının esas kısmında “Gelin Okşama” ve “Öğüt Verme” gibi kısımlar gerçekleşmektedir. Eşine, ailesine ve yaratıcısına kurban, adanmayı temsilen gelinin ellerine ve çoğu bölgede ayaklarına da kına yakılmaktadır. Kına esnasında gelinin kayınvalidesi tarafından avucuna para/altın koyma geleneği ise özellikle Türk Mitolojisinden gelen “Kut Sembolüdür”. Bereketi temsil eden bu sembolden sonra kınada diğer önemli unsur yakılan

munlardır. Bu mumlar ışık ve gidilen yeni sembolik yolu aydınlatması için yakılmaktadır (Ergun, 2010: 279).

Gelin Kınasında, bazı bölgelerde gelinin sağ el küçük parmağına Murat Kınası yakıldıktan sonra, gece uyumadan önce de iki eline ve ayağına yeniden kına yakılmaktadır. Genellikle bu kınayı yakan kadın, daha önce evlenmiş ve iyi huylu, eşi ile hala beraber olan, sözü geçen bir kişidir. Bu kişiye gelinin tarafından para verildikten sonra ortamdaki diğer genç kızlar da ellerine kına yakarlar (Demren, 2011: 616-617).

Gelin Kınasının uygulanmasında yine bazı ilçelerde ve köylerde gelini oturup saçları örülür, mavi boncuk takılır ve zülûf kesilir. Yine her bölgede olmamakla birlikte bazı bölgelerde “depelik” olarak bilinen altınla süslü bir fes giydirilen gelin, Bağ Bağlama olarak bilinen ritüelle, fesi örtülerle bağlanır. Hatta baş bağlamadan sonra gelinin ensesine de kına yakılmaktadır. Gelin Kınasından farklı olarak eğer Oğlan Kınası uygulanıyorsa damat evinde bu sefer, damadın eline kına yakılırken genç erkek nazlanır. Ancak bu nazlanmada, gelin gibi eline altın konulmaz. Gelin evinden misafir giden bir kadın, elindeki iğneyi damadın eline batırır ve avucunda tuttuğu altını/parayı alır. Kına merasiminin bitmesiyle de her iki evde sabaha kadar eğlenceler sürüp gider (Demren, 2011: 616-617).

Resim 25. Sivas Yöresi Gelin Kınası Ağıt Söyleme

Genç kızların gelin etrafında dönerek kırmızı örtülerle halay çekmesi göğün katlarını sembolize etmektedir; gelinin mekânının uzaklığının ve yine kutunun sembolüdür. Gelinin kınasını yakan kişinin de kut taşımasına dikkat edilmektedir. (Mutlu bir evliliği olan, çoluk-çocuk sahibi, varlıklı, iffetli, toplum tarafından sevilen sayılan bir “yenge”.) Geline kınası

yakılırken öğütlerde bulunmaktadır. Bu öğütler, yüzlerce yıldan beri söylenegelmiştir ve mitolojik öğeler barındırmaktadır. Öğütler, gelinin hayat ağacını sembolize eden oklava ile duvağının açılıp kapanması sırasında, belli bir ahenkle söylenmektedir. (Ergun, 2010: 279).

Kınanın yakılması kadar yıkanması ve temizlenmesi de yöredeki özel durumlardan birisidir. Gelin Yıkama ya da Kına Yıkama olarak bilinen bu ritüel sırasında da Gelin Yengesi olarak bilinen kişi ve diğer kadınlar yer almaktadır. Gelinin etrafında toplanan kadınlar ya köyün çeşmesinde, ya da özel bir sını içerisinde gelinin kınalarını yıkmaya başlamaktadır. Yıkama işlemi sırasında yöredeki aşıklardan gelen kişiler, bağlama eşliğinde kadınların söylediği ezgilere eşlik etmektedirler (Yılmaz-Karşıcı, 2013: 35-36). Bu ezgilere bir örnek aşağıdaki gibidir:

Oturdun taşun ora gelin anam
Cevizi heç eyledim gelin anam
Suyu serhoş pınarın eeyy
Ben sana ne suç eyledim
Gel anam ağlayalım
Gel anam ağlayalım

Dökülsün yaş pınaaraa eeyy
Dökülsün yaş punara eeyyy
Oturdum taşkun suyu serun pınara
Sıgmadım evine de ellere göç eyledim
Gel anam ağlayalım
Dökülsün yaş punara eeyyy.

Yöredeki bazı köylerde, kına gecesinden önce, gündüz saatlerinde oğlan evi kızın evine gider. Genç kız, ortaya konulan yastığa oturtulurken ayak ucuna şeker, başına da ekmek konur. Ekmeğin üstüne batırılan mumlar yakılır ve yeniden türküler, maniler, ilahiler söylenmeye başlar. Gelin Kınasından önce, burada da Murat Kınası, gelinin küçük parmağına yakılmaktadır (Demren, 2011: 616-617).

Kına gecesi, gelin kızın ailesiyle geçirdiği son gece olacağından belli bir önem atfedilir; ailesinden ayrılacak ve yeni bir hayata başlayacak genç kız kırılgandır; kına türküleri eşliğinde gelinin kınasının yakılması, “başının bağlaması”, kız arkadaşlarıyla son bir gece geçirmesi, gibi etkinliklerle ayrılığın burukluğu yatıştırılmaya, evliliğe atacağı adıma

hazırlanmaya çalışılır. Erkek kınasının yakılması görevi de bir kadına aittir, aslında kına gecesi deyince akla daha çok kız kınası gelir, erkek kınası kız kınasına oranla daha sönük geçer. Kadınlar âdetleri uygulayan kişiler olarak ayrıntıları hatırlarlar ve törenin, adına uygun şekilde gerçekleştirilebilmesi için hiçbir ayrıntıyı atlamamaya özen gösterirler (Demren, 2011: 617).

Kültürel açıdan değerlendirildiğinde giyim-kuşam, yeme-içme, mekan ve aksesuar gibi semboller gibi türküler de geleneksel yapının bir parçasıdır. Söylemsel olarak toplumun içinde yaşayan, görünenin altındaki sembolik anlamları içinde barındıran türküler, ağıtlar, maniler ve ezgiler kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Gelin kınası gibi kadınlarla ilgili bu tip ritüellerde, dile getirilen bütün sözlü kültür ürünleri aynı zamanda kadının, o toplumdaki yeri açısından da önemlidir. Özellikle ağıtlar, kadınlarla pekiştirilmiş, nesilden nesle aktarılması genellikle kadınlar yoluyla özel günlerde yapılan kültürel öğelerdir (Çetinkaya, 2015: 84).

Anadolu Halk Kültüründe Kadın kimliğini yansıtan ifade biçimlerini; Düğün geleneğinde kına ritüeli ve kına ezgileri, boğaz çalma geleneği ve boğaz ninni söyleme ritüeli ve ninni ezgileri, ve sözlü kadın oyun ezgileri olarak belirtmektedir. (Erdal, 2020: 219)

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından, uzun yıllar boyunca Anadolu'daki bütün türkülerin derlenmesi ile oluşturulan müzik arşivi aynı zamanda sosyolojik bir analizin de yapılmasına olanak tanımıştır. Bu arşiv ve sosyoloji çalışmasında kına türküsü veya kına havası olarak bilinen, kadının toplumdaki yerini belirten türküler özel bir başlık altında toplanmıştır. Kadın ağrı türkülerin özellikle kültürel mirası taşıması ve nesilden nesle aktarması ise burada önemlidir. Bu aktarımda kadınların kimliği, statüsü, yaşadığı zorluklar, mutlulukları ve ağıtları yer almaktadır. Sonuç olarak da bu gelin kınası törenlerindeki türkülerde, kadın ağzı olarak adlandırılan kültürel belleğin göstergesi olan ezgilerde kadına dair temek ortak özellikler şu şekilde sıralanmıştır (Demir, 2017: 210):

- 1: Küçük yaşta gelin edilme
- 2: Alın yazısı-Kader
- 3: Gurbet ele gönderilme
- 4: Anneye babaya yapılan sitem
- 5: Anne ve babanın dışında kadının evlenmesi kararında söz sahibi olan yenge.
- 6: Gidilen yerde hissedilen zulüm ve kahr duygusu
- 7: Gelinin mal varlığı olarak yastık, yorgan ve döşek ile bohçasının olması

- 8: Kadının bir mal gibi satılması ve başlık parası mevhumu
- 9: Kadının, bu evde ben fazla mıydım düşüncesi ile babaya sitemi
- 10: Kadının, bu evde ben fazla mıydım düşüncesi ile anneye sitemi
- 11: Evin erkek çocuğu olmadığı için uzağa gönderilen kadın olmayı kabulleniş
- 12: Kadının, kendi isteği dışında sevmediği biriyle evlendirilmesi
- 13: Kadının süslenmesi, gözüne sürme çekilmesi, duvak ve gül desenli örtülerle donatılması
- 14: Kadının gittiği evde kaynanaya itaat etmesi ve işlerini doğru yapmasına ilişkin öğütler
- 15: Kadının kendi ailesine mutsuzluğunu haber göndermesi
- 16: Kadına kına gecesi ve düğün günü erkek tarafından kuşak bağlanması-bekâret ilişkisi
- 17: Gelin olan kadının aile evinde son gecesinde kendini misafir addetmesi
- 18: Gelin kadının aile evindeki son gecesinde misafir olarak konumlandırılması
- 19: Kınanın kutlu olması
- 20: Erkek için söylenen kına türküleridir.

Resim 26. Sivas Yöresi Gelin Kınasında Toplanan Kadınlar

Genel olarak Sivas Yöresi düğünlerinde söylenen türkülerin, ritüelistik olarak da adlandırılabilen törensel uygulamaların bir parçası olduğu görülmektedir. Bu türkülerin eğlendirme, toplumsal kimlikleri pekiştirme, özendirme, aidiyet ve iletişim gibi çok sayıda işlevi bulunmaktadır. Nişandan söz kesmeye, kına gecesinden düğünün bütün aşamalarına kadar yöredeki bütün türkülerin kendine has bir dokusu ve yapısı vardır (Naskali, Güneş, 2019: 295).

Düğün törenlerinin önemli bir parçası olan Kına Gecesinde söylenen türkü ve deyişlere verilen birçok örnek, yapılan bir sözlü tarih araştırmasından, güncel olarak aktarılmıştır. Bu türküler ve hangi anda söyledikleri aşağıda belirtilmiştir (Naskali, Güneş, 2019: 302-320).

Gelinin, hazırlandıktan sonra bindallılarını giyinerek meydana çıkması ve kına yakma alanına getirilmesi sırasında söylenene bir Sivas Yöresi türkünün sözleri şöyledir:

Çahtılar çahmah daşmı
Vurdular düğün aşını
Çağırın gızım gardaşını
Gidiyom gidiyom evin şen olsun

Biner atın iyisine
Sürer yolun gıyısma
Çağırın gızım dayısmı
Giz anam giz bacım yazın buyumuş

Atladı geçdi eşiği
Sofrada galdı gaşığı
Büyük evin yahışığı
Gidiyom gidiyom evin şen olsun

Gedah içinde gınası
Sandıh içinde parası Hani bu gızım anası
Giz anam giz bacım evin şen olsun.

Yine yöredeki bir kına gecesi içerisinde, gelinin kınaya getirilmesi esnasından kadınların söylediği türkü sözleri de şöyledir:

Kız anam kız bacım
Kınan kutlu olsun
Vardığın yerlerde
Dilin tatlı olsun

Kınayı getir anam

Parmağın batır anam
Bu gece misafirim
Koynunda yatır anam

Kına yakmaya getirilen gelinin yerine oturması sırasında, bazı bölgelerde sadece türkü değil, Anadolu kültüründe önemli bir yere sahip olan maniler de yine kadınlar tarafından söylenmektedir. Kadınların söylediği bu manilere ise bir örnek aşağıdaki gibidir:

Çamura taş atma batarda gider
Gurbete kız verme yiter de gider
Anayı babayı terk eder de gider
Sus ağlama gelin anam sil gözünün yaşını
Kaldır kollarını giy kumaşını
Çattılar ocak taşını
Kurdular düğün aşını
Ağlatman kız kardeşini
İşte geldim, gidiyorum
Sılayı terk ediyorum

Sivas yöresindeki aşıklık geleneğinin bir uzantısı olarak aynı zamanda söylenen bu türkülerin, kadınların kendi ağzından söylemesi de köklü bir gelenektir. Biraz ağıt formunda söylenen bu türküler daha çok ezgi gibi, nesilden nesle bütün kadınların bildiği türkülerdir.

Siyah saçım ördüler
Bölük bölük böldüler
Benim suçum neydi de
Gurbet ele verdiler

Siyah saçım yaş durur
Yel vuru dolaştırır
Benim bu mektubumu
Yare kim ulaştırır

Gelin kinasının yakılması için toplanan kalabalığın ortasına oturtulan genç kız, yüzü kapatılırken artık ağlaması beklenmektedir. Örtünün örtülmesi ve genç kızın oturtulması sırasında söylenen kına ağıtlarından birisi de şöyledir:

Kilimin ucuna nahiş diyorlar
Gittiğin yollara yohuş diyorlar
Git anam git bacım
Git evine yahiş diyorlar
Eşim kızlar ben sizlerden ayrıldım
Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım

Gelin kinası sırasında başına duvağı örtülen gelinin sessizce oturması ile başlayan süreç “Baş Öğme” olarak adlandırılmaktadır. Baş örtülen genç kız artık ağlaması için ağıtlarla çevresinde dönülmeye başlar. Bu süreç aynı zamanda kına geleneğinin kutsanma metaforunun göstergesidir. Ağlama, Anadolu’nun birçok bölgesinde olduğu gibi Sivas yöresinde de bir bakıma yenilenmenin, adanmanın sembolü olarak görülmektedir.

Koyun gölgelerde göynünü eğlesin
Anamın oğlu var beni neylesin
Sus ağlama gelin anam el yaman olur
Dalgası vurur sel yaman olur

Bu ve benzeri ağıtlardan sonra gelinin ağlamasıyla birlikte avuçları açılarak kına yakma törenine başlanır. Bu süreçte genç kızın, ellerini açmaması ve kayınvalidesinin gelerek avucuna altın ya da para koyması beklenmesi kalıplaşmış bir gelenektir. Gelinin avuçlarını açmasıyla birlikte çevresindeki kadınlar, ağıt yakarak kınayı yakmaya başlarlar. Bazı bölgelerde gelinin eline, bazı bölgelerde ise ensesine, saçına veya ayağına da kına yakıldığı görülmektedir.

Çattılar çatma taşını
Kurdular düğün aşını
Aha koydum gidiyorum
Ağlatma kız kardaşımı

Atladı geçti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Bugün bir kız gelin olmuş
Büyük evin yakışığı

Orta direk orta direk
Gümbür gümbür oynar yürek
Bugün bir kız gelin olmuş
Buna dayanır mı yürek

Gıcılar kavak gıcılar kavak
Kavak değil oduncular
İşte geldi kınacılar
Kız anam kınan kutlu olsun.

Kına yakma ritüeli bittikten sonra, alanda toplanan kadınlar ağıt faslını bütürür ve yeniden yöreye özgü, sözlü kültürle öğrendikleri türküleri söylemeye devam ederler.

Sütlüğünden akan seher yeli mi
Benim göynüm divane mi deli mi
Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım
Eşim kızlar ben sizlere yad oldum.

Gelin kınası içerisinde seher dövme, bayrak dikme ve damat yıkama gibi gelinden farklı olarak damada da uygulanan bazı ritüeller bulunmaktadır. Kına tepsisinin götürülmesinde veya kına gecesi biten gelinin alınmaya gidilmesinde yine kadınlar tarafından söylenen türküler bulunmaktadır. Bu türküler genel olarak köyün ya da mahallenin içindeki kadınlar, sokakların kenarında durarak, konvoyla eşlik etmektedirler (Yılmaz-Karşıcı, 2013: 35-36).

Gidiyorum işte gör
Ben sensiz edemiyom
Hayalde gör, düşte gör
Sen küçüksün ben cahil
Bir eyinin kıymetini

Bırakıp gidemiyom

Bir kötüye düş de gör

Sivas Yöresi özelindeki düğün törenleri gerek Anadolu’da gerekse Dünyanın birçok coğrafyasında önemli bir toplumsal etkinlik ve bireyin geçiş ritüelidir. Özellikle kadınların toplumsal rolleri ve bu roller üzerinden hangi aşamaları geçtikleri görünmektedir. Gelinin ve damadın baş karakter olduğu düğün/kına/nişan ritüellerinde, bu süreçleri devam ettiren ve onlara destek olmak için gelen kişilerin genellikle kadınların olduğu görünmektedir (Demren, 2011: 625).

Aslında evlenme geleneklerinin her aşamasında baş rolde ya da yan rollerde (anne, eş, kız evlat, gelin, kayıvalide, görümce, elti, kız kardeş, yenge olarak), destekleyici, düzenleyici, arabulucu rollerde kadınlar karşımıza sıkça çıkar. Evlenme geleneklerinde dikkatimizi çeken, kadın ve erkeğin, (toplumsal olarak belirlenen cinsiyet rollerini) icra etmekte olmalarıdır; bu rolleri gereğine uygun şekilde icra etmek her iki cins için de ataerkil düzen içerisinde güven verici bir alan sağlar (Demren, 2011: 625).

Eski dönemlerde kadın odaklı bir kültürel yapıya sahip olan Türk ve Anadolu medeniyetlerinde zaman içerisindeki yapı daha çok ataerkil bir sisteme dönüşmüştür. Maddi destek ve iş gücü gerektiren işler dışında tüm bu düğün ve benzeri ritüellerin tamamında kadınlar önemli bir rol almaktadır. Bunun en temel sebebi ise “Ataerkil Pazarlık” denen kavram ile açıklanmaktadır. Hem kadının hem de erkeğin toplumsal rollerinde uzlaştığı, rollerin yeniden inşa edildiği bir durumdur. Gelinin kına yakılarak kurban edilmesi, ağlatılması ve başının örtülerek gideceği yolu görmemesi bu adanmanın yeniden kutsanması halidir. Bütün bu sistem, kurallarla ve kutsal ritüellerle onaylanmakta ve her düğün merasiminde tekrar edilmektedir (Demren, 2011: 625).

Sadece gelin ve damat için değil, düğündeki bütün aşamaları sürdüren, tanıklık eden ve izleyen herkes toplumdaki kadın ve erkek rollerinin, ataerkil döngünün sürdürülmesine destek vermektedir. Bunun en temel nedeni ise topluma ait olan bireyin geleneklerle ve kültürel kodlarla, toplumun bakışına olan ihtiyacıdır. Toplum tarafından desteklenen ve onaylanan her birey, sadece güçlenmez aynı zamanda bütün geleneklerin de taşıyıcısı ve uygulayıcısı olmayı kabul etmektedir. Genel olarak kadın araştırmaları ve toplumsal cinsiyet açısından eleştirilen birçok yönetime nazaran, kültürel döngünün devamı için de hem bireyin hem de ait olduğu toplumun bu geleneklere ihtiyacı vardır (Demren, 2011: 625). Ancak Sivas yöresindeki bazı bölgelerde kadınların daha

eşitlikçi bir yapıda görüldüğü, gelinin kına ile kurban edilmesinden çok güçlenmesi, yenilenmesi fikri ağır basmaktadır.

Genel olarak ele alındığında çok köklü bir tarihe ve kültürel zenginliğe sahip olan Sivas Yöresindeki düğün, nişan ve kına gibi tüm ritüellerin zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Bu süreçlerden gelin için önemli olan Gelin Kınası Geleneği ise bazı ilçelerde ve köylerde, etnik ve dini inançlarla bazı değişiklikler gösterse de belli ortak noktaları olduğu görülmektedir. Giyim ve eğlenceden, yeme-içme ve oyunlara, ritüellerin uygulanması ve kullanılan eşyaların temelinde güçlü kültürel değerler olduğu aşikardır. Bunun yanı sıra Sivas Yöresindeki birçok bölgede gelin kınası gibi, büyük kentlerde giderek kaybolan veya birbirine benzeyen temel ritüellerin dışında çok daha geleneksel değerlerin hala sürdürüldüğü görülmektedir.

SONUÇ

Uygarlık tarihi boyunca kültürel bir miras olarak nesilden nesle aktarılan birçok geleneksel törenlerden birisi olan kına, ritüel kökeniyle gelin kınası ve Sivas Yöresindeki uygulaması açısından kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Kınanın kökenleri, kültürel bir miras olarak toplumdaki önemi ve geleneksel öneminin değerlendirilmesinden önce yapılan kuramsal incelemeler de bu çalışmanın kuramsal temelini oluşturmuştur. Bütün bu çalışmalar sonucunda gelin kınasının Sivas Yöresindeki özelliklerine dair yapılan saptamalar bu bölümde açıklanacaktır.

Öncelikle kına yakma geleneği bağlamında değerlendirildiği zaman, gelin kınası gibi düğün, sünnet, asker, kurban kınaları da her toplumda çok önemli geleneklerdir. Oldukça eski bir geçmişe sahip olan kına yakma, kutsanmanın ve kendini adamanın, kurban edilmenin günümüz karşılığıdır. Kökleri ise çok eskiye dayanan bu geleneğin dini, kültürel ve toplumsal açıdan önemi de dikkat çekicidir.

Bir davranış biçiminin, düşüncenin yahut nesnenin, herhangi bir toplumda geleneksel bir değere sahip olması için ilk olarak zamansal olarak unutulmaması gerekmektedir. Bir bakıma zamanın güçlü etkilerine karşı koyması beklenmektedir. Geleneksel olabilecek her değer, onu devam ettiren bireyler için özel ve değerli olması gerekmektedir. Savaş, göç, zaman gibi belirli etkilerle değişim gösterse de unutulmayan her gelenek artık o toplum için kültürel bir kimliktir (Mangion, 2015: 155). Bu kimlik ise toplumların geçmiş ve gelecek arasındaki güçlü bir simgesel kalesi gibidir, denebilir. Bu bağlamda değerlendirildiği zaman görülmüştür ki genel anlamda kına yakma geleneği, sadece Sivas yöresi açısından değil bütün toplumlarda ciddi şekilde uygulanmakta ve ortak bellekte varlığını sürdürmektedir.

Oldukça köklü bir geçmişe sahip olan Sivas yöresindeki kına geleneğinin de bütün olarak benimsenen, günümüzde bile hala uygulanan bir gelenek olduğu görülmüştür. Özellikle kentin dini ve etnik açıdan sahip olduğu çeşitliliğin bir sonucu olarak kına yakma geleneklerinin de renkli ve çok yönlü yapısına rastlanmıştır. Özellikle Antik dönemlerden Selçuklulara, Bizans İmparatorluğu'ndan Osmanlı'ya kadar çok sayıda güçlü devletin egemenliğinde kalan kent, neredeyse her dönem göçlerin ve ticaretin merkezi haline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki simgesel yeri, yine Sivas'ın güçlü kent imgesini sürdürmektedir. Bu doğrultuda ele

alındığında kentteki kültürel çeşitliliğin nedenleri de açıkça görülmüştür. Sivas, Anadolu'nun geçiş yollarında olmanın yanı sıra zaman içerisinde kendi kimliğini oluşturmuş bir kent imajı çizmektedir.

Sivas Yöresindeki gelin kınası geleneğinde ise İslamiyet, Alevilik, Şamanizm, Animistik ve Türk Mitolojisi gibi birçok din ve inancın etkileri güçlü şekilde görülmüştür. Gelin kınasının kültürel önceliğinin yanı sıra dinsel anlamda da toplumdaki her kişinin benimsediği bir ritüeldir. Bir bakıma gelin kınası, Sivas Yöresinde kutsallık atfedilmektedir. Aynı zamanda birbirinden farklı dinlerin ve mezheplerin, kendi renklerini ve imgelerini sürdürmeleri açısından önemlidir.

Gelin kınası sırasında kullanılan eşyalar ve davranışlar ise Türk Mitolojisinin derin izlerini taşımaktadır. Kına yakılan gelinin duvağı, gelin başlığı, gelin teli, ayna, kuşak, kemer gibi sembollerin neredeyse tamamı Asya kökenli Türk toplumlarının mirasını yansıtmaktadır. Özellikle al kuşak ve duvak, Türk mitolojisinde doğurganlık, dişi güç olarak algılanmaktadır. Yine gelin teli, kullanılan sopalar, altınlar ve bazı davranış kalıpları da mitolojik kökenlere sahiptir (Çelik 1995: 104). Bu noktada Sivas Yöresindeki gelin kınasında, genç kızın hem kutsandığı hem de yeni hayatına adandığı metaforik olarak görülmüştür.

Gelin kınasının kent merkezindeki ailelerde daha kalıplaşmış ve modern yorumlarına rastlanırken ilçe ve köylerde hala eski geleneklerin güçlü bir şekilde sürdürüldüğü görülmüştür. Özellikle köylerdeki gelin kınalarının uygulanma şekilleri, kıyafetler ve söylenen türküler/ağıtlar/maniler geçmişteki geleneklerin sözlü kültürle aktarımı şeklindedir.

“Eşik-Beşik-Keşik” olarak tanımlanan ve insan yaşamındaki en önemli dönüm noktalarının vazgeçilmez parçası olan türküler ise yine kültürel bir bellek olarak toplumun temel yapı taşları arasındadır. Bu anlamda düğünlerde, kına gecelerinde ve gelin götürme ritüellerinde söylenen türküler, bastırılan ve ifade edilemeyen bütün duyguların tercümanı gibidir (Naskali, Güneş, 2019: 332). Aynı zamanda bu ritüellere ortaklık eden yeni neslin de sözlü kültürle bu gelenekleri sürdürmek için hazırlandığı görülmüştür.

Kına yakma geleneğinin kutsallık olarak görülmesi bağlamında bir ritüel olarak tanımlanması da gereklidir. Ritüeller, her toplumda dinsel inançlarla şekillenen ve zaman içerisinde insanları birbirine bağlayan toplumsal birlikteliğin göstergesi gibidir. Bu bağlamda da gelin kınalarının, bir ritüel gibi hayata geçirildiği, toplumdaki herkes tarafından ciddiye alındığı

görülmüştür. Sivas gibi gelenekleri sürdürmekte ısrarcı bir bölgede, bütün bu ritüeller neredeyse dini inançlar kadar kuvvetlidir.

Sonuç olarak Sivas Yöresindeki Gelin Kınası geleneği gerek geçmişten gerekse bugünden beslenerek büyüyen önemli bir kültürel mirastır. Birçok kültürden, dinden ve dönemden etkilenecek günümüze kadar gelen gelin kınaları, hala yöredeki en önemli toplumsal ve kültürel bellek ritüeli olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

ANSİKLOPEDİ

- **“Sivas” Yurt Ansiklopedisi**, Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, C.IX, İstanbul 1982-1983.
- **Türkçe Sözlük** (2005). Genel Editör: Recep Toparlı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KİTAP

- ASLAN, Esra A. - TAVŞANCIL, Ezel (2001). **İçerik Analiz ve Uygulama Örnekleri**, İstanbul: Epsilon Yayınları.
- ASLANTÜRK, Zeki (1999), **Sosyoloji**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- ASSMAN, Jan (2015). **Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürde Yazı Hatırlama ve Politik Kimlik**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı; (1966), **Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- BAYAT, Fuzuli. (2007). **Türk Mitolojik Sistemi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- BİLGİN, Nuri (1999). **Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar**, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- BOZKUŞ, Metin (2006). **Sivas Aleviliği**, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- BİLGİN, Nuri (2014). **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- BÜYÜKYILDIZ, H.Z. (2015). **Türk Halk Müziği – Ulusal Türk Müziği – Kültür Taşıyıcılığı, Tarihi ve Sınıflandırılması**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- ÇELİK, Ali. (1995). “Trabzon, Bakü, Merv, Kızıl-Orda, Jambıl, Gagauz Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi”. **III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri**, Konya: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- EKİCİ, Metin (2004). **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- ERKAL, Mustafa (1992). **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, İstanbul: Kuşak Ofset.
- GERRING, John (2007). **Case Study Research: Principles and practices**, New York: Cambridge University Press.
- KAPLAN, Mehmet, (1983). **Kültür ve Dil**, Emek Matbaacılık, İstanbul.
- MAYRING, Philipp (2001). **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş**, Çeviren: Adnan Gümüş - M. Sezai Durgun. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- MILES, M. B. - HUBERMAN, A. M. (1994). **Qualitative Data Analysis**, USA: SAGE Publications.
- NAMENWIRTH, John Wiley (1987). **Dynamics Of Culture**, London: Printed By Biddles Ltd.
- NASKALİ, Emine – GÜNEŞ, Aysel - Editör (2019). **Gelin Kitabı**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- OZANKAYA, Özer (1984), **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara: "S" Yayınları,
- ÖKTEN, Sadettin (2017). **Gelenek Sanat ve Medeniyet**, İstanbul: Sûfi Kitap.
- ÖZARSLAN, Metin (2016). “Türk Halk Müziği veya Geleneksel Türk Müziği”, **Türk Dili, Kültürü ve Tarihi**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÖZBUDUN, Sibel – UYSAL, Şafak (2013). **50 Soruda Antropoloji**, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- ÖZCAN, Aylin (2016). **Sivas Kadın Giyimi**, İstanbul: Hiperlink Yayınevi.
- PATTON, Michael Quinn (2014). **Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri**, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- RAYMOND, Williams (2017). **Kültür ve Toplum**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- SEGGIE, Fatma N.- BAYYURT, Yasemin - Editör (2015). **Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları**, Ankara: Anı Yayınları.
- TAN, Mine; (1981), **Toplum Bilime Giriş**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- TURAN, Osman (2004). **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TURAN, Şerafettin (2000). **Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Yayınları.
- VARAGNAC, Andr  a (1938). **Definition du Folklore**. Paris: Soci  t   D'   dition,
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2006). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Y  ntemleri**, Ankara: Se  kin Yayıncılık.
- YIN, Robert (2003). **Case Study Research: Design and Methods**. (3. Basım). California: Sage Publications.

MAKALE

- ACUN, Hakkı (1988). “Sivas ve   vresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik De  eri”, Vakıflar Dergisi, Sayı: 20, ss.183-220.
- ARICAN, M. Kazım (2011). “Felsefi ve Teolojik Bir Problem Olarak Din     eşitlilik”, *C.  . İlahiyat Fak  ltesi Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1.
- AYTA  LI, Berrak (2012). “Durum   alışmasına Ayrıntılı Bir Bakış”, *Adnan Menderes   niversitesi E  itim Fak  ltesi E  itim Bilimleri Dergisi*, Haziran 2012, Sayı: 3 (1), s.1-9.
- BAYRAKTAR, Z  lfikar (2014). “Gelene  in G  ncellenmesi Ba  lamında Masaldan   izgi Filme Kelo  lan Tipi   zerine”, *İstanbul   niversitesi Edebiyat Fak  ltesi T  rk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 49, Sayı: 49, ss.19-51.
- CARTWRIGHT, D .P. (1953). “Analysis of Qualitative Material, L. Festinger and D. Katz”, *Research Methods in the Behavioral Sciences*, New York, ss. 421-470.

- CENGİZ, Erdal (2010). “Popüler Kültür ve Sanat”, *Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi Milli Folklor Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 64, ss.7-14.
- ÇETİNKAYA, Gülnaz (2015). “Dede Korkut Hikayelerinde Kültürel Belleğin Söylem Haritası Olarak Giyim-Kuşam ve Yeme-İçme Sembolleri”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 107, ss.83-96.
- DEMİR, Sema (2012). “Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilimi Müzeleri”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 24, Sayı: 95, ss.184-193.
- DEMİR, Sema (2013). “Türk Hamam Müzesi ve Kına Hamamı Sergisi”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1 (2), ss.48-55.
- DEMİR, Mehtap (2017). “Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Kınalı Kadın ve Müziği”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 21, Sayı: 71, ss.199-213.
- DEMREN, Özlem (2011). “Sivas Evlenme Geleneklerinin Sürdürülmesinde Kadınların Rolü ve Bu Rollerini İcra Etme Biçimleri”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 1, Özel Sayı, ss.615-626.
- DENEÇLİ, Ceyda (2013). “Küresel Markalar, Yerellik ve Küresel Göstergeler”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* - January 2013 Volume 3, Issue 1.
- DEPELİ, Gülsüm (2010). “Görsellik ve Kültürel Bellek İlişkisi: Göçmenin Evi”, *Kültür ve İletişim Dergisi*, Sayı: Yaz 2010 – 13(2), ss.9-40.
- EKER, Gülin Öğüt (1998). “Türk Kültürü İçinde Geleneksel Bolu Evlenme Âdetlerinin Yeri” *Millî Folklor Dergisi*, Sayı: 40 /Kış, ss.15-30.
- ELMACI, Tuğba – OKTAN, Ahmet (2018). “Bir Alt Kültür Anlatı Denemesi Olarak ‘Güvercin’ Filmi”, *Disiplinlerarası Sanat Sempozyumu Kitapçığı*, İstanbul, ss.121-142.
- ERDAL, Gülşen (2020). “Halk Kültüründe Kadının Türkü Yakıcı Kimliği ve Kadın Ağzı Türkülerde Kocaeli Örneği”, *Uluslararası Halkbilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, ss.216-227.

- ERGUN, Pervin (2010). “Türk Gelininin Mitolojik Göçü”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 24, Aralık 2010 ss.275-290.
- GEÇER, Harun – KARTOPU, Saffet (2017). “Arkaik Bir Törenin Postmodern İzdüşümleri: Potlaç Geleneğinden Tüketim Kültürüne”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 52, ss.676-687.
- GÖDE, H.A. (2010). “Kına Türküleri Üzerine”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 64, s.163-180.
- GÜRBÜZ, M. – ŞAHİN, M. (2012). “Türk Halk Müziği Söz Varlığında Coğrafi Motifler ve Benzerlik Analizi”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Sayı : 9/2, s.1633-1656.
- IŞIK, Caner (2005). “Sözlü Gelenek Eserlerinin Özellikleri”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9 – Bahar, ss.89-105.
- İÇLİ, Gönül (2001). “Küreselleşme ve Kültür”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık-2001, Cilt: 25, Sayı: 2, ss. 163-172.
- KALENDER, Sevgi Ölmez – DEMİROĞLU, Demet (2011). “Tarihi Süreç İçerisinde Sivas Kent Meydanının İrdelenmesi”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:2, ss.355-365.
- KARACA, Nesrin (2016). “Hayatın Eşik Durumu Bağlamında ve Sivas Evlenme Geleneğinde ‘Gelin’ Kültürü”, *TÜBAR – Tüklük Bilimi Dergisi*, Sayı: 2016- Güz, ss.105-136.
- KARADENİZ, Sıtkı (2007). “Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi”, *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Cilt:4, ss.29-47.
- KARAMAN, Kasım (2010). “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, ss.227-236.
- KAYA, Doğan (2011). “Sivas’ta Salavatlamlar”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 23, Sayı: 89, ss.179-185.

- KÜÇÜKBASMACI, Gülten. (2016). “Kültürel Bellek ve Süreklilik: Kına Gecelerinden Mezuniyet Kınalarına”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 112, Yıl:28, s.73-94.
- MANGION, Claude (2015). “Gelenek, İletişim ve Toplumsal Yeniden Üretim Üzerine”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Çevrenler: Eylem Yıldız, Metin Bal, Sayı: 25, ss.153-167.
- MÜRTEZAOĞLU, Serpil (2012). “Kültürel Belleğin Ritüel Yoluyla Oluşumu”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2012-2 (Temmuz-Aralık), Balkan Özel Sayısı-II, ss.344-350.
- ÖKMEN, Mustafa (2001). “Sivas’ta Kentsel Gelişme”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss.239-264.
- SUBAŞI, Ebru (2019). “Sivas Düğünlerinde Gelin Hamamına Gelin Bohçası Hazırlama Geleneği”, *Aris Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, Sayı: 13, ss.37-45.
- TOMLIN, E.W. (1959). “Kültür nedir?”, *Türk Yurdu Mecmuası*, Sayı: 275 - 7, ss.31-32.
- YILMAZ, Murat. (2010). “Türkiye’de Kına Yakma Geleneği ve Kına Türküleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sivas.
- YILMAZ, Duygu – KARŞICI, Gülay – SELÇUK, Ali (2013). “Sivas Beydili Köyü İnanç Sistemi İçinde Kadın”, *İnsanbilim Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.22-43.

YAYIMLANMAMIŞ TEZ

- CANTİMUR, Meliha (1996). “*Hacı Hüsrev Bölgesinde İlkokulda Okuyan Öğrencilerin Aile Yapılarının Eğitime Etkisi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Anabilim Dalı, İstanbul.

BELGESEL

- TRT Belgesel (1978). “Sivas Yöresi Kına Gecesi”, Belgesel 19.06.2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=BSYZdW4pBmE> adresinden alınmıştır.
- TRT Belgesel (2017). “Üç Eşik: Doğum, Düğün, Ölüm” Belgesel TRT Arşivinden elde edilmiştir.
- ÖZKAN, Murat (2017). Kına Baş Övme Havası, video 19.06.2010 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=Ds5cjg-wsgY> adresinden alınmıştır.

